

Zéphyr Bosc

Contes et racontes del país ribieiròl De Rogier del Parroton

Aurillac

1988

DINTRADA

Ambicioun

De moun libre en virar les fuèlhs,
Se quauqu'un penso a nostres paires,
Tout'aquestes morts que, pecaire,
Jous las crouts negros en s'anar jaire
Sousrisents aun barrat les uèlhs;

Se quauqu'un se dis que parlavoun
Pel mèime endret, joul mèime cieù,
La lengo que uous parle ieu
E qu'amb elo pregavoun Dieu
E qu'èroun fièrs, libres s'aimauoun;

E se quauqu'un penso ataben
Qu'auquò's cèrto uno causo a faire
Amb lou souvenir de ses paires
De gardar lour lengo, pecaire,
Seraï recoumpensat prou ben.

Chanoine Francis COURCHINOUX
de Saint-Mamet — Cantal
(1859-1902).
"La pousco d'or"

*A mos aujòls, Armands del Parroton,
A ma beleta mairala, Maria Coutouly,
A mon paire e ma maire,
A mos dètz fraires e sòrres,
dedique aquestes racontes del Païs Costovin*

APÒNDI

1) Guirald Armand serà l'un dels rares marinièrs senhalat, dins la comunetat de Rossí Ginolhac, al moment de la Revolucion. Ne serà atal marcat, al sindicat d'Entraigas, fulhet n° 6, matricule n° 3, de la paja n° 1, del estat des marins inscrites al quartièr de Caur. Estat qu'es totjorn servat a la tresena region maritima de Tolon (comunicat per Ph. Delvit, autor de: "Quand le Lot était navigué" (1986).

Amb lo decret del 21/9/1793 ne serà atal, segurament, requisicionat. L'an 111 de la Republica lo vegèt, benlèu, arribar al pòrt de Rochafòrt. Aquí deuguèt faire son temps de marinièr de la Revolucion, tot en galafetant dels batèus?

Cal cercar, amb aquò, la rason de son maridatge tardiu. Maridatge que se faguèt quora venià d'atènger sos 35 ans.

Es d'arremarcar, qu'en aquela passa, coma tanben, al temps del rèi de França, valià mai se far marcar vinhairon, en sa parròquia, que merchand de mairams batelièr, fustièr o bastidor dç batèus. Devàs 1755 èra estat ordonat la creacion dels sindicats pels gabarrièrs d'Òlt. N'èra un mejan per fornir dels marinièrs al reialme que n'aviá plan besonh per sas guèrras còtra l'Angletèrra. Mas siaguèt gaire aplicadoira l'ordonança, subretot per la nalta ribièira.

La Revolucion cambièt gaire las causas. Tot al contrari, enrotlèt que mièlhs! Ne siaguèt, plan lèu, pariu, per totes los joinòmes que tirèron al sòrt. La conscripcion, per l'armada de tèrra, tardèt pas de s'impausar...

Doncas, en 1792/1793, i agèt quatre batelièrs senhalats en la novèla comuna de Rossi-Ginolhac, dependenta d'Entraigas. Mas sonque dos gabarrièrs fuguèron requisicionats: Francés Allegrièr e Guirald Armand. los altres dos: Mazard, de Pèira-Grand, e Guibèrt, l'ainat, dal Fèl, declarats tròp vièlhs o malautoses siaguèron rebutats.

La paur d'èsser enrotlat marinièr faguèt, que pus tard, mon rèire-grand Batista, se declarèt subretot vinhairon. N'estèt qu'a la setena naissença, de son fogal, que se faguèt portar fustièr, puèi bastidor de batèus. Venià de passar sos 42 ans. N'èra en 1848...

Empacha pas que lo fraire de Batista, l'Antòni (dich pus tard lo Còde), fuguèt conscrit apelat. Malgrat sa fugida dins los bòscs ne serà, de fòrça, a faire sos sèt ans (veire lo raconte del Còde).

2) La mòrt de Guirald Armand demòra pron misteriosa. Sul registra de Rossí-Ginolhac fuguèt declarat mòrt a Bottoncles lo 13 de genvièr de 1814. Lo defuntament se temonhèt per Antòni Armand (son fraire) e Vital Sòl, totes dos del Parroton. Mas quora se maridèt son fils Antòni (lo Còde), en 1838, se senhalèt que Guirald èra estat mortalenc en Coesca, comuna de Sant-Ipòlit, lo 12 de genvièr de 1814.

Entressenhas presas, es atal portat al registre de Sant-Ipòlit: Guirald Armand, cultivator al masatge del Parroton atjat de 52 ans, mòrt a una ora del matin, lo 12 del mes de genvièr de 1814, dins l'ostal del dich Laviala, al vilatge de Coesca-Bassa, testimonis presents: Laviala e Andrieu d'aquel vilatge... (transcripcion del essencial).

Cal donc creire que moriguèt malatrosament a las abroas de Truièire, en aquel luòc del canton d'Entraigas. Benlèu ne siaguèt en seguida d'un accident de trabalh, d'una batuèsta, d'un malaise cardiac?

Èra anat aquí, segurament, per copar o crompar dels pesals, los cotralhar per ne far de mairams, los far lisar vas la ribièira, los far vogar sus Truièire, en tracas, fins de los cargar sus gabarras vas Entraigas. Deguns oc sap! Los quites registres, de comunas, demòran muts aquí dessus.

3) La Gordinariá tira son toponima de Gordilha o de Gordina: còrda que servià per tirar las gabarras que tornavan montar. Lo malpàs, dich de la Ganeta, o de la Gordinariá, n'es una raspa ont calià necessariament se servir de la gordinà per far montar los batèus.

4) Nasquèt realament dotzes enfants al fogal Bòsc-Armand. Bòsc Maríá, Natalía, nascuda lo 23/6/1906, moriguèt lo 4/8/1906. Fuguèt la primièra naissança de mos parents.

LOS PARROTONS

A quel escais-nom de "Parroutou", de Parroton o de Parraton, a segut d'en pertot ma familha mairala: Los Armands dal Fèl. Apuèi, passèt a nosaltres: Los Bòscs da Grand Ròca.

Lo subre-nom siaguèt tirat del ostal ont nasquèron o demorèron los Armands del vinhal. Adejà, al sègle 17, aquel escais èra donat als abitants del sèrre rocalhut del Parroton. Atal, aprèp la grand pèsta de 1693, qu'avaliguèt fòrças familhas de l'encontrada ribeiròla, se trapa dins lo registre parroquial da Rossí, començat en 1695. N'èra tengut per l'abat Crozet, prèire da Rossí, sortit d'una anciana familha del vinhal.

Lo primièr de mai de 1696 es senhalat lo batisme de Catarina Blat filha de Pèire Blat e de Joana Mas, diches: "Parroutou du Serre del Fel" (atal eschich). Lo meteís mes, lo 16, es enregistrat lo batisme de Pèire Armand, filh de Pèire Armand e de Catarina Barrau, vinhairons del Sènher Pèire Crozet al vinhal del Fèl.

Los Blats e los Armands èron de la meteissa soca a s'aliguèron de generacions en generacions. Ne portavan lo subre-nom del luòc ont visquèron: Parroton.

L'ostal de Parroton n'èra qu'una Parrana, plan pichona, un magre enclaus de paredons demest los penjals del vinhal. De còps se sonava, lo Sèrre del Fèl. Sèrre qu'avista un altre cingle de la riba drecha, lo da Rossí, duèi apelat: Lo Serry.

Lo masatge dal Fèl n'es al acrin d'aquelas costalas vinhieiròlas.

Aduèi, la demòra dels ancians Parrotons, n'es pas qu'un casal desboselat. L'èuna e los boissons an recaptat los claps encara dreches. Lo travèrs aclapat de sistre, las parets estrechas, plomban lo cingle e la vòlta d'Òlt de la Plantada Bassa (un altre ostal ont visquián, fa gaire, dels Armands). Avista, delai-l'aiga, lo dòm de Vilhiès e los tèrmes boscassuts del Daumarés. Al levant, se vèi una granda estenduda de la valòia d'Òlt, fins qu'al puèch de Sant Marin e da Seveirac. Entraigas e son castèl, ne son esconduts que pel plan de Condat.

A man esquèrra, s'estorrelha l'ancian vinhal e sos ostals abandonats. Adara, sol Vinhòt es abitat tota l'annada. los casalets de vinhas, las ancianas cavas, ont se colava lo melhor vin, son devenguts de residéncias segondàrias.

Fòra los paredals cremats de solelh — e tot còp pels afornèls — o desarocats, s'i vèi gaire de socas e de malhòls de vinha. Es plan finit l'antan del vin dal Fèl!

Doncas, aquel Pèire Armand (o Arman) senhalat en 1696, vinhairon de Pèire de Crozet, seriá l'un dels ancians, dont davalèron los nombroses Armands que poblèron lo Fèl...

N'es d'aquela branca qu'espeliguèt Guirald Armand, devàs 1761, filh de Pèire Armand e de Catarina Panhau que demoravan al Parroton. Ne serà mon rèire-aujòl mairal se maridèt lo 6 termidòr del An IV de la Republica = 24/07/1796. Prenguèt coma femna: Catarina Blat da Botoncles. Es aquí qu'anèron demorar. Serà de mestier: vinhairon, mas subretot, merchand de mairams e gabarièr. Fasiá cotralhar dels pesals per son fraire Antòni Armand, maridat, el tanben, a una Blat, la Francesa (lo 1er jorn de pluviòse An VI = 20/01/1798). Ajudat d'Antòni, de Sòl, qu'estavan al Parroton, davalavan en gabarra, lors viatges dinquiá al Pòrt d'Agrés, Pèch l'Avesque, Clairac d'Òlt...

Moriguèt lo 12/01/1814 (2). Avia 53 ans. Daissava una familha de 7 enfants.

Batista Arman, lo tresen dels sieus enfants, nasquèt lo 18 floreal del An 13 = 08/05/1805. Se maridèt ambe Maria-Anna Lavèrnha d'en Fialaire dal Fèl (28/02/1835). Anèron s'establir pel travèrs del Parroton. Prenguèt aquí son escais-nom: lo fustièr del Parroton.

Al moment ont lo vinhal èra en plena esplendor, se faguèt la creacion de la comuna d'Engualés (Aiguialés). Aquò èra lo primièr de genièr de 1852. Preniá la seguida de la comunetat de Rossí-Ginolhac despendenta d'Entraigas.

L'una de las primièiras naissenças enregistradas, en aquela novèla comuna, fuguèt Joan-Maria Armand, lo 2/01/1852, Serà l'un dels nombroses enfants qu'agèron los ujòls mairals: Batista Armand e Marianna Lavèrnha del "Parroutou".

Entre los registres d'Entraigas e los d'Engualés ai pogut trapar, d'eles, nòu naissencas. Totas visquèron pas. Los documents, del temps passat, son plen de mòrts d'enfants...

Tornar-mai, lo nom d'ostal de Parroton s'escrivèt sul novèl libre de comuna.

Mon paire grand nasquèt, el tanben, al Parroton, lo 14 de genièr de 1844. Mas siaguèt enregistrat a la comuna d'Entraigas. Lo prèpnommèron Antòni, mas al ostal lo sonavan Tonissa. Es d'arremarcar qu'aqueles prèpnoms cambiavan gaire devàs alara: Antòni, Batista, Francés, Joan, Augusta, mas

subretot Pèire, èron donats als garçons. Sant Pèire estant lo patron de parroquia per Rossí. Guirald fuguèt gaire emplegat. Èra lo prèpnom bailat als navigaires d'aquel temps.

Catarina, Maria, Anna, Francesa, Joana, èron los que tornavan per las filhas.

Desempuèi Guirald, las familhas Armands s'èron espendidas pel vinhal dal Fèl. N'i aviá de clocadas!

Devàs 1860, Batista se mudèt a la Gordinariá nalta, jos la Margüèis. Faguèt partida, alara, de la parròquia de Ginolhac.

Contunhèron de lo sonar: lo fustièr del Parroton. Vertat que l'aujòl ressava, talhava, aplejava, codrilhava: fustas, cabrons, doèlas, mairams. Bastissiá tanplan de gabarras, coma montava de carpentas pels ostals. Participèt a la bastison, ajudat de mon paire grand, de la glèisa da Rossí. Aquesta glèisa s'acabèt en 1880.

Los vesins desbategèron sa novèla demòra en: Parrotonariá! Atal se persègon los subre-noms!

Moriguèt lo 25 de febrièr de 1881.

En 1864, se maridèt l'una de las siás filhas que demorava a la Gordinariá: Maria Armand, nascuda lo 9/04/1836 al Parroton. Se prenguèt un Bòsc da Dazas ("d'Agès", atal escrich sul registre de comuna). N'es coma aquò qu'aquel Bòsc lo sonèron, plan lèu, lo Parroton da Dazas... d'Espeirac.

Apuèi, lo 5/07/1876 s'esposèt mon paire grand, l'Antòni d'Armand. Prenguèt coma femna: Maria, Joana Cotlin (Coutouli) sortida da Nòuvic, parròquia de Ginolhac. I èra nascuda lo 12/07/1848. Ne serà nòstra beleta, una crana femna e, tanben, bona contaira. Se moriguèt en 1933, lo 17 de genièr. Tirave mon sièis ans...

Entrestant, se bastiguèt un ostal nòu a la Gordinariá bassa. Lo vièlh casal del fustièr s'abandonèt en 1875.

En aquel novèl fogal nasquèt tres enfants: Batista (19/4/1877), Pèire (21/3/1881) e Francesa, sonada Françoneta (13/05/1890). N'es ela que devendrà la miá maire.

Masqu'en 1898/1899, mos dos oncles, se moriguèron de la fèbre tifoïda. Lo parlar populàri sonava, aquesta malautiá, coma altres còps: lo misèrere o lo mal cald.

Aquò fuguèt Pèire (17 ans), logat en Carladés, qu'atrapèt, el primièr, aquela mala pèsta. Moriguèt lo 17/9/1898. Son fraire Batista, auria pogut se ne tirar s'aviá pas fach una imprudéncia. Un peçuc de chocolat, pres al escondut, li siaguèt mortal. S'escantiguèt lo 22 de març de 1899. Avia 20 ans passat.

Ma maire, qu'agèt atamben las fèbres, ne gariguèt gràcia a Diu, mas subretot, als suenhs del medecin vengut da Vila-Comtal.

Avia 15 ans e 6 meses quora se maridèt. Lo garçon n'èra: Eugèni, Enric Bòsc, vengut da Barbança d'Espeirac. Mas èra nascut a las Bòrias de Golinhas, lo 20/8/1880.

Sa familha avia l'escais-nom de Barteta. Lo maridatge agèt luòc lo 17 de novembre de 1905. Masqu'en venguent a la Gordinariá se calcèt, el tanben, l'escais de Parroton.

La branca mascla dels Armands de la Gordinariá, s'asseguèt ambe la mòrt del belet lo 6 de febrièr de 1917.

La borieta de la "Parrotonariá" estant tròp malaisida sul renvèrs de la Margüèis, se cromptèt Grand Ròca, en 1926. Caquelai, en lor novèla residéncia, mos parents ne siaguèron pas mens apelats: Los Parrotons.

Aquò's atal que ieu, Rogièr del Parroton, i nasquère en 1927, ambe mon fraire Maurici: lo besson.

Aquel prèpnom, de Rogièr, jamai portat a la glèisa, ni mai a la comuna, me fuguèt donat per ma mairina: la Ròsa de Terral. L'escòla me lo retirèt per que prenguèsse l'oficial, mas Parroton soi demorat, fins que partiga del canton d'Entraigas.

Dotze enfants dels Parrotons nasquèron. Onze s'abariguèron, entre la Gordinariá e Grand Ròca, o coma se ditz: la Parrotonariá e Banròcas. Dètz ne sèm partits per atraçar nòstre camin!

Se d'unes se planjon, encara aduèi, de lor escais, per ieu, me ne fau un onor de lo portar!

Cal, çaquelai, reconéisser qu'aquestes subre-noms, coma lo nòstre de Parroton, èron, de còps, gitats a nòstre encontre, coma una dèca e, ambe mesprètz. Lo racisme a totjorn existit. Subretot, còtra los pèds terroses, los nombroses de familha, e que parlavan patoès!

Ne farai, pas mens, un simbèl d'estacament a mon pa's e a sa lenga. N'es en fin, per nosaltres, que nòstra parran qu'avèm dever d'aparar, de servir, coma tanben d'espandir: nòstra occitanitat!

(Prima de 1986)

I - Racontes dels ancians

FLOR DE NÈU

"Un còp i aviá..."

Atal començava ma grand. N'èrem al canton de la chaminèia. Nos parlava d'un raconte. Conte de velhada que nos fasiá badar, siaga d'acontentament, siaga de paur, coma tanben de pensament.

Aquò èra al temps de vèlha calendala. L'esclaire èra baissat per esparnhar lo petròl del lumenon.

Sola, la flambada de la soca nadalenca enlumenava los morres. De las bel ugas rojosas s'arrapavan, de prèissa, dins los revolums del fum. Lo còpa-fumarla enraïava lor montada vigorosa. Tot còp, un bufal passejadís calava, al mièg del trauc negre del fornèl, los remolins del fum. Alara, los uèlhs fissats per la tubassièira del fuòc, s'agaravan en parpelhant...

Siaga de cald al endavant, siaga de freg al endarrièr — amai d'ausèri — mon fraire e ieu, nos aturavem sul bancon. Dubèrts los ausidors, escotavem tant que se pòt. Alara, un còp calats, l'istòria començava:

"Dins un paubre casal, ajocat sus un travèrs de la montanha, nasquèt, un jorn de nèu e de gibrada, una filhona. Esprovada per l'endura e l'espèra, sa maire, visquèt pas mai, passat lo jorn de la naissença.

Son paire, boscatier de mestier, ajudat de la beleta, abariguèron la drolleta. Çaquelai, los mejans del fogal èron pas dels pus espesses. Semblariá qu'una fada, de l'encontrada, los assostèt bèlament.

La filhona grandiguèt en sapiença, mai en beltat. Sa cabeladura, de blat saurenc, l'acaptava d'un vestit daurat. Sos uèlhs, d'un blus escandilhat, coma lo cèl de sa montanha, miralhava de contunh: l'estelum de la nuèch e lo poscum de las nevadas. Graciós de forma son còrs èra lo vertadièr rebut d'una princessa fadarèla.

Vierge a dètz uèch ans, l'èra totjorn tal la nèu linda de las nautors. Fins aquel atge, cap de garçon non li fasiá desvirar l'èime.

Çaquelai, aimava son terrador tot mirgalhat de flors, quora la prima s'apimpava. Trobava gentes sas forèsts e los rius candes dels nalts trucs. Mas los preferissiá, mai que mai, jos las nevadas estelencas. Era siá, la sason d'ivèrn...

A causa d'aquela preferéncia, tota la gent, de son airal, la sonavan: Flor de Nèu!

Om la vesia, mantunes còps, soscadissa en agachant los luenchencs suc nevens, miralhants de blancor jol vertudós solelh. Madorna, l'èra l'estiu de sabeire sas nevièiras tant aluenchadas.

Los jorns neblases, ont las nivols vojavan los estelencs posquilhs, li fasián lo plaser grand. Alara, son agach se perdiá, en la nevada voltejanta. Esmarrada, sa vista s'alandava vas un país desconegut, vas un país tot de blancor. Res non podia arrestar son pantalh. D'esperit e d'anma èra partida al endavant de sos desirs...

Presa per son raive, entrevesiá lo Prince Blanc, de lire tot vestit. N'èra lo Senhor de la Nèu, son aimador. Son bèl amant qu'un jorn vendriá. E la prendriá, alai, en son castèl blavenc.

Amb el, seriá urosa que non sai. L'aparariá de tot malur e del besonh...

Entrestant, mai d'un dròlle se revirava en la vesent s'avodar al trabalh de son ostal.

— Qu'es polida! çò disiá un boièr-grand, envejaire de tot, amai borrós dins son anar.

Embrenaire sens vergonja, èra capable de tot per atènger sas malas desiranças...

Una nuèch de Nadal s'entornava chas ela. N'èra fin de velhada.

Amb lo cèl estelenc, la nèu criquava jols passes amenudits. Mas dins l'escursina, al ras d'una paret, una ombra la velhava. Tal una bèstia fèra, espiava, tant e mai, la filha envejada.

Quand Flor de Nèu passèt a son alçada, se sentiguèt agarrida. Tenguda per la talha, poguèt pas se desfendre. Assagèt ben de se salvar, mas non poguèt s'assotar sola. Retenguda siaguèt per la fòrça del òme rescondut. Non s'aparèt de la violéncia!

De las pòtas liposas l'embracèron. De las paraulas fastigosas s'ajustèron a l'accion del malvivent...

Qualques jorns pus tardius, Flor de Nèu, tombèt malauta. Demorava poltrida dins son lièch. La fèbre la cachava. Se desperissiá, a vista d'uèlh, com'una flor copada jos la dalha.

Malgrat totes los suenhs que li bailèt son paire, s'adelissiá de mai en mai. Lo mal la ganhèt tota dins son còrs adolentit. Se metèt a desviar.

En son malèstre, esperava lo Prince de la Nèu.

— Aquò's aduèi que deu venir. L'ausisse arribar... Me sòna de prèp.... disiá la paubra mortinèla...

Un pas pesuc s'entendèt sus la nèu del cortial. Una votz s'alevèt: la votz rufa de la nuèch esglasianta de Nadal, la votz de l'enveja, la votz de la vilaniá ont lo pecat trapa las raices...

Es en aquel moment que son anma, blanca e leugièira, s'enairèt deval cèl. Dins lo cèl ròmplit de flors nevencas, que sens bruch, s'apausavan sul lençòl mofle de las calms.

Flor de Nèu èra partidà rejónher lo país, d'endont se tòrna pas! Èra anada trobar, l'airal de las nevièiras eternalas. Ont lo blanc prince de la nèu se ten!

La soca petonegèt. De belugas, rojosas e vivas, s'enaucèron dins l'embut del fornèl. La cisampa gemiguèt sus la teulada del capial...

Mon fraire e ieu, fremiguèrem, las gremas als uèlhs. Ambe la paur que nos teniá, nos calèrem que mai sus la banqueta del canton.

(Decembre de 1976)

L'ENGUILASSA

Demest los estreches qu'entravan l'escor del Òlt — malpasses perilhoses — se vei, en Ganeta, una rocassa de barena qu'embarra lo rajòl. La gana, aici, ensarra lo lièch brusissent de la ribièira, un còp passada la raspa de Gordinariá.

Altre temps, aquela ròca èra crentada pels gabarriers. Aquí venián s'espètar, o se traucar, los batèus guidats per un gabarrièr maladrech o pel ronfle de l'aiga desaviada.

N'i a gaire, una poncha de fèrri ficada al ròc — tròç de crotz desroïda — mostrava qu'en aquel luòc de vidas avián passat las ribas del infèrn.

Mas, daval la ròca, una gorgassa pringonda remolina sens fin l'aiga ferotja del rabèg. Vòlta sens fons que deguns a pas cavada. Aquí, prenián repaire fòrces peissons: barbèus, cabòts, flandrinas, sièjas, trochas, trogands, e quitament enguilas. Lo salmon i passava sens estar gaire. Ganhava promptament las gravas, mai frescosas, de Truièire...

Aduèi, demòra pauc d'aquelas menas de pèisses. La flandrina — pastura del paubre Costovin — a desaparegut. La sièja moscaïra, que perseguiá la manna de setembre, s'es d'efèch avalida. Una sòrta de pèsta enchiprosa l'a malmenada. Sa gent coetejaira s'es amenudada a presque res! Lo crèis e lo mermar dels barratges an tanben embaldradas las gravièiras, car aquí, gruava tot aquel bestial nadaire.

Lo salmon vegèt, el primièr, sas nadivas gravas ennegadas. Lo lacàs de Sarrans tampèt sa fregason. Lo nalt paredal de son barratge arrestèt, per totjorn, sa montada primairenca.

De mai, l'enguila a fugit las gorgas gravenosas dels Confinhs...

Çaquelai, de pescas se ne fa ben! Trochas, sendres, pèrcas, borchets, abletas, gardons, son aduèi los peissons de las sasons de pesca per la gent dimergala.

Masque, l'aipa sorna escond totjorn son mistèri e sa vida infernosa. Vida engordada qu'apauruguèt l'òme dels ancians tempses. Contes avalits, ont lo miralh del Òlt reviscola, de contunh, l'èime dels belets qu'afintan adara lo sègle finissent.

Se conta, encara, qu'al temps d'en còp èra, dels monstres fabulosas trevavan los estreches e las vòltas negrosas. Serpents volants o voivras an pausat lors anèls e lors cròcs al corrent passadís del Oltís...

La Ganeta, malpàs de la navegacion ribieiròla, aviá marcat pringondament lo sovenir de ma mameta:

— pèrda malastrosa d'un oncle que s'i neguèt en davalant una gabarra,

— pesca fabulosa d'enguilas que gisclavan coma sèrps.

Tot èra aquí, per trebolar l'esperit simple e crentòs dels aujòls!

Es d'aquí que, benlèu, venguèt lo raconte de l'Enguilassa. Conte sortit de la nuèch d'un temps passat, que s'acaminèt, de segur, a través l'Auvèrnha. Tal se ne tròba traça en Carladés, fins qu'a las ribas del Valanhon...

Malgrat lo fial trencat, l'istòria contada per ma grand, val encara lo còp d'èstre redicha:

"N'i a plan temps, d'aquò, visguian dos paubres Costovins dins la rocalhada d'Emberton. Passavan, traçavan lor vidassa en sonhar lor cairon de vinha e lor ortet. Tot còp, empochava qualques sòus en préner dels peissons que vendián vas Mont-Salvi.

Aquò èra, benlèu, del temps que Gauzbert teniá lo monastèri. Mas oc pòde pas afortir! En fin, lo pescar èra, per eles, un biais de ganhar vida, sus las resèrvas del Mèstre da Grand Ròca e da Portés! Era lo coarro qu'aviá, sol, drech de pesca dins nòstre airal. Paissièira e sèrva, del molin da Portés, èron siás. Mal ur per aquel q u'atrapavan d' en braconar, dins sos besals. La cava dels angleses podiá li servir de tombèl, coma tanplan, los cròcs de las potèncias de Valaissac...

Per atrapar los pèisses avián qualques singlons de cambi. Mas sustot se servián de congrels. N'èron de linhas de fialarga retorsuda, de tres o quatres canas, pron fòrtas, amb dos crancons de fèrri. Escadas de lampresons, èron segur d'agafar dels barbelasses, dels cabòts o d'enguilas.

Dabans primalba, levavan lors apleches pescaires qu'avián tenduts la vèlha, al solelh colc.

Tant lèu lo jorn lulent, montavan cap a Mont-Salvi, vendre per qualques escuts, lor boirelada de peissons. Se tenián davant lo portal de la glèisa, al sortir de la mèssa.

Èron los fornissors, quasiment atitrats, del monastèri. Lo canonge clavaire èra una coneissénça del país ribieiròl. Es coma atal qu'aprovesián lo clastre, cada còp qu'avián fach bona pesca...

Devàs la ganeta, se serián jamai aventurats, quand la nuèch cuca s'estendiá. Sabián qu'aquí una òrra bèstia li trevava. De qu'èra aquò? Oc sabián pas tròp!

A boca de nuèch s'ausissiá, davegadas, dels gisclaments. dels sïbladisses tarribl es que vos sa nglassavan s ul pic, quora retronissián dins la gorguièira estrecha. Òm auriá dich un gisclardàs que bufava!

Paraisseriá que s'èra vist, jol clarum de la luna, una bèstia longaruda que serpatajava dins lo cèl. Ne semblava un serpolàs, enairat que n'èra, per doas alassas de ratapenada...

Malur al òme atardivat, al ras de l'aiga! Sa desapareguda deveniá segura. Jamai son còrs èra tornat per la ribièira solombrosa

Èra aquò que lo monde crenhavan: serpent volant, voivra, dragàs? Se ne soscava pas mens! Se ne disiá res de mai!

Doncas, un matin, nòstres dos pescaires anèron levar lors congrels. La vèlha, avián tenduts un vintenat de còrdas, a las abroas de la raspa e dins los gorps dels Confinhs. N'èra a poncha de jorn...

Dins la nèbla, que treblava la ribièira e l'asuèlh, s'adralhèron vas la riba. Jol cèl blancós, del jorn levant, lo rocàs de la gana — dich ròc Arnald — destacava sa pesuga massa negrosa. L'escruma dels rajals l'enrodava de mormolhs.

Sol, dins un randalme de belissas*, lo rossinhol bargalhava sa cancon matinièira.

Tant lèu sus la grava, levèron a la lèsta, los cordels pescaires. Dins la biaça venián s'engulhar: barbèus e cabots. Tot còp, qualqua enguila coetejanta completava l'ensacada.

Plan lèu, demorèt sonqu'una linha de levar. Aquò èra gaire luènh de la ròca. Amb la cèrca fosiuguèron un momenton lo fons del gorg. Finiguèron per acrancar quicòm. Tirèron sus la còrda. Se sentiá un daquòs pesuc que seguiá. Un pes mòrt veniá sens tròp forçar. Sabián pas de qué trigossavan!?

Aquò's alara, que vegèron, un còrs grisós soirenadar. Era acro seguir de la pèira calaira que tendiá lo congrel. Sortián un fotral d'enguilassa, estranglada que n'èra, per la veta del crancon. A pe bolegava encara de la coa. Aquò èra una vena qu'agèsse pas pe còrda! Longa de mai d'una cana, semblava un serpolàs tibet ressolavan sul gravièr,

D'un còp de pal, un dels òmes tustèt sul cap de la bèstia e d'un sus la coeta. — Aquò per cas que seriá pas d'efèch crevada! — Bol, qualques paucs. Mas, aquò èra los nèrvis aflaquits qué estremissián darrièr saquejal!

En aquel moment, un buf tarrible s'ausiguèt deval ròc Arnald... Un cap pochut e lulent se mostrèt en dessús lo plan de la rocassa... Un còl longarut, que non finissiá de venir, s'avancèt... L'òrra causa s'alongava totjorn, en graupinhar lo ròc ambe sas doas pautas: arpias crocudas qu'aviá a la fi n de son còl... Dos uèlhs sangos es belegèron... E Io buf contunhèt...

De la gola, que se durbiguèt, un long gisclal reclantiguèt. Un est estiflau tant fòrt qu'un vent d'altan, quand brama dins l'aubrum! Tot ne tremolava!

La dragon — qu'èra el — prenguèt la volada.

De sas doas alas de pissarata qu'arpatejavan lo cèl, virèt en rodar tres còps, al endessús dels pescaires apaurugats. Puèi, d'un còp de coa apalatrèt los dos òmes. D'aquí, lo serpent volant se dirigèt val asuèlh dels confins. Trescolèt delai-l'aiga, en davalat la ribièira...

Paraisseria que jamai pus se faguèt ausir. Ni mai deguns lo tornèt véser...

Los dos òmes se tornèron metre de lor subte. Retrassèron los apleches e lor pesca, quitament l'enguilassa. S'i botèron a totes dos per la portar. Se despachèron de dintrar...

En arribar val ostal repreguèron lor esperit. Çò pensèron l'avián escapada bèlament! Mas l'eveniment los daissèt soscaire briu.

Decidèron, a la fin, de montar còp sec vas Mont-Salvi, per ofrir als canonges lor pesca fabulosa.

En aténge lo clastre, piquèron al batalh del portal grand. Prepausèron l'enguilassa al clavaire. Siaguèron cranament aculhits.

Anèron a las cosinas per copar un auret de pan e beure un miè croc de vin. N'avián plan besonh après la fotuda susada del matin.

Aquel jorn, èra jornada d'escodeson. Los boriaires del monastèri èron de boada per escodre. Aquò fasiá cranament l'afar dels monges e del monde per noirir! En mai dels rostits de pòrcs, de faudas de vedèls l'enguilassa tombava d'a pic. Car se sap, que los Auvernhas, de la plana nalta, son golards de peissons!

Los Costolins contèron, al fraire cosinièr, lor aventura. L'òme aprestaire, ne sosquèt tot un briu. Puèi declamèt:

— S'aquò, que disètz, es plan vertat, l'enguilassa deu èstre verenosa. Deuviá èstre la fume del serpent volant. Doncas, cal nos mesfisar de sa carn. Om sap pas jamai! Pòt èstre empoisonada!

Com'un cat se calfava, davant los landièrs del fornèl, lo sonèron. Atalhonèron un morcèl de l'enguila. Lo li bal hèron. Lo cat se botèt de s'enrufar com'un lusèrp, quora niflèt lo pèis. Mas enfin lo tastèt...

Quand n'agèt engolat un tèsc, se metèt, de tira, de s'estremolir. Puèi, d'un pic, virèt batanas. En res de temps tibèt tot a fèch!

— Malastre! çò diguèt lo monge, l'avèm escapat d'un crane biais! Aquel fotral d'enguila es vertadièrament verenosa. La cal anar enterrar, pron luènh e pron prigond! La botarem dins un endrech que cap d'animal pòga fosigar. Si que non, empoisonarà de son bren tot lo país!

Es coma atal que finiguèt la voivra del ròcas de la Ganeta. Mai aquel còp, nostres Costolins, coma la gent da Mont-Salvi se ne tirèron plan del malasòrt! Malasòrt qu'arribèt, altres còps, en Auvèrnh Bassa, del costat de Valanhon.

Aquí tot un vilatge moriguèt per aveire manjat una tala bèstia!

(Vic en Carladés, mai de 1982)

LOS TRES VENTS

Ataulats, aquel ser, davant un modèl de rascals esclafats, desnogalhavam totes ensemble. Avian deslaissat lo canton, ont la beleta se tenia. Fàcia als andèrs, se calfava las cambas afrejolidas.

Èra, tanben, lo moment ont cadun dels ancians i anava del sieu raconte o de la siá cançon.

Per nautres, drollets, aquò èra totjorn un plaser d'escotar. Doblidavem, atal, de crascar dels nogalhs. Çaquelai, la mama repotegava:

— Calatz-vos enfants! Se manjatz tròp de rascalons, auretz mal al ventre!

Demoravem, doncas, tot suaud, del temps que la mameta començava:

"Al temps ont lo fantastic reinava, demorava un coble de païsans dins un airal, aduèi desconegut dels ribairòls.

L'òme s'apelava Joanton e la femna, coma de rason, se sonava Marianna.

Un jorn d'estiu, alara qu'avián acabat de meissonar lor campet de segòl, acroselat las garbas, dintrèron dapasset deval ostal.

Anava d'èstre boca de nuèch. Qualques nivols, al trescòl, escondián bocin per bocin lo solelh davalant.

L'aire n'èra tot suaud. Res anonciava que lo temps cambiariá. Mas la Marianna se mingrava:

— Crese ben Joan, qu'auriam mièlhs fach de plunjar las garbas? Se los vents s'alevavan, tota la palha s'escampilhariá jols bufals. Lo blat, pecaire, sengrunariá!

— Ane! te mingres pas, i a lo cèl Marianna, risquèm pas res! Farà pas maissant temps d'aquesta nuèch! Veirem ben!

Masque, quora picava mièja-nuèch, lo Vent Grand se conflèt tant que poguèt. Se virèt lèu en auratge. Los aubres pel tempestum, se plegavan. Gemissián coma se cridavan al secors. Las pòrtas e los còntre-vents tustavan suls batents. Ne fasián un sarrabastal del diable!

Dins la chaminèia, lo fuòc tròp brandussat, se tuèt amb sas belugas. Jols revolums folets, las cendres, fòra canton, s'espandiguèron. Voltegèron a través la pèça del ostal...

Lo lendeman, la Mariana èra pas franca. Arribava pas de s'apasimar e postejava l'òme, sens cessar.

— Mas per de qué, m'as pas escotat, bogre d'ase? Adara soi segura que nòstras polidas garbas son perdudas! Se son anadas en acò dels vents...

Joanton respondèt pas, car sabiá ben tròp, que sa femna trobava totjorn bona rason. Li menava vida per res! N'èra atal, cada còp, que voliá faire a son sicap!

Se teniá pas en plaça. De rauja, se ne gafava los dets

— Veses pas, traça d'inocentàs, çò qu'es arribat? Camina adara aprèp la palha... e dintres pas al ostal, tant qu'auràs pas tot recampat! Atal serà!

Veicí doncas, nòstre Joanton en campanha.

Ramassava, deçai, delai, qualques espigas perdudas. Ensajava de ne far una garba, o tot al mens una gavèla. Avia pron se desmenar, cada còp que ne trobava un plenponh, lo vent soslevava la palha per la pausar, un pauc pus luènh. E fai tirar!

L'emportava mai luènh, totjorn pus luènh. E, nòstre òme seguíá lo vent que l'enfuscava.

A fòrça de luchar còntre lo ventàs, finiguèt per pas sabeire ont se trobava. Ni gaire mai, s'atrachèt pas dempuèi quant de temp èra en escorsa.

Arribèt al pèd d'una montanha. Dins una bofia lugra, enrodada d'aubres gigants e d'un bartàs espés, entrevegèt un trauc negràs. Descobriguèt, tanben, que l'intrada de la bauma èra grandament palhada. Apalhada de fresc, ambe d'espigas frescas que venián, segurament, de son campet. Ne reveniá pas!

— Me cal anar veire de qué i a, aquí dedins! çò diguèt lo Joanton.

Per plan dire, aviá paur! Çaquelai, coma sa femna li aviá tament recomandat de tornar sonque quand auriá tota la palha, s'i avancèt de palpas. Sens ges de bruch s'adventurèt dins lo traucàs negrós.

Al cap d'un moment vegèt quicòm qu'esclairava lo fons d'aquela cròsa cuca. Atengeguèt una grand sala de cosina, tota enfumada. Un fuocàs cremava dins una chaminèia tant bèla qu'una vòlta de glèisa. Penjada al carmalh una olassa bolhissiá. Jos l'òla, un radal de palha abrandava lo fuòc infernós. Al canton, èra assetada, sus una banca crassuda, una femna vièlha qu'espunjava la brasa, amb dels palhons.

Aquò èra una vièlha fachilhièira, als pials esclarzits e blancoses. Son rèsta de cabeladura s'esparpalhava sus sas espatlas magrinèlas. De sa cara, brillava dos uèlhs lusents e roges que li sortián del cap. Quatre caisses longaruts pontejaván de sas pòtas. A la poncha dels braces, se vesia doas pautas garnidas de dets crocuts. En fin, aquò èra una vertadièira faramauca!...

Espincava curiosament lo Joanton que veniá de dintrar.

— Paubre dròlle! diguèt la fachilhièira, per qué siás vengut aici! Mon filh, lo Grand Vent, va totara tornar. Se te tròba, en acò sieu, t'espoltirà!

— Maire Grand, respondèt Joanton, aquò's el lo Ventàs que m'a panat lo mieu blat. Marianna, ma femna, m'a mandat aici per tornar tot menar, còsta que còsta!

En aquel moment reclantiguèt una ventòrla tarribla. Tot dins la bauma retroniguèt.

— Vaquí lo Vent Grand, mon filh ainat, lo pus maissant, qu'arriba! Vèni, de tira, que te retrasse al escondut!

Lo vent burlèt en dintrant al fogal:

— Qu'es aquela audor umana que pudís apr'aici?

— Filh! aquò's la sentor de mon fuòc de palha que brutla, per aprestar ton repais!

— Ai sabor, la Maire! Sèrb-me còp sec per manjar!

— Filh! plan lèu seretz servit! Anatz en vòstre jaç palhenc. Coma de costuma vos portarai lo companatge!

Qora lo ventàs s'apausèt e que siaguèt jasut, la fachilhièira tornèt sonar Joanton, vas la sala negra de fums.

Lo bonòme sortiguèt, tot tremolant, de son escondilhon.

— Paubre omenet! pode pas te tornar la palha, ni mai lo gran. Aquò's tot en fums, adara! Mas auràs quicòm que farà grand plaser a ta femna.

Tè! prend aquela cabra! Te bilarà del lach, aquò's segur! Mas de mai, quora voldràs aveire de moneda, n'auràs qu'a li pausar jos son darrièr un toalhon linde. D'una man doça li afinaràs lo rastèl de l'esquina en disent, polidament:

"Cabilha, cabrilhon
fai-me tos crotilhons!
cabridon, cabrideta
fai-me de las pecetas."

E veiràs davant tos uèlhs, escuts e pèças plan tombar. Fins qu'al moment, ont auràs pron de crompar çò que voliás. Masque, atencion de pas desvelar, a qual que siaga, lo secret d'aquesta cabra!

— Grand-mercés, Maire-Grand Adeussiatz! diguèt Joanton en partiguent...

Lo cordel de la cabra tengut en man, nòstre Joanton èra tot fieret. Soscava al plaser qu'auriá sa femna, en saupent çò que bailava la cabilha. Per un còp que li menava quicòm que costava gaire, sonqu'un brijal de palha! Acabariá benlèu de rondinar? Atal seriá!

Caminèt, caminèt, caminèt de temps. A fòrça d'apiadar los caminòls, sentiguèt venir la lassieira. Apercebèt, al fons d'una valòia, un ostalàs. Quora l'atengeguèt, s'atrachèt que n'èra qu'una albèrja, a la broa d'un pòrt de gabarras.

— Bon sera en totes! faguèt Joanton en dintrant. Podriatz me bailar retina per la nuèch, coma tanben per ma cabilha?

— Oc-ben, l'òme! sabètz dequé pagar, respondèt l'òste.

— Per ma fe! ai çò que cal, ajustèt Joanton, un bocinon ventufa.

Tròp abalhant, lo Joanton sabiá pas retèner sa lenga quand caliá. De se conflar, aquò mena de far de bestisas. Aquò's atal que faguèt, malgrat la recomandacion de la fachilhièira.

— Qu'òm m'adutz una servièta linda!

Prenent sa cabra dins sos braces, la pausèt sul blanc toalhon que l'òste portèt sus la taula:

"Cabilha, cabrilhon
fai ton dever!"
faguèt l'òme doçamenton.

Masque la cabra boleguèt pas, ni mai quitament la coeta! Lo monde que s'èron agromelats, al entorn de la taula, se demandavan se nòstre paisantòt aviá pas virat lo cabiròl!

Entrestant, Joanton se sovenguèt dels mots vertadièrs. Alisèt l'esquina de la cabra e clamèt:

"Cabilha, cabrilhon,
fai-me tos crotilhons!
cabridon, cabrideta,
fai-me de las pecetas!"

Tanlèu qu'agèt dich, çò que caliá, la cabra saqueguèt sa coeta. Faguèt tres còps:

— Bè-è-è, bè-è-è, bè-è-è!

Subtament, de la pecetas d'aur e d'argent tombèron sus la taula. Los curioses ne revenián pas. N'èron espantats de veire un tal miracle!

Quora la servièta siaguèt comola, Joanton diguèt:

— N'i a pron per ara, ma cabreta!

Davalèt la cabra sul plancat. Amassèt las pèças. Se metèt a taula, la cabra al ras del banc.

L'òme siaguèt servit bèlament de totas las bonas causas que desirèt. Ne faguèt un pete de beure e de manjar. La cabra agèt drech a sa pitança, abans de se far claure val estable.

Joan auriá mièlhs aimat la gardar prèp d'el. Masque l'òste, li faguèt arremarcar que las cambras èron sonque pels viatjaires e l'estable pel bestial.

De s'èstre tant assadolat Joanton s'amorrèt sul lièch tot vestit. S'adormiguèt com'un soc, fins qu'al matin. Son sòmni, mai que siaguèsse pesuc, fuguèt plen de raives benuroses. Se vesia demest un cabal de cabilhas que crotavan, de contunh, dels modòls de lovises d'aur ...

Lo lendeman aprèp aveire copat un croston plan onchut, arrosat d'una pauca de vin blanc, paguèt grassament l'albergièr.

Tornèt préner son viatge deval ostal, non sens doblidar la cabra. Aquò's tot en criquejant de sas patonas que la cabrilha seguissiá, dapasset, son novèl mèstre.

Devàs mièja jornada atengeguèron l'ostal.

— Alara? ont l'as botada nòstra palha? marronèt la Marianna.

— Femna! t'amene encara mièlhs! Finta aquela cabrilha e pòrta un toalhon pròpre, per metre sus la taula.

— Saique, siás devengut nèsci? Que creses de far amb aquela cabra dins tos braces? faguèt la femna, en vesent lo Joanton abraçar la cabra.

— Veiràs ben! Adutz-me la servièta!

La Marianna anèt, çaquelai, quèrre lo toalhon. Lo metèt sus la taula.

Joan agèt bon alisar la cabrilha e, sens cessar, repetar la suplica:

"Cabilha, cabrilhon,

fai-me tos crotilhons!

Cabridon, cabrideta,

fai-me de las pecetas!»

Res, non se passèt. Lo toalhon demorava tant linde qu'un jorn de lessiu.

La Marianna s'emportèt que non sai. Aissa, tractèt son òme de totes los noms del infèrn!

— Gossa de cabra! tempestèt l'òme, m'as ben pr'aquò fach una plena servièta de lovises d'aur e d'escuts d'argent, a l'albèrja? Tè! femna! n'as aquí lo rèsta, coma pròva! faguèt l'òme, en mostrant las darrièiras pèças qu'aviá.

— Mai que siás bèstia, traca d'òme! As segurament vendut la mèca, al òste de tavèrna! Aurà gardat la cabra encantarèla, per te donar una altra que fa sonque crotilhas e favaròtas! Ane nesciàs! vai tornar quèrre la cabrilha!

Lo paubre Joanton s'adralhèt, un còp de mai, tèsta bassa. Se tornèt préner lo vial de la boca dels Vents, vas la montanha misteriosa...

— Per ma fe! çò pensèt, tant me val de veire çò que ne ditz la grand fachilhièira.

Arribèt, de vèspre, a la montanha de las bofias. S'engulhèt dins la tuta negrosa.

Tornèt trobar la Maire Grand que se calfava, vas son canton fumós.

— Que siás vengut tornar cercar, vas aici? faguèt la vièlha enchiprada. Paubre bolgre!... lo Vent Viraire va lèu dintrar! Segurament, te torcerà!

— M'apararetz, la Maire Grand... M'an panada ma cabrilha!

Un sarrabastal infernós reclantiguèt subtement... Joan agèt pena de se rescondre promptament, que lo Vent Viraire siaguèt aquí. Virava tot, dessus- dejotz, en revolums dançaires. Òm auriá dich la ventaròla, al temps d'estiu, quora retòrç las flaujas e viroleja sus l'estanh...

— Maire! gisclet lo Vent, ai plan apetis! Baila-me per manjar! Ausis mon ventre violar!... E... sente plan de carn fresca!

— Filh! quora voldretz, seretz servit! N'es que la nolor del rostit qu'ai fach confir per repaissar!

Lo vent s'apausèt per vespralhar. Apuèi, s'anèt coijar devàs son jaç faissenc...

Quora lo Vent Viraire se siaguèt aconsomit, plan repaissut, la fachilhièira sonèt Joanton:

— Paubre dròlle, ai encara pietat de tu!

Tè! vèici una toalha. En la desplegant sus la taula, n'auràs qu'a dire, gentament:

"Toalha, toalheta,

fai-me benaise!

Toalhon, toalhona,

fai-me manjar!"

E veiràs, davant tos uèlhs, tot çò que cal per savorar. Mas, prend-te garda! de pas parlar en te tornant, sonqu'a ta femna, segurament!

— Grand-mercés, Maire Grand! gardatz-vos plan! E s'enanèt lo dròlle pels camins...

Masque tot en caminant, s'entrachèt pas que, tornar-mai, passava al ras de l'albèrja del ribeiral. Lasse del caminament, ambe la nuèch tombanta, s'assarèt de la tavèrna.

Joan-Nèsci que non sai, sabí ben pr'aquò, que n'èra aquí ont s'èra fach panat pel primièr còp!

— Òu! de l'albèrja, sonèt Joanton. podriatz pas me bailar retina per la nuechada?

— Si ben si! faguèt lo recaptador, auretz un lièch, mas sens regausiu. Sètz ben tròp mal pantit per vos porgir lo repais!

Vertat que lo viatjaire, aviá pas bona mina, espelhandrat que n'èra del vestit. Picat de vergonja, un còp de mai, lo Joanton poguèt que se conflar.

Estendèt sa toalha blanca sus la taulassa de la sala. Comandèt còp sec:

"Toalha, toalheta,

fai-me benaise!

Toalhon, toalhona,

fai-me manjar!"

Tanlèu dich, lo dessús de la toalha se garniguèt de tot çò que cal per far bombança. Om auria cresegut, qu'una dotzena de servicials avián portat: platats garnits, botelhas plenas, tortas de pan, ambe vaissèla, tot al encòp! Vaissèla fina de Senhor!

Tot lo monde, qu'èron presents, n'agèron que de s'ataular per s'assadolar. Se mangèt. Se bouguèt tot lo pete que calguèt, fins que de s'estendre jos la taula. Aquò siaguèt un repaissat de Gargantua!

Quora lo jorn s'alevèt los convidats, totjorn sadols, roncavan coma de gòrris. Lo primièr que tornèt préner alen, siaguèt l'albergièr. S'emponhèt la toalha. La plequèt menimosament e la recaptèt dins son armari. Apuèi, estendèt una altra toalha que revertava la primièira.

Quand lo Joan tornèt préner l'èime, lo cap pesuc, se despachèt d'amassar sa lingièira. Com'un panaire, engulhèt lo trauc de la pòrta, sens adeussiatz!

La plega de Joel braç, e tot úros, s'acaminèt vistament deval ostal. Voliá ambe son viatge, porgir a la Mariana una mangisca saborosa...

Era mièja jornada quora atengequèt l'ostal. La Marianna repotequèt, un còp de mai, en lo vesent tornar:

— Alara? l'as tornada atrapar aquela fotuda cabra?

— Ô que non! mas ai ajut mièlhs qu'aquo. Agacha plan Marianna, çò que m'a bailat la fachilhièira. Finta coma cal!

E lo Joanton s'ort de Joel braç, la toalha plegada. Apuèi, la bota sus la taula del ostal. L'estend dels quatres caires. Un còp metuda, se botèt de mormolhar:

"Toalha, toalheta,

fai-me benaise!

Toalhon, toalhona,

fai-me manjar

Masque res aparequèt. Res non garniguèt la lingièira blanca. Linda de tota causa demorèt! Ni plat garnit, ni pan, ni botelha, ni vaissèla, mostrèron lors aparéncias.

Joan repetèt, a plena votz, las paraulas encantarèlas... Mas res, tornar-mai, prenguèt forma vistabla.

Embestiat que non sai, lo paubre òme compreniá pas cossí la toalha demorava voida. Vegèt lo morre de sa femna s'alongar... D'un pic, se botèt de bramar:

— Aquò va malpastar totara, bolgre de nèsci! Qual m'a farlabicat un ome tant bèstia Vese pas que qualqu'un demai t'a possedit! Siás passat encara a l'albèrja? E... t'auràn plan panat!

Vai-te simplàs! Fila! Vai quèrre la toalha encantarèla...

Lo paubre Joan partiguèt lo morre bas, e al pus lèu. Caminèt val país nalt, vas la montanha de las bofias.

Arribèt a la boca dels Vents, quora lo solelh, en la ribièira, s'abaissava.

— Tant val anar veire la grand fachilhièira, e çò que ne ditz, de ma despatrocada! sosquèt lo Joan.

E dintrèt dins lo traucàs negrós...

— Que venes faire? Que cèrcas donc en nòstra cafora? faguèt la vièlha embofenada.

— Aquel traite albergista m'a possedit, en me cambiant la toalha!

— As donc enveja de te faire engolar? respondèt la fachilhièira. Ausises pas lo clam del Vent bramaire?... Va tornar lèu dintrar... E te tuarà!

— M'assostaretz, la maire grand... Ai tot perdot: la cabra, amai la toalha!

Un bramadís gisclair se faguèt entendre. Tota la bauma ne retroniguèt. N'èra un bruch d'infèrn que las paretz ressondián... Tot ne tremolava dins la montanha de las bofias!

Lo Joanton agèt juste lo temps de se recaptar, darrièr un recanton de pèiras.

— Maire! tronèt lo Vent, ai plan talent! Dona-me per engolar! Ausís mon ventre rondinar!... Qu'es aquel aui de carn crestiana que flaira aici?

— De tira, filh! seretz servit! N'es que la sentor del bolhit qu'ai aprestat, per vos!

Lo vent s'ataulèt per empelar la mangisca. Puèi, un cop confle, s'apausèt dins son jaç balcenc.

Quand lo Vent Bramaire s'adormiguèt, la vièlha apelèt Joanton, qu'ausava pus sortir.

— Paubre omenet, un còp de mai, aurai pietat de tu! Tè! per punir aqueles paucvals que t'an panat, veici un baston. N'auràs que de dire, doçament:

"Baston drechièr

desfend mon drech!

Baston drelhièr
fai ton dever!"

E veiràs, davant tos uèlhs, lo baston dançar, violar e tustar los que voldràs corregir. Per l'arrestar, n'auràs qu'a lo sonar:

"Tot saoud baston,
vèni en ma man!
Va plan drelhièr,
torna a mon braç!"

Enana-te, adara! Tòrnes pas pus aici! podriái ren far per t'ajudar. Ni mai t'apariái pas, de mos galafèrnas d'enfants!

— Plan mercés, Maire Grand!
Doblidarai jamai vòstra bontat e vòstra ajuda!
E s'entornèt, lo Joan, vas son ostal...

Se dirigèt val ribieiral. Anava èstre a clausa de nuèch, quora atengeguèt l'albèrja, al arribal de las gabarras.

Lo tavernièr, lo vesent venir, se cridèt:

— Fintatz! Veici nòstre brave Joan! Dintratz gent òme, que beuretz una taçada. E... cruscaretz tanplan quicòm?

— Òc-ben! per beure e per manjar, respondèt Joanton. Masque, l'òste, vos caldrà me tornar çò que m'avètz cambiat! Me cal ma cabra de las pèças e ma toalha del manjar!

— Que disètz? Avèm pas res de vos aici? Ajuda gabarrièrs! trasèm aquel malvolent fòra l'albèrja!
De las mans s'avancèron. De las margas se reversinèron. Dels ponhs s'alevèron...

Alara lo Joanton sonèt lo pal:

«Baston drechièr,
desfend mon drech!
Baston drelhièr,
fai ton dever!"

Tanlèu dich, lo baston dancèt, violèt e tustèt l'esquina dels òmes menaçaires. Los pets picavan redde als cropairons! Plan lèu, totes d'a genolhs, cridèron gràcia al Janton.

— Ceba! ceba! Pietat per nòstra vida! Te tornarem çò qu'avèm pres!
L'albergièr se despachèt d'anar quèrre: la cabra encantarèla e la toalha preciosa.

Lo Joan consentiguèt, en fin, d'arrestar la desruscada:

"Tot suaud baston,
vèni en ma man!
Va plan drelhièr
torna a mon braç!"

Lo pal s'entornèt en sa man. La cabrilha e la toalha li fuguèron menadas.

Fièr de reprèner son ben, lo Joan seriá estat lèste de s'encaminar, se la nuèch èra pas tombada. Demandèt, doncas, una cambra. I s'embarrèt ambe sa cabra e sa toalha.

De matin prenguèt camin, coma se res non èra. La cabrilha, bolegant sa coeta de contentament, trotinejava a son costat. La toalha èra sarrada jos sa vestona.

Atengeguèt l'ostal dabans miègjorn. Çaquelei, Marianna en lo vesent, marronèt que non sai:

— Èra ora qu'arribèsses! Demòra gaire per manjar, en nòstre ostal! Pas un quite liard garnís nòstra borseta! Espèr, per tu, qu'amenes la bona cabra e la polida toalha? Amai, que te siás pas fach engarçar?

— Ò! que non, femna! As plan fam? Veja!

Lo Joan estendèt la toalha, sus la taula. Tirada als quatres coets e linda coma nèu, recaptava de sa blancor, la paubra taula païsana. Apuèi diguèt:

"Toalha, toalheta,
fai-nos benaise!
Toalhon, toalhona,
fai-nos manjar!"

Tot d'un còp, la Marianna, vegèt, davant sos uèlhs meravilhats, totes menas de mangisca acomoladas dins dels plats d'argent. Vaissèla d'aur, vèires cristalins, treslusián jol verturiós solelh d'estiu...

S'assadolèron totes dos, coma d'un pete de Senhor!

Quora lo repaissat siaguèt finit, Joan demandèt una SeNièta blanca. La pausèt sus la postada. Avancèt la cabrilha. Apuèi clamèt, en alisant, finament, l'esquina de la bèstia:

"Cabrilha, cabrilhon,

fai-nos tos crotilhons!

cabridon, cabrideta,

fai-nos de las pecetas!"

Tanlèu dich, escuts d'argent e lovises d'aur, crotèron sul toalhon. La cabreta plasenta, bolegava sa coeta de contentament. Ne bialava de bon grat:

— Bè-è-è! bè-è-è! bè-è-è!

— N'i a pron, per uèi, faguèt Joanton, un còp la servièta plena.

— Jès! brave Joan, que de polidas causas anam crompar! s'esclamèt Marianna. Mas! e... aquel baston, de que sap far? M'as pas fach veire de que pòt bailar?

— Un altre jorn, Marianna! Cal pas demandar de tot voler al encòp!

— A! quò's coma aquò! Vòls lo gardar ren que per tu? Me diràs pas doncas son esplech? Joan, siàs qu'un falsièr! Un òme de pas gaire, coma l'ai totjorn dich!...

— Bon! quò va! Sufis atal! Vas èstre contentada. Duèrb plan tos uèlhs! Veiràs çò que pòt bailar lo baston.

Oc auràs volgut! Atal siaga!

"Baston drechièr,

desfend mon drech!

Baston drelhièr,

fai-ton dever!"

E lo pal se botèt de dançar, de violar, puèi de tustar lo cropairon, de la Marianna, tròp curiosa e tròp volguenta!

La paubra femna ne gingolava de dolença, com'un canh matrassat. Volguèt s'aparar en s'escapant. Lo pal la perseguí als quatre caires del ostal...

Lo Joanton agèt pietat d'ela. Comandèt lo pal tustaire:

"Tot suaud baston,

vèni en ma man!

Va plan drelhièr,

tòrna a mon braç!"

E lo drelhièr, venguèt s'aturar del braç del òme...

Desempuèi aquel temps, lo melhor acòrdi reinèt entre l'òme e la femna. Jamai pus, la Marianna, repoteguèt aprèp Joanton.

— Atal se passèt lo conte dels Ventasses, fa temps d'aquò! davèt la mameta, al moment, ont la darrièira estèla se cremava!

"E lo rainal passèt pel prat,

Trobèt una lèbre ajaçada,

Ço que faguèt, es pas trapat

Dins mon istòria apagelada!"

(Fevrièr de 1985)

Conte populàri de la ribièira d'Òlt, del Carladés, mai d'en pertot. Varianta del raconte dels tres fraires, per la partida de la toalha magica.

(Cf. Contes de la Nalta-Viadena - Z. Bòsc)

LA CABRA, L'ARET, LO CAT, L'AUCA E LO GAL

Gaire pauc, la mameta nos contava los espleches de las bèstias que parlavan. Ne coneissiá qu'un de conte, lo de la cabra e dels cabrits. Es vertat qu'en nòstre ribeiral, aqueles racontes d'animals son gaire escampilhats.

Fòra que, pus tard, aprenguèrem a l'escòla los de Perrault, masqu'en francés...

Ma maire, gaire mens encara; ne parlava. Pr'aquò nos disiá, tot còp, que n'aviá ausit un de vièlh, de la cabra. Mas aquel conte, atrocegat, en sa memòria, revertava pas ges lo que coneissiam. Tala, ma curiosetat demorèt ambe sa fam d'assaber.

Lo temps passèt. La beleta e la maire se son anadas val cementèri de Ginolhac. Fa d'annadas de tot aquò!

Fins qu'un bèl jorn, de 1984, tombèr sus un fuèlh de papièr, mièg rosigat per las arnas. Papièr vièlh, sens importància, a mon vejaire. N'èra, çaquelai mesclat a dels actes ancians del sègle dètz-uèchen. Papièrs d'una vièlha familha de gabarriers que demorava, altres còps, al Pòrt de Blanadet, dich aduèi, da Vièlha Viá.

Al mièg d'actes oficials, de dos libresjournals, que van de 1671 fins qu'après la Revolucion, s'escondiá aquel esrich. Curiós esrich, çaquelai, ont se devinava un raconte ancian!

Ne seriá benlèu estat consignat per un dels enfants de Joan Pòrt, o Delpòrt, dich Tonhiet d'escais-nom, mòrt lo 17 de 7bre de 1784.

Sola demorava la fin de l'istòria contada. Lo primièr fuèlh aviá desaparegut N'es damatge!

Aprèp fòrças legidas fini guèrre per oc descriptar. Las patas de moscas (de l'escritura) se recampavan sens ponctuation, l'una darrièr l'altra. Tot aquò apagelat en un vièlh francés qu'aviá res d'academic. La grafia, coma la sintaxa, son aproximativas. N'es quicòm "d'a pus prè" que ressembla mai a de patoès, es a dire, a de la lenga nòstra.

M'a calgut ne tornar bastir la debuta e los tròces rosigats pels cussons.

Veicí lo conte d'animals, qu'ai titolat, falta de mièlhs: la cabra, l'aret lo cat, l'auca e lo gal.

"Un jorn, la cabra del boriaire, n'agèt pron de virar redond dins la parrò. Brostar las romes de son mèstre n'èra pas per ela una fin. Aquò èra bèdre, malgrat qu'aimèsse çò qu'es dur.

N'aviá pron de fornir lo lach de la mainada! N'aviá pron de faisselar dels cabecons! Voliá son independéncia! Voliá conéisser lo país. Lo país d'alai luènh que l'enrodava...

Darquèt, en quatre salts, la paret qu'embarrava la parrò. E s'enanèt pels caminòls...

Encontrèt, dins un prat, un aret. Paissiá son èrba rasa. Èra solet.

— Que fas aquí, aret? diguèt la cabra. Vòls pas venir, amb ieu, dins lo campèstre? Anariam veire del país!

— Òc que si! faguèt l'aret. Masque soi retengut aici per mon patron. Tond ma lana quand ne vira. Apuèi ai freg. E... me secuta per qu'ane pas ambe las fedas... Me vòl sistrar!

— E ben, vèni! Passarem de bon temps! En quatre salts, l'aret saltèt la randa de boissons qu'embarrava lo prat. E s'enanèron pels caminòls...

Pus luènh, encontrèron, dins un casal, un cat. Se calfava al solelh, tot en velhant lo trauc d'un mur.

— Que fas aquí, catet? diguèt la cabra. Vòls pas venir, ambe nosaltres, deval campèstre? Anariam veire del país...

— Òc que si! faguèt lo cat. N'ai un sadol de demorar dins lo casal. Totjorn velhar, per assubtar las mirgas. N'ai plan mon confle! E... Ia patrona que me plang lo pauc de lach que beuve. Lach que, dels còps, me cal panar dins un gauda de solharda. N'ai mai que pron!

— E ben, vèni ambe nosaltres! Passarem de bon temps! Auràs de lach!

En quatre salts, lo cat davalèt de son casal. Daissèt aquí mirga e patrona E s'enanèron pels caminòls...

Pus luènh, encara, encontrèron dins un gaulhàs, una auca. Farfolhava la baldra del pesquièr.

— Que fas aquí, auqueta? diguèt la cabra. Vòls pas venir, ambe nosaltres, deval campèstre? Anariam veire del país...

— Òc que si! faguèt l'auqueta. Masque soi pas tròp lèsta, me cal de l'aiga. Me cal del fresc! Pr'aquò, n'ai plan mon pron de fosigar totjorn la lòsa!

Aimariái mièlhs una èrba fresca! E... Ia borgesa que me paupa, vòl m'embucar per m'engraissar. N'ai donc un fàsti d'èstre patraca!

— E ben, vèni! Passarem de bon temps. Vendràs leugièira en caminant!

En dos còps d'alas, l'auca s'apatroquèt per se sortir de son gaulhàs. E s'enanèron pels caminòls...

Encara mai, pus luènh, encontrèron sus un palhièr, un gal. Aquí quilhat sus sos arpions, cantava a plen pitral:

— Es plan mièja ora! Es plan mièg jorn!

Del coet del uèlh, gardava sas galinas.

— Que fas aquí, galhet? diguèt la cabra. Vòls pas venir, ambe nosaltres, deval campèstre? Anariam veire del país...

— Òc que si! faguèt lo gal. Masque me cal cantar per mos patrons, totas las oras del solelh. Apuèi, me cal parar mas polas. Son ben tròp nèscias per se gardar del busarat!... N'ai çaquelai mon pete de tant fintar! N'ai pron tanben de tant cridar!

Voldriái partir! Me'n vòle anar, veire al solelh lo jorn levant!

— E ben, vèni! Passarem de bon temps. Veiràs adoncas lo solelh, al jorn levant!

En dos còps d'alas, lo gal volèt de son palhièr. E s'enanèron pels caminòls...

Longtemps e luènh s'acaminèron. Traversèron de pradas. Alonguèron dels bòsces. Darquèron de montanhas. Davalèron de combas. Passèron de ribièiras...

A fin de jorn la nuèch tombèt.

Al fons d'una valòia vegèron un ostal. Se pensèron qu'èra abitat. Lo fornèl enfumava l'airal.

— Benlèu aquí aurem repaire per la nuèch, diguèt la cabra. Seguissètz-me!

Davalèron lo traversièr...

Quand fuguèron davant l'ostal, s'entrachèron qu'èra tampat. La pòrta e los bojals èron barrats. Pas un bruch s'ausissiá. Tot èra silenciós e plan tancat. Alara, los companhs de la cabrilha demandèron:

— Tu cabrilha, qu'as lo cap dur, truca la pòrta per durbir!

La cabra prenguèt vam. Truquèt la pòrta de son cap. Res i faguèt! Teniá la tanca del cledat! Res sostèt pas.

— Se pòt pas desfonçar! Tu bèl aret qu'as lo cap fòrt, faguèron los companhs, tusta la pòrta d'un còp de banas!

L'aret cessèt per préner vam. S'alancèt banas en abans. Tustèt la pòrta d'un butal. Res i faguèt! Teniá la barra del porton! Res sostèt pas.

Masque dedins l'ostal barrat, s'èron esconduts tres refaudians. De panaires de camins grands.

Pres per la paura, s'enfugiguèron per un bojal. Cresián d'aveire afar als cordelats. Lo pensament de se far préner pels gendarmas lor donèt de cam bas. Se retrass èron dins lo bòsc d'a costat.

La plaça liura, los cinc companhs dintrèron pel bojal dubèt.

La taula èra metuda. Lo sopar èra prèste. L'ola bulhissiá suls andèrs. S'aprestèron de savorar lo repais tot servit.

Tranquilons repaissèron. Apuèi sosquèron de dormir.

— Tu, la cabrilha, diguèron los companhs, qu'aimas çò qu'es plan dur. Vai-te dessus la taula!

— Tu, bèl aret, qu'aimas çò qu'es caldet. Vai-te dedins lo lièch!

— Tu, lo catet, qu'aimas çò qu'es caufat. Vai-te deval cendrièr!

— Tu, genta auqueta, qu'aimas çò qu'es plan fresc. Vai-te devàs l'aguièira!

— Tu, lo galhet, qu'aimas çò qu'es plan nalt. Vai-t'ajocar sus la clujada del ostal! D'aquí veiràs çò que se passa!

Atal faguèron los companhs, per s'adormir...

Plan lèu los tres rofians, en ausiguent pus res, s'avisèron de s'entornar devàs l'ostal.

Mas cap dels tres, volguèron s'asardar dedins. A la fin de virar, tirèron al sòrt. Ne fuguèt lo pus trace qu'agèt la palha corta.

Prenguèt coratge per lai anar...

Quand siaguèt dins l'ostal, èra plan cuc.

Volguèt anar devàs la taula per alucar una candèla.

Mal i prenguèt! La cabra se levèt. Truquèt pel cap. L'òme tombèt pel sòl.

Volguèt anar val lièch per préner un pauc de palha. Voliá, de la costia, faire un palhon per s'esclairar.

Mal i prenguèt! L'aret li foteguèt un còp de bana al estomac. Recabussèt pel sòl.

Volguèt anar deval cendrièr. Voliá préner de brasas per alucar lo fuòc.

Mal i prenguèt! Lo cat li graupinhèt lo morre.

En fin, volguèt anar devàs l'aguièira. Voliá, de l'aiga, se refrescar la cara un pauc niafrada.

Mal i prenguèt. L'auqueta se botèt de pesugar sas cambas...

Lo gal, amont, pergat sus la clujada, susvelhava d'un uèlh curios. Se metèt a cantar:

— Serà lèu ora,
T'aurem la borra,
T'aclaparem
Mai te tuarem!

La peta al cuol, lo trace se salvèt. S'entornèt vistament. N'anèt al bòsc.

Los dos lairons que l'esperavan, li demandèron çò qué i aviá:

— De qu'as vist? I aviá lo diable, per te tornar tant lèu aici?

Lor respondèt:

— Ai volgut anar devàs la taula. Voliái alucar lo lum. I ai trobat, un fotral de peirièr que m'a bailat un còp de pic.

Ai volgut anar tot prèp del lièch. Voliái préner un pauc de palha. I ai trobat, una gossa de fabre que m'a bailat un còp de massa.

Ai volgut anar deval cendrièr. Voliái préner lo recaliu. I ai trobat, un escarpit de lana que m'a carpit lo morre.

En fin, ai volgut anar devàs l'aguièira. voliái me refrescar la cara. I ai trobat, un fat de sabatièr que m'a picat de son alzena.

Coma voliái sortir, amont de sul capial, un altre m'esperava. Voliá ma pèl. Mai que bramava:

"Nautres t'aurem
Tafrabarem,
T'aclaparem,
Mai te tuarem!"

N'i a plan pron com'aquò. Nos cal tirar d'aquí. L'ostal es possedit. Quò's la fisica!

— Al diable siaga! diguèron d'una votz los galapians.

S'esvaliguèron pel campèstre. Desempuèi aquel jorn tornèron pas...

L'ostal estent a lor agrat, la cabra, l'aret, lo cat, l'auca e lo gal, estatgèron aquí.

Longtemps, longtemps, longtemps i demorèron. Amai benlèu i son encara!

"Passa delai, tu perdigal,
Benlèu alai, los trobaràs!"

(Julhi de 1987)

UNA VALENTIÁ DE JOAN-NÈSCI O DE "PÒRTE LA PÒRTE"?

De totas las velhadas, las mai marcantas, nos soveniam, mos fraires e ieu, dels afranhents de Joan-Nèsci. Valentiás que nos contava nòstra grand.

Aquel paubre Joan-Nèsci, li arribava totas sòrtas de causas fòrasens, pertal que sa comprenèla èra un pauc capvirada.

Aviá, coma disiá la mameta, perdut son bon èime en tombant del brèç! Tanplan, n'èra totjorn a tocar la coeta de l'anhèla!

Devengut bèl, aquò s'arenguèt pas. N'èra demorat un bocin enfalordit, amai bartòla.

Sa maire veusèt tròp lèu. N'agèt pus que Joan per ajudar als trabalhs del ostal. Era pas maissant e fasiá çò que podiá. Fòrt coma un turc, sabiá pas mainar sas penas. Masque sa mamà èra, de contunh, a lo susvelhar coma lach sul fuòc. Si que non, fasiá tot a la revèrs o afrabava los pretz- faches.

Aprèp qualques espleches ont faguèt lo contràri de çò qu'auriá deugut faire en primièr — Vertat! èra sempre restat de complir, a segond còp, lo biais de far recomandat pel viatge de dabans — que sa maire, descoratjada, ausèt pas mai lo comandar.

N'èra, en aquel temps, l'epopèia dels rotiers angleses que fasián rapiadas en nòstre bèl país. Los qu'abitavan gaire luènh de la vila, prenián retira darrièr los barris o val castèl. Masque los paubres pacans, el es, avián pas totjorn un abric per s'escondre.

D'unes, avián capitat de crugar, dins lo tranhàs de barena, de cavas. Sovent aquelas cròsas — dichas cavas dels angleses — èron al ras dei ostal. Partián del cortial e s'afonsavan jos tèrra. Dins un recaptador pron large e massa nalt, los païsans rescondián çò qu'avián de mai preciós: de la carn de pòrc, del vin botat, del pan, de la farina... Tot lo dequé necessari, per i viure qualques jorns, i èra estremat (sens doblidar los qualques escuts qu'avián).

D'alhors, per nautres (los escotaires del raconte) aquò nos suspreniá pas. N'aviam una, de cava, atal jos nòstre ostal. Era estada, segurament cavada, devàs 1370.

Los altres, qu'avián pas d'estremador, prenián lo camin dels bòscs. Daissavan passar la brigandalha que fosisgavan los ostals abandonats. Se laissava la pòrta dubèrta, per mièlhs far veire qué i aviá res de prendre. Atal s'esparnhava lo fracatge de la barramenta e, davegadas, lo botafuòc...

Doncas, un jorn lo tòca-senh s'ausiguèt. Anonciava l'apròchi dels rotiers. La maire cridèt lo Joan, qu'aslava de la lenha.

— Veni Joan! cal se salvar que los brigands son per aici

Lo Joan dintrèt al ostal. La maire li donèt una biassa emplida. La li passèt a l'espatla e li diguèt:

— Sèg-me! Buta la pòrta!

Joan-Nèsci compenguèt:

— Pòrta la pòrta!

— Que porte la pòrta?

— Laisse la porta, que te dise... ajustèt la maire.

— Vòls que la porte?

Despacientada, la femna faguèt:

— E ben!... porta-la, si tenes tant.

Joan desgafèt la porta. La botèt sus l'esquina e assequèt sa maire promptament.

Quand arribèron deval bòsc, fuguèron alassats del camin fach. S'assetèron al pèd d' un garric. La nuèch tombava.

Alai luènh, ausiguèron dels lops qu'udolavan. La paura los prenguèt.

— Cochèm-nos de montar sul garric bèl, çò faguèt la femna... Pausa la pòrta e rapa coma ieu.

— Que mònte la pòrta?

— Pausa la pòrta, ieu te dise...

— Vòls que la monte?

— E ben!... mònta-la, si tenes tant.

E lo Joan d'arrapar sul grand garric, la pòrta sus l'esquina e la maire davant...

Montèron fins qu'a la forcadura del aubre. Tot d'un còp, entendèron un trepiment jos la folhada del bòsc. Los rotiers passavan tot al ras...

Venguèron s'acampar jol garric. Aluquèron un crane fuòc. Apuèi metèron una pairòla al endessús. S'aprestavan de far de las papas. La fosiga èra estada magra per la viande, fòra las borsas, plenas de pèças que portavan.

Del temps qu'un brigand vojava de farina e de l'aiga dins lo pairòl, los autres se botèron en cècle, assetats sus l'èrba. Destaquèron lors borsas. Voidèron las pèças d'aur. Se metèron a far la repartida.

Çaquelai, lo Joan e sa maire, assajavan de pas far de bruch. Bolegavan res. Espincavan lo remenadis d'en bas.

Entrestant, lo besonh de tombar d'aiga cachèt la petelega del Joan.

— Mamà, çò faguèt, ai besonh de pissar...

— Pisses pas, fotralàs, que los sacamands levrián lo cap... Nos verián... Nos tuaràn...

Mas la petega confla, l'òme se botèt de se tòrcer. La pissièira lo cachava que mai.

— Mamà, vòle pissar!... Pòde pus tener!

— E ben!... pissa, rajolet per rajolet.

Masque lo Joan desbetèt lo boton mètstre e desbondèt lo pissarèl d' un pic.. . Pif! Aquò siaguèt un rajolàs qu'anèt, tot drech, s' estorral dins lo pairòl de las papas. Estonat, l'aprestaire creseguèt qué aquò èra una bona provenença.

— Remena, remena, faguèron los partejaires, que la manna del cèl nos tòmba escalcida...

Un momenton aprèssa, l'òme se tornèt de se tòrcer. Un altre cachal lo prèissava.

— Mamà, çò faguèt, ai besonh de cagar...

— Cagues pas, fotralàs, qu'aqueste còp los brigands nos veirián... E seriam fotuts... Nos tuaràn...

Malgrat que l'òme sarrèsse las patèrnas, los budèl forçavan que mai.

— Mamà, vòle cagar!... Pòde pus téner.

— E ben!... caga, crotet per crotet...

Masque lo Joan abaissèt lo pontanèl de las calças... Plof! Aquò siaguèt un petolàs qu'anèt, tot drech, se desfelicir dins lo pairòl de las papas. Aquò desrenguèt ges l'aprestaire.

— Remena, remena sens cessar, ajustèron los partejaires, que la manna del cèl nos tòmba escalcida...

Un pauquet de temps aprèssa, l'òme qu'aviá totjorn lo pòrta sus l'esquina e que pesava bravament, se metèt a dire:

— Mamà, ai la pòrta que m'escapa...

— L'escampes pas, fotralàs, qué aquel còp seriam perduts e trocegats...

Mas la pòrta pesava e la cachada èra tròp dura. Quel antibranle se lisava de contunh.

— Mamà, aquò m'escapa!... Pòde pus téner!

— E ben!... Iaissa la tombar doçament, branca per branca...

Masque lo Joan n'aviá son confle... Avia tengut pron d'aise... E tot d'un pic la laissèt anar... Patatrac! Aquò siaguèt com'una maça que la pòrta escapèt.

— Salvèm-nos! Aquò's lo diable e lo cèl que nos tòmban sul cap! cridèron, al encòp, los arpalhands.

Agèron tant de peta qué, daissèron tot aquí: fuòc, pairòl, papas, manna e lors escuts. Fuguèron, a cambas-salvatz-me!

La maire e lo Joan davalèron de dessus l'aubre... Agèron pas besonh d'èstre guèrlhes per sabeire de qué avián de faire.

La femna amassèt las pèças. Lo Joan prenguèt la pairòla... sens la vojar. Carguèt, tornar-mai, la pòrta. Escantiguèron lo fuòc. E filèron, totes dos, val ostal dapasset...

L'ostal èra totjorn en plaça, sens damatge. L'òme botèt la pòrta a sos gafons. E... passèron massas annadas de léser, ambe l'argent qu'avián remosat dels brigands...

De rotièrs, ne tornèron pas veire de longtemps...

(Març de 1985)

UNA VALENTIÁ DE JOAN-NÈSCI O DE "PÒRTE LA PÒRTE"?

De totas las velhadas, las mai marcantas, nos soveniam, mos fraires e ieu, dels afranhents de Joan-Nèsci. Valentiás que nos contava nòstra grand.

Aquel paubre Joan-Nèsci, li arribava totas sòrtas de causas fòrasens, pertal que sa comprenèla èra un pauc capvirada.

Aviá, coma disiá la mameta, perdut son bon èime en tombant del brèç! Tanplan, n'èra totjorn a tocar la coeta de l'anhèla!

Devengut bèl, aquò s'arreuèt pas. N'èra demorat un bocin enfalordit, amai bartòla.

Sa maire veusèt tròp lèu. N'agèt pus que Joan per ajudar als trabalhs del ostal. Era pas maissant e fasiá çò que podiá. Fòrt coma un turc, sabiá pas mainar sas penas. Masque sa mamà èra, de contunh, a lo susvelhar coma lach sul fuòc. Si que non, fasiá tot a la revèrs o afrabava los pretz- faches.

Aprèp qualques espleches ont faguèt lo contràri de çò qu'auriá deugut faire en primièr — Vertat! èra sempre restat de complir, a segond còp, lo biais de far recomandat pel viatge de dabans — que sa maire, descoratjada, ausèt pas mai lo comandar.

N'èra, en aquel temps, l'epopèia dels rotiers angleses que fasián rapiadas en nòstre bèl país. Los qu'abitavan gaire luènh de la vila, prenián retira darrièr los barris o val castèl. Masque los paubres pacans, el es, avián pas totjorn un abric per s'escondre.

D'unas, avián capitat de crugar, dins lo tranhàs de barena, de cavas. Sovent aquelas cròsas — dichas cavas dels angleses — èron al ras dei ostal. Partián del cortial e s'afonsavan jos tèrra. Dins un recaptador pron large e massa nalt, los païsans rescondián çò qu'avián de mai preciós: de la carn de pòrc, del vin botat, del pan, de la farina... Tot lo dequé necessari, per i viure qualques jorns, i èra estremat (sens doblidar los qualques escuts qu'avián).

D'alhors, per nautres (los escotaires del raconte) aquò nos suspreniá pas. N'aviam una, de cava, atal jos nòstre ostal. Era estada, segurament cavada, devàs 1370.

Los altres, qu'avián pas d'estremador, prenián lo camin dels bòscs. Daissavan passar la brigandalha que fosigavan los ostals abandonats. Se laissava la pòrta dubèrta, per mièlhs far veire qué i aviá res de prendre. Atal s'esparnhava lo fracatge de la barramenta e, davegadas, lo botafuòc...

Doncas, un jorn lo tòca-senh s'ausiguèt. Anonciava l'apròchi dels rotiers. La maire cridèt lo Joan, qu'asclava de la lenha.

— Veni Joan! cal se salvar que los brigands son per aici

Lo Joan dintrèt al ostal. La maire li donèt una biassa emplida. La li passèt a l'espatla e li diguèt:

— Sèg-me! Buta la pòrta!

Joan-Nèsci compenguèt:

— Pòrta la pòrta!

— Que porte la pòrta?

— Laissa la porta, que te dise... ajustèt la maire.

— Vòls que la porte?

Despacientada, la femna faguèt:

— E ben!... porta-la, si tenes tant.

Joan desgafèt la porta. La botèt sus l'esquina e assequèt sa maire promptament.

Quand arribèron deval bòsc, fuguèron alassats del camin fach. S'assetèron al pèd d' un garric. La nuèch tombava.

Alai luènh, ausiguèron dels lops qu'udolavan. La paura los prenguèt.

— Cochèm-nos de montar sul garric bèl, çò faguèt la femna... Pausa la pòrta e rapa coma ieu.

— Que mònte la pòrta?

— Pausa la pòrta, ieu te dise...

— Vòls que la monte?

— E ben!... mònta-la, si tenes tant.

E lo Joan d'arrapar sul grand garric, la pòrta sus l'esquina e la maire davant...

Montèron fins qu'a la forcadura del aubre. Tot d'un còp, entendèron un trepiment jos la folhada del bòsc. Los rotiers passavan tot al ras...

Venguèron s'acampar jol garric. Aluquèron un crane fuòc. Apuèi metèron una pairòla al endessús. S'aprestavan de far de las papas. La fosiga èra estada magra per la viande, fòra las borsas, plenas de pèças que portavan.

Del temps qu'un brigand vojava de farina e de l'aiga dins lo pairòl, los autres se botèron en cècle, assetats sus l'èrba. Destaquèron lors borsas. Voidèron las pèças d'aur. Se metèron a far la repartida.

Çaquelai, lo Joan e sa maire, assajavan de pas far de bruch. Bolegavan res. Espincavan lo remenadis d'en bas.

Entrestant, lo besonh de tombar d'aiga cachèt la petelega del Joan.

— Mamà, çò faguèt, ai besonh de pissar...

— Pisses pas, fotralàs, que los sacamands levrián lo cap... Nos verián... Nos tuaràn...

Mas la petega confla, l'òme se botèt de se tòrcer. La pissièira lo cachava que mai.

— Mamà, vòle pissar!... Pòde pus tener!

— E ben!... pissa, rajolet per rajolet.

Masque lo Joan desbetèt lo boton mètstre e desbondèt lo pissarèl d' un pic.. . Pif! Aquò siaguèt un rajolàs qu'anèt, tot drech, s' estorrar dins lo pairòl de las papas. Estonat, l'aprestaire creseguèt qué aquò èra una bona provenença.

— Remena, remena, faguèron los partejaires, que la manna del cèl nos tòmba escalcida...

Un momenton aprèssa, l'òme se tornèt de se tòrcer. Un altre cachal lo prèissava.

— Mamà, çò faguèt, ai besonh de cagar...

— Cagues pas, fotralàs, qu'aqueste còp los brigands nos veirián... E seriam fotuts... Nos tuaràn...

Malgrat que l'òme sarrèsse las patèrnas, los budèl forçavan que mai.

— Mamà, vòle cagar!... Pòde pus téner.

— E ben!... caga, crotet per crotet...

Masque lo Joan abaissèt lo pontanèl de las calças... Plof! Aquò siaguèt un petolàs qu'anèt, tot drech, se desfelicir dins lo pairòl de las papas. Aquò desrenguèt ges l'aprestaire.

— Remena, remena sens cessar, ajustèron los partejaires, que la manna del cèl nos tòmba escalcida...

Un pauquet de temps aprèssa, l'òme qu'aviá totjorn lo pòrta sus l'esquina e que pesava bravament, se metèt a dire:

— Mamà, ai la pòrta que m'escapa...

— L'escampes pas, fotralàs, qué aquel còp seriam perduts e trocegats...

Mas la pòrta pesava e la cachada èra tròp dura. Quel antibrant se lisava de contunh.

— Mamà, aquò m'escapa!... Pòde pus téner!

— E ben!... Iaissa la tombar doçament, branca per branca...

Masque lo Joan n'aviá son confle... Avia tengut pron d'aise... E tot d'un pic la laissèt anar... Patatrac! Aquò siaguèt com'una maça que la pòrta escapèt.

— Salvèm-nos! Aquò's lo diable e lo cèl que nos tòmban sul cap! cridèron, al encòp, los arpalhands.

Agèron tant de peta qué, daissèron tot aquí: fuòc, pairòl, papas, manna e lors escuts. Fuguèron, a cambas-salvatz-me!

La maire e lo Joan davalèron de dessus l'aubre... Agèron pas besonh d'èstre guèrlhes per sabeire de qué avián de faire.

La femna amassèt las pèças. Lo Joan prenguèt la pairòla... sens la vojar. Carguèt, tornar-mai, la pòrta. Escantiguèron lo fuòc. E filèron, totes dos, val ostal dapasset...

L'ostal èra totjorn en plaça, sens damatge. L'òme botèt la pòrta a sos gafons. E... passèron massas annadas de léser, ambe l'argent qu'avián remosat dels brigands...

De rotièrs, ne tornèron pas veire de longtemps...

(Març de 1985)

SANT BAUZEL

E l'oncle contunhèt sa relacion de la glèisa engolida.

Devàs Espeirac se ten un vilajòt ajocat dins un combal de la Daza da Sant Falís. Seriá lo pus vièlh maine del airal, ocupat per nòstres dabancièrs, benlèu de Cèltas. Se ditz tanben que seriá estada la primièira parròquia del endrech.

Son nom, Sant Bauzel, tirat d'un calendèr populàri, fasiá que tot òme piós, o lo primièr missionàri de l'encontrada, deveniá un òme venerat, aprèp sa despartida. Mas benlèu n'es qu'una deformacion de Bazila?

Qué que ne siaga, cal pas cercar lo nom de Bauzel dins lo calendèr roman, ni mai al martiris crestians. Ne seriá, doncas, lo primièr ermita que convertiguèt, a la religion crestiana, los òmes de las Dazas.

De mai una glèisa, o pus lèu una capelòta s'i bastiguèt. Anatz saupre quora? De traça de glèisa se ne vèi pas dins lo vilatge. Fòra que lo nom del puèch vesin s'apèla: lo puèch de la glèisa. N'es aquí qu'un clapàs rocalhut de barena, o pus lèu una rocalhada, coma se ditz aici.

Tant i a, que la tradicion vòlga, qu'una glèisa, s'avalisquèt un jorn luenchenc, en aquel vilatjòt.

— Vèicí! çò que se ne ditz, ajustèt "Coutouly".

"Bauzèli, missionàri roman, èra donc vengut dins la valòia de Daza.

Assagèt de convertir al cristi anis me los pacans del endrech. N'èron dels Cèltas que s'avodavan al culte de la Tèrra Maire. D'autres diràn, de la religion druidica...

Celebravan, quand ne virava, de las ceremonías al planòl de la Bola, dich uèi de las Forcas, o de las Poténcias.

Aquí se tròba encara traça de pèiras ficadas, d'un "cromlech" e d'un "dolmen", o pèira levada.

Mas, cal pas creire que lo mot de ceremonía, voliá dire sacrificis umans o sangoses, coma d'unes oc volguèron far passar!

Aquò èra, mai segurament, de las fèstas per celebrar las quatre sasons del solelh e memoriar los mòrts.

L'ivèrn se festejava amb la culhison del vesc. Se ne tròba encara dins aquel airal, subre los garrics.

(Pòde ieu, vos oc afortir! N'ai trobat sus un vièlh garric del endrech... N.D.A.).

Apuèi veniá la prima, la fèsta del renovèl. En aquel jorn s'ofrissiá del trefuèlh: premissa d'un temps novèl.

Arribava, aprèssa, l'estiu: la fèsta del fuòc sacrat. Se brutlava, amb los ramels dels sèt aubres del país (lo fraisse, lo bèç, lo castanhièr, lo fau, lo garric, l'òlme, lo pomièr) e las sèt èrbas sanitosas, dichas uèi de Sant Joan.

Per l'auton, n'èra la fèsta del garric: l'aubre simbèl del sòl celtic.

Atal n'èron, tanplan, los rites simples de nòstres dabancièrs. Mai cresián, atanben, al Dius unenc, mèstre de tot...

Masque, Bauzèli vesia pas tot aquò d'un bon uèlh. Los convertits se fasián pas espesses. Tenián a lors cresenças, enraïçadas en aquela tèrra barenosa.

De mai, nòstres rèires aimavan far batuèsta, rispilha e ribaudaria. Se capinhavan entr'eles, siaga per s'agarrir, siaga per mostrar lor fòrça.

Lo paubre ermita ne plorava. Pregava, tant que non sai, per menar aquel monde dins lo drech camin.

D'aquí enlai, son exemple portèt frucha. La gent d'aquel maine devenguèt crestiana. Estent, tanben, que los mèstres romans s'èron convertits...

Se bastiguèt una glèisa per que la novèla comunetat se trobèsse ensemble S'i celebrèt los oficis e la Cena. S'i escotèt l'òme de Dius...

Èra sens soscar a las garrolhas umanas que ressorgisson quand cal pas!

Plan lèu, la gleiseta venguèt un luòc de perdicion. Los òmes s'i capinhavan. La joinessa i fasiá bombança, sens vergonja.

Lo capelan se desmenava tant que podia per apasimar sas oelhas las sermonava per las tornar pus rasonablas. Res i fasiá, ni suplica, ni pregària, ni mai menaça. Lo sant luòc devenguèt infernós...

Alara, descoratjat e malcorat, Bauzèli los malasiguèt:

— Avalisca! siasquèssetz totes, monde desturbe! proferiguèt lo capelan, tot contristat.

Al moment, ont encara los parroquians èron de se gratussar las còstas o de se crespar los pials, se faguèt ausir un graunhament. La tèrra se botèt de tremir. Subtament, la vòlta de la glèisa s'asclèt. Dins un tronadís d'infern, las paretz s'embolzenèron. En res de temps, tot s'avalisquèt: la gleiseta e totes los qu'èron dedins.

S'embausèron, jos tèrra, sens daissa traça sul terrenç...

La legenda ditz pas, se Bauzèli periguèt ambe los enferonats del vilatge."

Aduèi, a Sant Bauzel, deguns pòt pas sabeire ont se trobava la dicha glèisa. Demòra sonque lo nom de Bauzel e lo del puèch de la glèisa...

Amont sul colet, dins la rocalha acastelada, gima lo vent los jorns d'autan e de bisa. Quora la plena luna, del mes de mai, esclaira lo cimal, se pòt veire un fum blancós que trèva entre los rancs. Benlèu n'es que lo rèsta de las anmas dels damnats de Sant Bauzel?

(Mai de 1985)

NÒSTRA DAMA D'AINÉS

Fòra l'aiga d'Òlt que tira vas aval, se ditz qu'en Païs Ribieiròl, i a mai de còstas que de davaladas. Atal per s'esparnhar las cambas, tostemp, los òmes an bastit lors ostals e lors vilatges al prèp de la ribièira.

L'encontrada dal Fèl, que siaga de Roèrgue o de Nalta Auvèrnha, escapa pas a la costuma. Sus la riba drecha, la mai solelhosa, s'estiran los masatges del vinhal. Delai-l'aiga se vèi, gaire mai, que castanhals, boissièiras e rocaldas. Car aquí, passat Totsants, lo solelh i traça pas, en esperant la Sant Valentin.

Çaquelai, dins de cambons de la riba esquèrra, se son bastits tres vilatges: Montarnal al pèd de sa torre sarrasina, la glèisa de Nòstra Dama e Sant Chaupisse fàcia Vièlha Viá.

La tradicion vòl que Sant Gauzbert, lo fondador da Mont Salvi, i aja rebalat sos passes. Atal se seriá bastit la gleiseta da Sant Chaupisse e benlèu, la capelòta del Dòm de Vilhiès. Aicesta darrièira, capèla d'ermitage, existís pus, mas dos ostals d'aquel nom de Vilhiès, avistan totjorn las costal as dal Parroton...

Montarnal, l'ancian cap-luòc d'aquela riba senèstra, possediá lo castèl lo mai vièlh de l'encontrada. La fondacion de sa baroniá se pèrd dins las nuèchs del temps passat.

Los maures an daissat lor marca dins lo biais de bastir la torre. Aquò se vèi, encara, a la sisa de sa fundamenta que ne rèsta. D'unas pèiras, rengadas en espinas de pèis, ne pòrtan testimòni.

Benlèu que, Gauzfred de Montarnal, que fuguèt grand viatjaire, al delai de las mars, amenèt aici quela faïçon de bastir, al tornar de la primièira crosada. Qual oc sap?

D'epòca romana, la gleiseta possedís, davant l'altar, una barramenta fargada. Revèrta, bravament, la da Concas. Amai pareisseriá, qu'es del quite modèl d'aquela de la basilica de Compostèla...

Çò qu'es segur, sa campaneta es plan del an mil. Son cloqueiron es pas, pr'aquò, d'un temps ancian. N'èra, altre còp, un cloquièr a penche coma lo da Banhars.

Aduèi, lo Sant patron de Montarnal n'es Sant Ròch, desempuèi que la pèsta dels sègles avalits (XVIIe), afrabèt lo monde ribieiròl. Dabans n'èra Sant Jacme, estent que Montarnal se trapava sul camin dels pelegrins da Compostèla. N'èra atal, per los que venián d'Auvèrnha e que volián passar per Concas...

Montarnal siaguèt, doncas, la parròquia d'aquel airal roèrgàs. Aquò durèt de temps, fins qu'al jorn, ont sul cambon vesin, se passèt un eveniment.

Fa temps d'aquò, dison lo monde del païs!

N'èra a la sason ont los pelons de castanhas començan de badalhar. Sant Cesàri veniá de trescolar; car, coma nos afortis lo provèrbi: "Per Sant Cesàri (27/8), la castanha amadura". Mas s'oc ditz la legenda, aquò se passèt pel uèch de setembre, lo jorn de Nòstra Dòna.

Un boriaire d'Ainés, masatge de la riba d'Auvèrnha, èra vengut, en passant l'aiga, culhir qualques castanhas aborivas.

Teniá, sul cambon d'Òlt, una castanheda de quelques aubres que fasiá partida del maine de Gauzfred, baron de Montarnal. Vertat, qu'aquel tènament èra renommat, amai encara, per sa mena de castanhas aborivas, dichas: montarnalas. N'i avètz totjorn pel 8 de setembre.

S'afairava, dempuèi un momenton, a despelonar de las castanhas amb una poncha de burgalha. Li semblèt ausir, que sus Ôlt, subtement, lo vent remolinava.

Un bufal voltejant, ont fuèlhas e èrbas secas virolavan, traversèt la castanhal. S'apausèt, còp sec, vas la cabòrna d'un castanhièr. Alara un semblant de lusor trespialèt de la cabana castanhena.

Susprés, l'òme s'arrestèt de bugar. S'avancèt vas l'aubre cabanut.

N'èra aquí qu'un arrucador costumier de pastres, o de castanhaires, quora lo mal temps los assubtava. Çò que vegèt lo trebolèt que non sai.

Al fons de la cusa se teniá una escalpradura de la Vierge. En bòsc daurat e nalta d'un palm, Nòstra Dòna portava en sos braces l'Enfant Jèsus. Un auret tresluser l'enrodava tota entièira. Meravilhós n'èra lo retrach per l'anma simpla, d'aquel òme, qu'agachava.

Alara lo boriaire s'agenolhèt. Jonhent sas mans, se metèt a pregar:

"Ave! Maire del Monde
Aparatz lo país,
Sostatz-nos en abonde
Prèp de Diu vòstre Fils.»

Apuèi, contunhant sa prèga, ajustèt:

"La clartat que vos ondra
Fa lusir lo combal,
Mas aici s'estend l'ombra
Seriatz mièlhs vas l'ostal!"

L'òme s'alevèt. Aparèt sos braces val trauc de la cabana e prenguèt l'estatuga.

Coma la nuèch anava tombar amassèt son saquet de castanhas. De sa man drecha sarrèt, còtra se, lo retrach verginenc. S'acaminèt vas son batèu.

Amb son preciós cargament traversèt l'Òlt e montèt vas Ainés. Arribat al ostal, anèt pausar l'escalpradura sus la limanda de sa chaminèia.

La nuèch venguda, tota l'ostalada s'amassèt per pregar davant la Vièrge. Coma lo darrièr: Amèn! clavava las pòtas, l'estatuga s'enairèt. Soleta, la tanca de la pòrta se levèt. La Dama, enrodada de son aura e de sa lutz, s'avièt deval ribal.

Arribada a la broa de l'aiga, la Vierge s'apausèt subre la ròca, sonada encara aduèi, lo ròc de Nòstra Dama. Puèi d'aquí, s'envolèt per traversar l'Òlt.

Lo boriaire qu'aviá segut, fins qu'a la ribièira, fuguèt de constatar que l'estatuga tornava en Roèrgue. Ne revenguèt tot triste a son ostal...

Çaquelai, lo lendeman anèt encara delai-l'aiga. Trobèt, dins la cabòrna, la Dama celestiala. Avia reprès la plaça de la vèlha.

L'òme piosament se tornèt agenolhar. Jonhent sas mans se botèt de pregar:

"Vierge de nòstra comba
Aici la castanhal,
Ont la frescor lèu tomba
Es pas lo bon airal.
Ò Maire verginenca
Alai es mon ostal,
Aici lo fred i trenca
Venètz dins mon fogal!"

Lo boriaire, un còp finit sa prèga, s'adressèt. Tendèt sos braces val trauc de la cabana e sesiguèt l'estatuga.

Sarrèt cònta son sen l'escalpradura. S'enanèt vas son batèu.

Urós d'aver représ la figura santa, traversèt Òlt. S'arrapèt vas Aïnés. Quora arribèt al ostal, la tornèt botar sus la limanda de la chaminèia.

Lo ser vengut, tota la gent del fogal s'amassèt per pregar la Santa Vierge. Coma se fasiá lo senhe de crotz per clavar la pregària, l'estatuga s'enairèt. Sens que deguns l'aja butada, la pòrta se durbiguèt. Enrodada de sa lutz misteriosa e de son vent remolinaire, la Vierge prenguèt camin devàs capval.

Arribada al ribal s'apausèt, un moment, sus la ròca nalta que plomba l'Òlt. Apuèi, s'alancèt per passar la ribièira.

Lo paubre boriaire, partit a son escorsa, vegèt sonque una lusor trescolar delai-l'aiga. Tot madorne ne tornèt a son ostal.

Pr'aquò, lo lendeman prenguèt la pena d'anar en Roèrgue. Saltèt l'aiga amb lo batèu. Tòrnèt trobar, en la cabòrna castanhena, la Dama tresludenta. Avia représ la plaça dels jorns passats.

Se metèt d'a genolhs e preguèt suplicaire:

"Vierge del Paradís
Vencèira de tota èrnha,
Ausètz lo pregadís
D'un ribairòl d'Auvèrnha."

Aprèp un moment de reculhida, ajustèt:

"Escotatz lo pregaire:
Venètz en nòstre luòc,
Siasquètz nòstre apareaire
Al pèd de nòstre fuòc!"

Puèi s'levant, aparèt sos braces val trauc de la cabòrna. Sasiguèt, ambe delicadesa, l'estatuga. La sarrèt cònta se. S'acaminèt vas son batèu.

Urós, que non sai, traversèt l'aiga. S'arrapèt pel caminòl d'Aïnés.

Arribat al ostal, tornar-mai, botèt sa Vierge, sus la limanda del canton.

Aprèp lo repais del sera, tota la familha se remosèt per pregar la Maire del Cèl e la regraciar.

Coma clavavan lor mercés, la tanca de la pòrta se desclavèt soleta. L'estatuga s'enairèt. Enrodada de sa doça claror e de son ventolin, s'alancèt val ribieiral.

Quand atengeguèt la broa de la riba d'Auvèrnha, s'apausèt sul rocàs d'Òlt. La pausa facha, s'envolèt per passar l'aiga.

Descoratjat, lo boriaire anèt pas pus luènh que son cortial. Seguièt, dels uèlhs, l'ombra lumenosa que tornava en Roèrgue. Tot contristat anèt se jàser en plorant...

D'abara, lo lendeman, tornèt al cambon de Montarnal. Dins la cusa castanhena, misteriosa e tresludenta, se tenia la Vierge miraclosa.

Alara, l'òme compreguèt. Se l'estatuga èra, per tres còps, tornada en Roèrgue, aquò èra per demorar. Ausèt pus la tocar.

Anèt trobar lo rector da Montarnal. Li contèt l'eveniment e los assags qu'aviá enterprises.

— Pauvre peccador! çò faguèt lo curat, quora un miracle atal se produch, n'es, d'en primièr, als prèires d'èstre avertits.

Çaquelai, as cresegut bon de sostar quela figura celestia. Vertat! que lo cambon es imorenc e negadís. Subretot, quora l'Òlt buta grand aiga!

Mete mon subrepelís e anarem ensemble al castanhièr...

Lo prèire e lo boriaire s'adralhèron val cambon. Arribats al castanh faguèron cadun una pregària, l'un en latin, l'autre en lenga d'òc. Lo curat se tenguèt drech, l'òme d'a genolhons.

Preciosament, lo rector emportèt l'escalpradura a la gleiseta da Montarnal. La placèt sus l'altar. La garniguèt de flors d'auton e de cires.

Masque lo jorn venent, quora anèt dire sa mèssa d'alba, i agèt pus de Vierge a l'Enfant.

Susprés d'una tala causa, tornèt veire al cambon, un còp dicha la mèssa.

Tornar-mai, èra aquí la Vierge miraclosa, en sa cabana aubrenca.

Siaguèt pas long de devinar, qu'èra en aquel luòc, que per totjorn voliá estar la Vierge Maire...

Atal se bastiguèt una capèla mariala, sul cambon dich d'Ainés.

La novèla s'expandiguèt. Tot lo monde del ribeiral, siaga d'Auvèrnha e de Roèrgue, venguèron nombroses s'avodar a la Maire eternala.

Se marquèt, al uèch de setembre, la vòta annuala. Gràcias e gariments fuguèron nombroses, nos afortís la cresença, amai la tradicion.

La capèla venguèt, plan lèu, trop pichona. Calguèt bastir una glèisa. Es provat que son fondament se faguèt al sègle dotze.

Sus decision, del baron da Montarnal e del abat de Concas, aquò devenguèt lo càp luòc de parròquia per Montarnal.

Se tròba totjorn, en aquela glèisa de Nòstra Dama d'Ainés, l'estatuga miraclosa. S'i asora, atanben, un altre sant; sant gaire conegut en Roèrgue. N'es Sant Brandan o Brandon, patron de la verda Irlanda.

Brandan, monge abat, dison lo monde del país, auriá fondat una comunetat de religioses per cristianisar l'Irlanda.

Seriá nascut devàs 489. En cèrca, ambe quatòrze de sos companhs, de la Tèrra Promesa, partiguèron sus un batèu de pèls de buòu. Aprèp set ans de navigacion auriá descobèrt, el primièr, l'America del Nòrd. Ne seriá l'ièrta de Tèrra Nòva. N'es atal de sa legenda!

Masque, me directz, cossí es venerat dins l'encontrada ribeirièra? Nos cal nos referir a l'istòria, benlèu agradivament aplechada, del baron Gauzfred de Montarnal.

N'èra, devàs l'an mil seissanta sièis, jol reinatge del Felip primièr de França.

Gauzfred, grand navigaire, aimava portar ajuda als sieus confraires: barons conquistadors. Vertat, qu'a Montarnal èra un pòrt de grand importància. Aquel pòrt de gabarras èra adejà conegut davant l'An Mil. Mas aquò d'aquí, n'es una altra istòria!

Doncas Gauzfred, a çò que se ditz, partiguèt ambe d'autres companhons. Jol comandament del normand: Guilhèm lo conquistaire (Guillaume) partiguèron per l'Angleterrà. Aquò fuguèt la batalha d'Hastings.

D'aquí enlai, contunhèt la campanha de las ièrlas bretonas e gaelicas. Mas, en aquel airal luenchenc, prenguèt una malautiá de pèl. Non sachèt cossí ne garir. Aquò li prusiá de pertot!

Sul conselh, d'un prèire del país irlandés, s'avodèt a Sant Brandan. N'es atal que son gariment venguèt.

Tornat, en son castèl da Montarnal, amenèt qualquas relicas del Sant irlandés.

Desempuèi, lo monde ribieiròl, que patissián d'endèrbis, d'empetegòts, de la vòrma, anavan a Nòstra Dama da Montarnal. Aquí lo prèire, a rès aveire benesit d'òli de noses, onchava la pèl malauta. Fasiá asorar las relicas de Brandan. De mai, l'empetegat bailava, per rason e pel mens, una mèssa.

Un còp requinquilhat deuviá tornar vas Montarnal, per mercejar lo sant e lo prèire de sa garison...

N'èra atal de la fe, de la cresença dels ancians. Cresença, encara, de nòstre temps, si que non, vos auriái pas contat quelas legendas!

Benlèu, n'es d'aquel biais, que se farga l'istòria? Mas Gauzfred a plan viscut, entre 1040 e 1100. Participèt, tanben, a la primièira crosada per aparar lo tombèl del Crist, a Jerusalem. Lo cartulàri da Concas ne pòrta testimòni...

Aduèi, la glèisa de Nòstra Dama, sens curat servicial, s'adormis al ras dels castanhièrs, plan malautes tanben.

Lo bastiment, que se vei, data de 1924. Ròmplacèt la glèisa romana, que doçament s'afonsava, dins l'imor del cambon.

Siaguèt pagada amb los damatges de la guèrra, de 14/18, que nos redeimèron los Alemands. N'estèt qu'una cònta-partida per la pèrda dels òm es ribieiròls, tombats di ns las trencadas, de la França del Nòrd...

Raconte dedicat a mon fraire, ancian curat de Montarnal — N.D. d'Ainés — Sant Chaupisse.

(Decembre de 1985)

LO TRESAUR PERDUT

L'an mil sièis cent nonanta tres s'acabava amb lo malastre. La segarèla de la pèsta veniá d'afrabar las costalas dal Fèl. Dessentèri e misèrere, n'èron las causas primièiras.

Los enfants, los nenes, d'en primièr, periguèron a bèl talh. Apuèi quò contunhèt.

Tot lo monde, gaire sens manca, tombèron malautes. Deguns podiá se rebalar, ni trabalhar, ni s'avidar coma caliá.

Tombavan coma de moscas al primièr freg! Pichons e gròsses pagavan lo deute de la mòrt! Se voidavan los ostals, l'un aprèp l'autre los curats se desmenavan tant que podián portavan solatz e consolament darrièr als òmes mortalencs... N'èra una pietat!

Plan lèu, demorèt pas prossa gent valenta per enterrar los mòrts. Los canhs afamats se noirissián de caronhadas. E la malautiá s'escampilhèt dins la ribièira.

Las vinhas, elas, demorèron aquela annada sens trabalhar. Ni podar, ni liar, ni foèire, ni espampelar, ni bicar, se faguèt. La sason vendemniara arribèt. Ne siaguèt pas la pena de cridar los bans pel mèstre da Portés. N'èra el, que n'aviá lo drech, estent lo representant del Senhor da Rossí: Amans de Cambon.

Vertat, qu'el tanben, èra plan malaute, malgrat los suenhs d'un mètge a son costat. Moriguèt com'un canh abandonat, nos afortís la tradicion. S'enterrèt a la lèsta.

La misèra granda s'installèt dins nòstre ribeiral. Calguèt, al mens sèt ans, per que, los que demorèron e que se ne tirèron, creseguèron al salvament. S'avodèron a Sant Ròch.

Los ans passèron. Lo gost de viure tornèt, tanben, als escapats. Los ostals abandonats, encara dreches, sabitèron de novèls venguts.

Atal ne siaguèt pel casal d'Emberton. N'èra l'ostal de vinhas da Portés, lo del meitadièr. Los novèls boriaires venián de Pèch l'Avesque, en Nalta Guiana. N'èron dels davalants, d'ancians gabarriers, sortits de l'encontrada dal Fèl.

S'acostumèron lèu al país, malgrat sos penjals e sas rocalhadas. Se botèron de metre en estat la vinha abandonada. Faguèron d'autres malhòls sus las costalas remodadas.

La vida faguèt soca. Nasquèt una filha dins lo fogal empeutat. La drolleta grandiguèt...

A sèt ans li fisèron la garda de las cabras. N'èra qu'una cabrada de sièis bèstias. Las anava gardar, amb son canhòt, sul travèrs del riu da Portés.

Aquí se teniá un casal desarocat. Abandonat al temps de pèsta, deguns non sabíá a qual podiá revenir. Los davalants del mestre da Portés, l'avián bailat, com'engatge, al novèl vinhairon d'Emberton. N'èra donc lo ben reconegut de la familha del meitadièr. Aquela parrana se sonava la Cigalhariaí bassa. N'èra un enclaus assecadit, favorable a las cigalas, als boissons, a las romes. Las cabras, çaquelai, i trobavan pitança...

Un jorn de mai, la drolleta menèt deslargar son tropèl dins la parrana cigalhièira. Fasiá bèl. Los albespins se floravan de blanc. Nalt, vas las igas del riu, lo cocut se trufava en cantant. N'èra la prima, tant presada pel joventum. Plan luènh aviá fugit, lo mal temps de la pèsta!

Las cabras paissián en desponchant las romes. Sus un ròc assetada, la pastorèla escotava los bruches primaires. Lo canh, el, velhava un lusèrp. N'èra un luserpàs que se solelhava, al mitan del casal. Lo canh s'alancèt pet saltar sus la bèstia. Mas lo verdalàs se salvèt coeta levada. S'engulhèt dins un trauc de paret. Alara, lo canh s'afernèt aprèp las peiras.

La filheta agèt bon sonar son canhòt, contunhèt de gratar la paret. La muralha, gaira solida, finiguèt per lachar un calhau, puèi un altre. Plan lèu, un traucàs se faguèt a la sisa del paredal. Es en aquel moment qu'un pan se desboliguèt.

En ausiguent lo sarrabastal, la drolleta agèt paur. Prenguèt pensament per son canhòt. S'avancèt per avisar.

Lo canh èra salve. Lo lusèrp s'èra fach esclafar d'una pèira. Mas al mièg del clapièr una dorna se vegèt. N'èra una topina abercada per una pèira desbrenada del casal.

La filha se desbordelèt demest lo modòl de pèiras aclapadas. Ne tirèt la dorna. Èra pesuga e tampada d'un estopàs de cambi. La sortiguèt del caselièr.

Sonèt las cabras. Estiflèt al canh. Dintrèt amb lo tropèl vas Emberton. Malgrat son pes, reüssiguèt d'emportar la terralha misteriosa.

Tota urosa, la faguèt veire a sos parents. Lo paire la pausèt sus la taula. Ensagèt de tirar l'estopàs que tampava la boca. Tirèt, tirèt, finiguèt per sortir lo petàs.

Aquò's alara que vegèron la topina emplidas de pèças. De gentes escuts e lovises trelusissián dins la fonzor de la terralha.

Jamai avián fintat tant de pèças remosadas. S'esmaièron d'una tala fortuna. D'una tala escasença, los vinhairons ne revenián pas!

Se mingrèron, çaquelai, d'assaber cossí la dorna èra estada, aquí, escafoirada. Çò pensèron, que los ancians estatjants del casal, preses pel malastre de la pèsta, catèron lor fortuna. Dins un bojal de la paret, l'avián, de segur, pausada, estremada e sagelada d'un clap. Era donc mòrts, sens que deguns sachèsse lor secret!

Sens eiritièrs, la fortuna anava als meitadièrs d'Emberton...

Masque demorèt, per totjorn, una question sens responsa. Non podiá se comprendre, qu'a la Cigalhariaí bassa, èra estada retrassada una richessa d'aquel biaís? Fòra qualques coarros vinhairons, o los senhors del país ribieiròl, gaira de moneda tracava los travèrses!

Amai encara, d'aquel temps, lo pòble èra tant deimat, pel vièlh rèi Lovis lo catorzen e los curats, que la misèra èra per tot!

Plan lèu, se pausèron pus de: per dequés ni de cossís! Mas tròp onèstes, fisèron lo secret d'aquela trobalha, al curat da Ginolhac.

Lo capelan interessat, demandèt la meitat de las pèças, en lor justificant:

— Aquela meitat la deuvètz a Diu! Ne serà tirat de mèssas d'òbit, que direm pels mòrts avalits de pèsta. D'aquí tanben, ne sortirem l'argent que cal, per s'avodar cada an, a Sant Ròch e a Sant Lop, pel salvament dels vivents!

Atal se faguèt. Lo meitadièr ne gardèt qu'una part. Oc trobèt normal, car aviá costuma, de partejar tot çò que culhissiá ambe pron pena! Çaquelai, aquò li valguèt de crompar, al coarro da Portés, l'ostal e las costalas d'Emberton...

Aduèi, lo casal de la Cigalhariaí bassa, coma lo de la nalta, son mai que desboselats. N'es tanben del ostal d'Emberton, embarrat que n'es, de boissons negres e dalbespins!

N'es amont suls confins rocalhoses, ont se quilha una muralha plena d'èunes.

Lo vent sol brusís dins la garrissada, qu'ensarra duèi las costalas d'aquel ancian vinhal. N'es benlèu, aquel vent, que me fisèt aquel raconte?

Mas per ieu, lo tresaur perdut, ne serà aquel país abandonat. Abandon justificat, mas pèsta novèla!

Me plangerai d'aquela vida simpla, ont de segur, se trimava per s'avidar. Lo dur croston, del cantèl, veniá pas sol! Ni mai encara, lo pan tendre!

Temps avalit, vida fugida, ont res non èra aisit. Mas lo monde s'acontentavan de çò qu'avián, malgrat malastres e mal temps!

Plan segur! lo mal viure faguèt lo voide, en las costalas ribieiròlas! Amb lo progrès, de nòstre sègle, ne podiá pas èstre altrament...

Pr'aquò, fa a pena cinquanta ans, qu'ai conegut aquel biais de viure. L'ai endurat, en tota ma joïnessa. Ne soi pas mòrt!

Fasiá, gaire de temps, qu'Emberton veniá de se tampar. La mòrt, de las sòrres menetas, veniá d'escantir lo fuòc. La Meliá, o Melina, n'èra lo darrièr cap d'ostal...

Ma grand e ma maire, me ne parlavan mai d'un còp. Me disián, sovent, qu'aquel casal que s'arroïnava, èra estat lo pus riche de la parròquia de Ginolhac. N'èra los confins, estent lo mai aluenchat. Mas fuguèt, atamben, l'endrech ont se tirava lo melhor vin dal Fèl!

(Febrièr de 1986)

L'AUR DEL PANISSAL

"Sabètz, enfants! disiá nòstra mameta, qu'aicí avèm del aur! Mas del aur escondut jos tèrra. Tot còp sorgís solet, sens que deguns l'ane cercar!

Nòstre riu d'Aigualés, lo que prend fònts val Panissal, ne rebala als jorns d'aigats. N'es tot un palhum daurat que se desbrena al fial de l'aiga. Mai d'un còp, l'ai vist esterlusir al bòrd del riu, dins ma joïnessa...

Ne va al fons de las gorgas, dins lo mesclun de la barena desgrunada. N'es la gravena, fina e daurada, que s'acomola al fons dels rages!

Masque, pecaire! per la retrassar, bistanflèra! Quora cresètz, ambe las mans, n'amassar un peçuc, un nonrés vos passa entre los dets! Sonque benlèu un brijum, una asteleta que brilha al cap del det menèl demorará. Mas tanlèu que l'aire aurà secát vòstra maneta, la tèca daurada s'esvalirà jol vent folet...

Pr'aquò, ai ausit dire qu'en còp èra, los monges da Concas, coma los canonges da Mont-Salví, avián trobat lo biais de reculhir la posca d'aur. Amb de pèls de motons, d'aussas de lana, calats als fonzes dels remòls, se capitava de n'amassar quelques bocins! Amai ne caliá fòrces, per ne far tot acomolat, una brava onça!

Mas d'endont podiá venir tot aquel brijum? Morsèls menuts, riquesa de la tèrra? Crese ben, que la forèt del Panissal recapte, al endejotz, la ròca maire. De selzes blancoses deuvon enrodar la vena d'aquel mineral, tant envejat del monde.

Enfants cercatz! devàs la rocalhada del cap de la vinha, chas Firminhac o chas Rigal! Aquí, al mièg dels selzes negroses — aquelas pèiras ponchudas tal dels rasors — qu'òm ditz pèiras de fuòc, s'amaga, al segur, lo rèi dels minerals. Al cur del cristalum se tròba, davegadas, las esteletas dauradas, qu'un jorn Dius i botèt. Masque, tanben, son pas espessas!

Cresessètz pas, enfants! de devenir riches amb aquò!

Çaquelai, dins nòstre airal, de monde an fosigat. De baumas, o pòs lèu de cavas, aduèi tampadas, deuvián anar al cròs de la ròca. Se vèi encara de traças de còps de ponchas e de pics, al camp del Salés, al cap de la vinha da Grand Ròca. N'es pariu, devàs Condat, coma tanben, jos Ginolhac. Aquò se tròba tot al ras de l'anciana viá qu'arrapava d'Entraigas fins qu'a Mont-Salvi.

Aquí se tròba d'efèch de cavas, l'una dins l'iga de Condat, l'altra jos Empeiron. D'alhors, aquesta darrièira se nomma Cava Ròca! Meitat tampadas, se vèi totjorn a lor endavant, tot un clapàs de lausas desbrenadas. Pròva qu'aquí s'estrairava del mineral.

Aquò pòt trasmontar vas l'epòca romana, coma tanplan de dabans! Qual oc sap?

Pense qué aquò èra del argent que se cercava, ambe del plomb. Se conèis, per tradicion, que los romans conquistèron lo Roèrgue que sabían riche en menas d'argent! Mas aquà aquò's una altra istòria!"

Atal disiá nòstra mameta, un jorn d'ivèrn, prèp del canton. Fa temps d'aquò! Nosaltres, traces, de que voliatz que compreguèssim? Fòra lo raconte meravilhós del aur al fial de l'aiga, res de mai, non, nos podiá interessar...

Entrestant, aquela dicha vertadièira, l'ai ausida en d'altres circonstàncias. En aquel temps èra mai bèl. Ambe mon fraire, lo besson, anèrem d'escapadas vistar las gorgas del bauç, jos las bofias de Grand Ròca. Vegèrem sonque lo solelh se miralhar dins l'aiga canda del rivatèl. A través boissièiras, esterlusián las ondas cascalhantas. Mas res se mostrava dins l'arena de las gaulhas. Pas una quita asteleta lusissiá!

Si ben! tot còp qualques palhums brillhants filavan al rag de l'aiga, quora bolegavan de clapas rocalhosas! De mai, vesiam fugir los liuces vivents de las trochas embauradas. E... jos las pèiras soslevadas, i aviá de tècas de rolhe. Tècas que treblavan lo corrent viu de l'aiga passadissa...

Dins la rocalha de la vinha, mantunes còps aviam recampat dels selzes ponchuts, negres o blancs. Aquestes rèbles nos talhavan. Escarronhavan nòstras mans.

Nos amusavem a los trucar, l'un còtra l'altre. Ne tiravem, atal, dels fuoquets, o pus lèu de belugas leugieiretas. Tot còp qualques grunons daurats se desbrenavan. Nautres cresiam plan qué èra aquò del aur! M'a calgut esperar de temps per m'entrachar que n'èra que, l'anma dei bronze!

Tot çò que brilha, quò's pas del aur!

Las cavas de Condat e de Cava Ròca, las ai vistas pus tard. En efèch èron crusadas de mans d'òmes. Èron estadas fachas per ne tirar las menas de plomb o d'argent que s'i trobavan. Las esclapas de pèiras qu'un jorn reculhiguèren, ne son la pròva assegurada...

Lo Panissal, el, a traït son secret. N'i a gaire, un dels mieus amics pescaire de trochas, trobèt de pèiras pesugas e negrosas. Èron qualques brigalhs tesselats de rolhe. Las faguèt analizar. Los engenhaires s'atrachèron qué, aquò èra del "wolfram", mesclat amb de "pyrite".

Desempuèi se trauquèt de cavas, de tutas, de tunèls dins la forèst del Panissal. E... Io mineral sortiguèt, sortiguèt del travèrs afrabat!

Riquessa de la ròca d'Aiguialés, la vena es partida, a plens tombarèls. Partiguèt pron luènh d'aicí, sens gaire de profich pel monde del país!

Mas lo riu mòrt, lo riu pudent, plen de rovilh e d'aiga trèbla, a fach plaça al cande rivatèl de nòstre joventum. N'es l'eiretatge mineral!

Fin d'un temps passat! Temps vièlh d'un raconte esvalit, mas devengut realitat! Masqu'en tot aquò, nòstre airal a pagat d'un poiridor, d'una polucion indeguda: lo progrès miralhant dels òmes fosigaires... Aquò's pas encara la vèlha que lo riu tornarà viu!

(Vic en Carladés, mars de 1982)

LOS TRES COSTOVINS

N'i a qualquas passas d'aquò, visquián dins las còtas dal Fèl tres braves Costovins. Se sentián un pauc atardivats. Avián sonqu'enveja d'aprendre lo francés...

Cal dire que d'aquel temps, que vos cònte, la sola lenga parlada èra la nòstra. S'emplegava dins los vilatges e dins tot lo campèstre.

Dins la ribièira d'Òlt, podí pas se ne faire que de mens!

Masque lo vent virava deval Nòrd. Per èstre a la paja, coma tanplan al corrent de son temps, calí copiar los borgeses de las grands vilas! Eles, èron los saberuts que sabíán legir, escriure e rafinar lo francimand. Çaquelai, per comptar ne sabíán tant que los vilandreses... Pron coquins los païsans teníán nalt l'òsca!

Pr'aquò en vila, quand lai anavan, n'èra tot un problèma de s'esprenir ambe la lenga del país!

Als grands mercats d'Aurillac, nòstres tres Costovins, lai montavan sovent. I anavan vendre lors fruchas aborivas, lors peses e lors favons.

E... coma aquel còp, la Sant Urban arribava, se decidèron d'i anar. De mai, avián de las cerièjas per plaçar.

— Nos cal vaser en la fièira d'Aurillac, aqueste 25 de mai, çò faguèt lo pus vièlh. Avèm una bona culhida de bigarèus borrius. Crese, plan segur, que se vendràn! Apuèi, coma i a fòrças gents, d'endacòm mai, ausirem parlar francés. N'aurem que d'escotar. D'aquel biais — seriam plan bèstias — se trapavem pas una bona coneissença del parlar de París!

Lo 24, de vèspre, bridèron cadun lor ase. Lor botèron las banastas emplidas de cerièjas. Al pas menut de lors cavalons, s'encaminèron per la còsta de Mont-Salvi...

Alara lo viatge èra long. Per arribar de matin, al Gravièr d'Aurillac, calí partir, al mens, la vèlha da Pòns, dal Fèl o da Vièlha Viá.

Jasèron en viatge, devàs la Folhada. A crica de jorn s'aplantèron en Aurillac. Pausèron lors descadas, comolas de frucha rojosa. Esperèron los trucas-taulièrs e los badaires, coma tanben los fins crompaires...

Tot un modòl de monde tracavan per carrairas. I aviá de coarros auvernats, al gilet de drap fin, lo flambard nalt quilhat. Se vesí dels ribairòls a la blòda negra, tenchuda d'èuna, als esclòps plan batats, mas amb de bragas de cadís. En fin, de las gents de vila mièlhs vestits: de borgeses que rafinavan lor parlar. N'aponchava las pòtas en parlant ponchut: lo patoès de París!

Bargalhavan entre coneissenças. Tot còp se trufavan de nòstres tres ribairòls, pas tròp desgordits:

— Tiens! voilà trois gros Rouergats!

Aicesta frasa, sasida a la volada pel pus vièlh, fuguèt conhada dins son cap. Se la repetèt de tira. Puèi, content d'el, diguèt a sos companhs:

— "Troiss gross Rouergass!"... Aquò i es! sabe lo francés. Podrai partir content chas ieu!

A la fin del mercat, quitèron cadun lor ase, estacat a l'anèla d'una tavèrna. Dintrèron per dinnar. Apuèi, vasèron a través vila.

Vegèron una ortalièira que portava, sul cap, una cesta d'ensaladas; de bonas lachugas ribieiròlas. S'aprestava de dintrar dins una ostalariá. Prepausava sa mercandisa.

Lo segond Costovin la pistèt. Voliá escotar çò que podiá se dire. S'èra atrachat que parlava quelques bocins francés.

— Pour trois sous de laitues? çò diguèt la dròlla, en pregant un òste.

Fieret d'ausir aquò, nòstre Costovin trapèt los mots a la volada. Los conhèt dins son cervèl. Tornèt rejónher sos amics, en clamant:

— Òc-ben! ieu tanben, sabe lo francés. "Pour troiss souss de laituss!"... Aquò sufirà ben per tornar val ostal...

— Ò! Ò! Esperatz un pauc vosaltres! cridèt lo tresen companhon. Que m'assabente, ieu tanben! Vòle èstre capable de me tirar d'afar!

Al recanton d'una ganèla, tot al ras de la plaça d'Aurenca, tres mercadièrs venguts de Bassa Auvèrnha discutavan entre eles. Parlavan de tèlas qu'avián portadas da Clarмонт. Charlavan de lors vendas tractadas dins Aurlhac.

— ...Comme de juste raison! pachaquèt l'un dels teissèires.

Lo tròç de frasa, sasit a la volada, se conhèt dins la suca del tresen Costovin.

— Aquí, i soi! bufèt nòstre òme. Aqueste còp comprene lo francés!

"Commes de justess raisonss!" marmotèt lo darrièr ribairòl.

Nòstres tres assabentasses, affaires faches, s'avisèron de partir. Tornèron trapar lo camin del Païs-Bassòl. Fierets e galhards d'èstre saberuts, s'adralhèron, amb lors ases, dins la carral del Pajon...

En arribant a las abroas de Cèra, trobèron una paubra femna afalhocada, al ras del tèrme. Los caisses dubèrts, èra vistable qu'aviá virat batanas. Avia reçauput un niafral sul cap, qu'encara ne sangava. Malvolença o malabosena, comprenián pas de qué li èra tombat sus la cruca?

Al moment que n'èron totes tres corbuts, per espincar la mòrta, s'ausiguèt un trotar de cavals. N'èra dos pendòrlhas que tombèron de subte suls Costovins. S'atrachèron de la defuntada.

— Qui a tué cette femme? golèt lo brigadièr.

- "Troiss gross Rouergass!" respondèt, còp sec, lo pus vièlh ribairòl.

— Et... pourquoi?

— "Pour troiss souss de laituss!" ajustèt lo segond Costovin.

— Ah! Ah! mes gaillards! bramèt l'òme de lèi. Dans ce cas vous irez en prison!

— "Commes de justess raisonss!" acabèt nòstre darrièr desgordit...

Aquò's atal, que pecaire! los tres Costovins, qu'avián respondut sens malicia, tornèron prendre la via d'Aurlhac. Entravats de cadenas, los embarrèron al fresc, per quelques jorns.

Urosament, per eles, que davant lo jutge s'expliquèron en bona lenga d'òc. Aquò los salvèt de la descapacion!

Moralitat: Val mai se far passar per ase bastinat, que de se creire assabentat!

(Vic en Carladés, octobre de 1981)

II - Racontes misterioses

LA DRAPARIÁ

Per aténgr da Montarnal, lo plan de la Lobatièira, cal préner l'arrapador del riu de Pèira. Altres còps, aquel vial de pèd, èra lo camin romieu dels pelegrins que, da Mont-Salvi s'enanavan vas Concas.

Un còp agasat Òlt, o saltat l'aiga en batèu, siaga a Vièlha Viá, siaga al Pòrt de Blanadet, palm per palm, se montava la còsta.

Tot lo renvèrs del nòrd èra acaptat de bòscs. Lo mas de la Lobatièira bassa, se trobava lo sol luòc abitat, sus mai d'una lega de camin.

Çaquelai, al colet s'adreissava un granjon. Fòrces viatjaires, lasses d'arrapar la còsta, s'apausavan aquí un momenton. Quitament, n'i aviá qu'i passavan la nuèch. Suaudament, plan caldets dins lo fen, esperavan lo jorn. Dabora, s'adralhavan devàs la basilica de Santa Fe.

Plan lèu, aquò se saupèt. Se diguèt, dins los masatges, que mantunes pelegrins jasián aquí. I aviá de qué alucar d'idèias farluscas dins lo cap de qualque sacamand.

Tant i a, qu'un bèl ser, a tombada de nuèch, se vegèt una ombra que velhava. Aüquèt una trèva pel romieu que passava...

Demest la negror que s'estendíá, entre la brossa e los castanhièrs, un drap blanquegèt. Sornaruda, una votz s'alevèt:

— Òme tardiu, mon anma plora en purgatòri. Ajas pietat de ieu!

— Que vòls que faga? disiá lo cauquilbard atardivat. Ai que ma ceba e mon croston!

— Òme cresent, ajas pietat de ieu! suplicava la trèva blanca. Se vòls te salvar, pensa a mon anma sofrachosa!

— Que vòls que faga? respondiá lo pelegrin apaurugat. Ai que pregàrias e mon bordon!

— Òme bontós, ajas pietat de ieu! contunhava la faramauca. Per mon repaus, baila de mèssas a brave Dius!

— Que vòls que faga? fasiá pietadós lo bon romieu. Ai qu'un escut ambe ma crotz!

— Patisse tròp al Purgatòri. Baila-me tot! gemissiá malament l'embraura blanca.

— Te donar tot? Mas pòde pas! Me cal passar ieu atanben! Pòde t'ofrir sonqu'un escut!

— Òc-ben! Al prior vièlh da Sant Marcèl lo donaràs. Passat lo prat de Font-Romieu que trobaràs! Si que non, te persegrai totas las nuèchs! Lo patiràs conéisseràs! refestinèt la pataraunha en trescolant darrièr los aubres...

Aquò's atal que lo curat vièlh da Sant Marcèl vegèt, susprés, fòrces pelegrins lo visitar. De costuma, los viatjaires, los rebalaires del camin romieu s'arrestavan gaire en sa glèisa. Totes, èron preissats d'aténgr Concas, al endejotz de sa parròquia.

En començar d'aquel jorn, lo rector agèt fòrças mèssas a dire. Siaga un escut, siaga tres sòus, los passants ne porgiSSIán a plena man. Aquò èra totjorn d'aquestes que s'èron faches assubtar, o qu'avián jasut, al granjon de Lobatièira.

— Per una paubra anma que sofris al Purgatòri, disián piosament los romieus. Per son repaus eternal. Per nòstre salvament!

Benlèu qué, aquò auriá pogut durar de temps. Sonca qué, un ser, un passant de l'encontrada se trobèt assubtat, del quite biaís que los pelegrins. L'òme que cresiá, ni a Dius, ni a diable, se daissèt pas tòrcer. Te faguèt ni un, ni dos, ni tres, t'assuquèt de son pal, lo drap blanquinèl.

La trèva agèt pas temps de far son primièr cridal tenebrós, que se trobèt las pautas en l'aire. L'òme soslevèt lo lencòl que recaptava un trace de bolgre. D'a genolhs suplicava, adara, l'atacant que lo bandèsse pas.

— Sénher! pietat per ieu! Me tuèsses pas! Vos dirai çò que volètz e çò que sabe...

— Qual siás? Per de qué fas aquò? demandèt l'òme.

— E ben... E ben... Aquò's pel curat da Sant Marcèl que trabalha... Soi lo menet de sa parròquia...

— E alara? Aquò's pas una rason de far ausèri, al brave monde del romavatge, ni de los rancunhar!

— Òc-ben! Mas fau pas de tòrt! Solatge sonque los romieus que, de tot biaís, se fan panar a la basilica de Concas! Coma nòstre paubre rector aviá gaire de mèssas a son casual, aviái soscat amb aquel mejan de lo salvar de la misèra... e ieu tanben!

— Bolgre! tant ne sabe, adara! Ane! vai-te a caga- infèrn, traça de paucval! Que te tòrne pas trobar pels passes, si que non t'acabarai! As comprés?

— Òc-ben! Mercés, brave òme, de me daissar la vida salva!

— A! tant qué i soi, çò faguèt l'òme, n'aprofiche per te gardar lo lençòl. Aquò me servirà per embaurar los gorbataesses! Ne serà una crana pelha al cap d'un paissèl!

Lo menet reclamèt pas son rèsta. Filèt ambe: Cambetas salvatz-me!

Dempuèi aquel jorn, s'ausiguèt pas de trèva al entorn del granjon. De retorn, de Sant Jacme de Compostèla, quelques pelegrins de Nalta Auvèrnha trobèron pas pels passes aquela anma sofrachosa. Çò pensèron qu'aviá quitat l'airal de las enduras! Que benlèu, gràcia a las mèssas dichas, èra partida al Paradís!...

Pr'aquò, quelques tempses pus tards, se parlèt tornar-mai del Drap que rapinava los passants. Aquò èra totjorn pel bòsc de la Lobatièira. Mas aquel còp, lo que pagava pas sul pic, i daissava la vida...

Aquò fuguèt una altra istòria!

Aduèi, i a pas mai de trèva, que de Drap, al plan de Lobatièira. Demòra sonque un granjon vièlh que se sona: La Drapariá!

(Genvièr de 1984)

L'ENDORMIT

En nòstre ribieiral èra de costuma, coma en Nalta Auvèrnha, de vos contar en velhada ivernenca, o val temps de castanhason, las istòrias del Drap o del Rapaton.

Vertat qu'en pertot se racontava de farcejadas o de contes a vos far paur. Èra totjorn question de trèvas, del gripet, del drac. Cal saupre qu'aici, en ribièira d'Òlt, lo drac, se sona lo Drap. Aquò's benlèu a causa que las trèvas son blancosas, acaptadas d'un lençol blanc, o d'una pelha, coma las falsas trèvas de la Drapariá?

Quora mon paire nos disiá sos contes del Drap, caliá èstre serioses e non se trufar. El i cresiá! Tot al mens, fasiá semblant d'i creire?

Quand un espofidal non podiá se reténer, siaga que voliam tossir o reire, lo paire escursissiá la cilha. S'arrestava de contar:

"Que òc! podètz vos trufar tant que volètz! Veiretz ben la nuèch quand, al mièg d'un camin, auretz de faire al Drap, o sa semblança! Doblidèssetz pas que se muda en tot çò que podètz pas vos imaginar. A part que pòt pas se cambiar en agulha e en crotz. Aquò va, del escauton de fial trobat pel caminòl, a la cavala blanca que corsa los bartasses, a l'anhèl negre que biala sul ranquet, fins qu'al tatic en travèrs de la carral!

Urós que venga pas vos trascassar al lièch, aquela faramauca! La cache-vièlha n'es qu'un biais demoniac. Lo fantastic, sabètz, se mèscla d'en pertot!

Mon rèire-grand, Barteta, n'agèt, mai d' un còp, de ne patir d' aquel embrenaire!

Sé aduèi, se vei pas tant, aquò's gràcia — a çò que dison los curats — que se sòna l'angelús matins e sers. Amaï benlèu, amb un fusilh, se ne pòt aparar!"

Atal disiá mon paire, un ser d'ivèrn, quora enrodats al torn del fuòc desruscavem de castanhas...

Çaquelai, nautres totes, èrem plan uroses que nos contèsse sas istòrias del Drap. Istòrias vengudas d'una paur d'ancian temps, del diable o del infèrn.

Mas atanben, d'aquelas causas misteriosas que non pòt mestrejar l'òme, coma l'anma, l'èime, la malautiá, la mòrt. Sèm ben forçats, de constatar, qué i a de faches que nos despassan!

Fòra las istòrias parivas, qu'adejà mantunes contaires an dichas redichas, esrichas, variantas que se retròban dins totes los airals, veicí l'una d'elas, plan marcanta, que nos fisèt lo paire:

"Mon rèire-grand, aviá costuma de jaire al plancat. N'aviá fach aquí sa cambreta, dempuèi qu'aviá veusat. Cal dire, que l'ostalet de las Bòrias èra pas bèl. La cosina serviá tanben de cambra per l'ainat e sa femna. La cambreta, d'a costat, èra aquela dels enfants. Cal ben s'amodar coma òm pòt, quora l'ostal s'emplís o se voida!

Son lièch l'aviá plaçat al ras del fenestron. Aimava dormir ambe lo còtra-vent dubèrt. I aviá pas de fenèstra amb dels carrèus. Sonqu'un postat tampava lo bojal. Li caliá del aire. Aimava veire las estèlas e lo clar de luna. Quand lo sòm li mancava — çò qu'arribava pas sovent — teniá d'escotar los bruches del campèstre...

Doncas, aquel jorn aviá plan trimat. Tot lo senclame de la jornada, s'èra passat a desfonsar la vinha nova de Bèl-Luòc. Lo temps preissava, voliá l'empeutar lo mes de març venent. Èra adejà fin de febrièr.

Tant lèu sopat, arrapèt l'escalon del plancat. E rap! dins la costia. Se conhèt jos la fleçada.

S'adormiguèt còp sec. Ronquejava com'un tesson! Son roncadí revertava una apcha qu'estelava de lenha. Avia plan sòm!

Masque, vas mièja-nuèch, una ombra blanca se lisèt pel fenestron. Òc-ben! qu'era lo Drap!

Lo grand durmiá totjorn, al cald jos la fleçada. Lo Rapaton li tirèt la cobèrta, doçament, doçament, doçamenton! Sortiguèt amb son paquet jol braç, pel bojal totjorn dubèrt. Lo papet somniava, tal un benurós...

Lo Drap davalèt lo travèrs del prat. S'enanèt deval pesquièr. S'i metèt per trempar. Trempèt un còp, dos còps, tres còps, la fleçada.

La tornèt portar vas la cambreta. La pausèt doçament, doçament, doçamenton, sul còrs del endormit! Se botèt de far:

— Caldet, caldet, caldet siás plan!

De pic, sasit de freg, lo paubre òme se desrevelhèt. S'assetèt sul lièch. Virèt un escopetal al Drap. S'entrachèt pas qu'avia sonque de far, a l'ombra sornaruda. De malicia, lo Drap tornèt tirar la fleçada. Se salvèt pel fenestron...

Lo papet, en camisa, s'i botèt darrièr sens soscar mai. Davalèt, de prèissa, l'escalon. Fuòc al cuol! corsèt lo Rapaton! Avia las cambas francas!

Mas, vegèt pas lo pesquièr ont lo Drap s'engulhèt. I s'esparranquèt dedins, lo cap primièr. Cugèt i se negar!

Çaquelai, ne tornèt sortir, sanglassat que non sai. Lo temps era mai que fresquet. Jalava encara, en febrièr...

Dintrèt al ostal. Aluquèt lo fuòc. Se faguèt secar.

L'ainat se levèt. Se demandava de qué li era arribat. Compreniá pas, que de nuèch, lo papet anèsse se refrescar val pesquièr! Mas diguèt res, crenhava tròp l'ancian!

Lo rèire-grand n'atrapèt un brave raumàs. Lo trainèt fins qu'al mes de mai. Sens la nòra, que lo tisanegèt, al vin cald e al mèl, n'auriá benlèu presa la crèba!

(Genvièr de 1984)

L'ATÄUC

Desempuèi mièg oreta lo solelh avia tresconduit. S'acucava, pauc a pauc, la ribièira. Lo molinièr venia de baissat la tampa. Sens aiga, lo rodèt se calèt de virar. Tornar-mai la paissièira, del Molin d'Òlt, se botèt de bronzir.

Lo carri cargat, Barteta era prèste de préner la carral de las Bòrias. Avia fach un crane viatge de sièis sacas de farina segalièira e de doas balas de repassa. N'era tota la mòlta de son jorn de boada.

Montèt sul carri. Del talon de l'agulhada alisèt son parelh de buòus:

— A! Lauret!... A! Rossèl!

Podia se fisar a sas bravas bèstias. Coneissián lo camin, tanplan qu'el.

Aluquèt la lanterna. La pengèt a la caramanha esquèrra del carri.

Dins la nuèch que s'estendíá, s'ausiguèt lo clapejadís dels ais dins lor emboissa. Delai-l'aiga, las gemidas del croset e de la nichola, trebolavan l'airal ribieirenc. Devals confinhs, suaudament, la raspa brusissíá sus la grava.

Breçat per las bassacadas del carri e lo bruch regulàri dels cèucles de fèrri suls calhaus, Barteta començava de becar. Sos buòus, dapàs, tiravan drech dins la carral que menava al bòsc de la Valada.

Lo ròc de l'Escalièira veníá de se passar. Dins un sarrabastal de ròdas e de fèrri que raspavan la peirada, lo viatge passèt. Barteta esclarsiguèt las parpèlas. brandiguèt, dos o tres còps, lo cap. Alisèt, tornar, los buòus de l'agulhada:

— A! Rossèl!... A! Lauret!

Passat la rocalhada, se tornèt aconsomir. Mas ara lo parelh de buòus s'enganava dins las castanhals de la Valada. Lo camin montava, ranquet aprèp ranquet, dins la forèst del riu Castan. Debàs, lo rivatèl mormolhava dins sa ganeta barenosa.

Lasse de la jornada, Barteta, lo cap penjat sus l'estomac s'adormissíá per de bon. Per aquò far, s'èra calat entre dos sacs...

Tot d'un còp, sens bruch, lo parelh de buòus s'arrestèt. Io temps d'un escupit, lo carrej aire s'arrevelhèt. Tornèt brandir l'agulhada

— A! Lauret!... A! Rossèl!

Mas aqueste pical demorèt sens efèch. Los buòus brunquèron pas d'un pial.

— Tè! i a benlèu quicòm qu'arrèsta lo parelh? çò faguèt l'òme sens soscar mai.

Cresiá plan qu'una branca seca, o la soca d'un vièlh castanhièr, embarrava lo camin. Saltèt del carri. S'avancèt, agulhada en man, davant sas bèstias. De qualques passes, los buòus avián quitament cessat.

— Ò! ò! çò cridèt Barteta. Qué i a Lauret?

Lo buòu de drecha, lo Lauret, capejava coma se quicòm li fissava lo nas. Barteta desencroquèt la lanterna. La portèt al endavant. Dins l'esclaire del lum vegèt, susprés, una caissa en travèrs de la carral.

— Fotre! un ataüc aquí? Saique qualqu'un l'aurà tombat? Benlèu n'es un fustièr d'Espeirac. Li serà lisat del carreton? End anant al dòl de la bòria vesina, sens se n'atrachar, aquò li serà arribat! De segur, qu'aviá cargat sus l'ais!

Bon! es pas tot aquò! Ai pas la plaça sul carri. Si que non, l'auriái cargat... Lo daissariái en passant al ostal del mòrt... Lo vau sarrar sul costat!

D'efèch, s'abaissèt per soslevar la caissa. L'emponhèt. La tirèt sul costat. Çaquelai, trobèt aquela embaissa, un pauc pesuga.

— Bolgre! seriá pas aquí, que la creiriá ocupada! Ane! n'avèm que de passar! A! Lauret!... A! Rossèl!

Los buòus s'alancèron, tornar, al apèl del mèstre.

Un còp passat l'ataüc, Barteta sosquèt de tornar montar sul carri. Avia adejà pausat lo pèd drech sul limon, quand se diguèt:

— Tant me val de botar l'ataüc ont èra. Òm sap pas jamai! E s'èra aquí esprés? Ò! Rossèl!... Ô! Lauret!

Se tornèt virar. S'abaissèt. Ripèt la caissa val mièg de la carral. Content d'el, pensèt qu'aviá plan fach. Que se qualque atardivat passava aquí, auríá sa quita suspresa...

A pena se veníá de metre la caissa, ont l'aviá vista, al primièr còp, qu'una votz sornaruda, rauquejaira — coma se veníá de delai-tomba — sortiguèt de la caissa:

— Tant te val de m'aveire tornat ont m'as trobat, si que non, aquò's tu que seriás a ma plaça!

Un còp las paraulas proferidas, retroniguèt un reire infernós. Espavantat, Barteta cugèt de lachar l'agulhada. De prèissa, passèt davant lo parelh, en lo sonant:

— A... A... A... Rossèl! A... A... A... Lauret! Despachèm-nos! Aquò's lo Drap que nos fa de las siás!

Mas tornèt pas montar sul carri. Davant sa carrada de farina e de repassa, la lanterna en man, se despachèt... Se preissèt d'atènger la siá bòria...

Desempuèi aquela nuèch, jamai pus Barteta s'aconsomiguèt sul carri. Del gripet o del drap, se ne malfisèt totjorn!

Devengut vièlh, als jorns de velhada, doblidava pas de contar son istòria. Vertadièr raconte, o farcejada simpla, aquò's coma aquò que mon paire la contèt. La teníá de son belet, nascut Barteta, de las Bòrias da Bèl-Luòc!

(Genvièr de 1983)

LA PRANGIÈIRA DEL DRAP

Nos èra estat dich que de costuma, lo Drap trufaire, se ne preniá al monde que de nuèch. Quò's pas segur!

De còps aimava plan faire córrer las gents dins la prangièira. N'es atal qu'aprenguèr un raconte. Un raconte vièlh de passaire que me fuguèt fisat dins ma joïnessa.

Un passaire de nau, arrucat jols pibols fasiá son prangieiron. Aquí plan repausat, esperava tot suaud los passatgièrs, venguts per lo sonar. Lo cap pesuc, s'alonguèt sul palhenc. Se botèt lo capèl dessul nas.

Lo solelh, amont, dardalhava sos rais. L'aigassa d'Òlt mormolhava dapàs. La vòlta del passatge aviá fach, quitament, tancar sos remolins. Lo ventolin se calinhava a las fuèlhas dels aubres. Breçava, coma cal, lo soscadís del gabarrièr.

La ribièira èra plana jol mermar del estiu...

Masque delai, lo Drap de la rocalda, non voliá pas que lo passaire dormiguèsse. Ajudat del resson, de son ròc Picotal, cridèt del arribal nòstre òme dormilhós:

— Òu gabarrièr! Garabotaire! Vèni me quèrre!

Lo gabarrièr subtement tressaltèt. S'enaucèt sus las cambas, los pials crespats d'erbolha. Avistèt al delai. Mas vegèt gaire, d'anma que visca, a l'ombra bèla dels pibols. Çaquelai atrapèt lo cadés. destaquèt la siá nau. Partiguèt anar veire.

E ardit! Butèt del pal lo lòng batèu corbut. Traversèt delai-l'aiga per cercar l'apelaire.

Mas quora lo batèu s'amorrèt sul ribal, ges d'òme, ni d'anma viva s'i trobèt. Avia donc trescolat lo fadejaire drapallon?

Lo gabarrièr cerquèt. Sonèt tanben, en renegant com'un danmat. Mas vegèt pas cap de passant. L'ombra soleta s'estarrissava jols pibols!

L'aiga se miralhava al solelh miègjornal. Lo corrent prim que lo batèu avia traçat, s'era amortit vas la passa del pòrt tot èra lise sul rajòl...

Gaujosa amont, al acrin del costal, una cigala raspalhava los escudèls de son pitral. Se trufava, benlèu, del paubre batelièr?

S'entornèt deval pòrt d'estaca. E tornar-mai, lo capèl dessul nas, s'apacèt per un autre sosc.

— Ò! Òu! Gabarrièr de la nau! Vèni cercar! Vòle passar!

Cresia somniar. Se levèt çaquelai. Avistèt al delai. Mas vegèt pas d'òme apelaire, vas l'ombra cuca dels pibols. Ne destaquèt, pr'aquò, lo sieu batèu. Prenguèt la pala. Partiguèt delai-l'aiga...

Mas res de res! I avia pas res demest l'autre ribal. Pas una anma de viva se mostrèt!

Enferonat qu'es pas de creire, lo batelièr revirèt la sia nau. S'entornèt deval pòrt.

S'apausèt sul broal. Placèt lo nas dejol capèl, per s'adormir. Un còp de mai esperèt un passatgièr venent...

L'aiga, tornar, se lisava a sos pèds. La cigala cantava. Lo solelh alancava sos rais. Lo ventolin calinhava los fuèlhs. Tot èra suaud vas l'ombra bèla dels pibols...

Masque lo Drap, el volia pas, que s'adormigue lo passaire:

— Ò! Òu! Gabarrièr del Portés! Vèni me quèrre! Ai un viatge a passar!

L'òme tot aconsomit se levèt de per tèrra. Se botèt lo capèl sus la tufa. Avistèt al delai. Mas alai, res de res, se mostrava a la broa del ribal.

Avia deugut somniar! L'escaumaci d'estiu l'avia fach mal ausir?

Çaquelai lo dobte dins son anma s'avisèt de passar lo batèu. Lo butèt de son pal per atènger la riba del avèrs.

L'amorrèt sul gravièr. Esperèt, aquel còp, que qualqu'un se presente. Mas deguns, non deguns venguèt pas! Anèt veire als pibols. Mas aquí, fuguèt mai que grand sa suspresa!

Èra a tèrra una caissa.

— Sai que benlèu qualqu'un vòl que la passe? I a pas deguns? cridèt nòstre passaire.

Cap de persona respondèt. Solas, la caissa e l'ombra dels pibols, moblavan lo palhenc del arribal. Lo batelièr s'abaissèt doncas, per emponhar l'embaissa...

Es en aquel moment qu'un cascalh s'espètèt deval ròc Picotal:

— T'ai fach passar per res, paubre pacant! T'ai fach mancar ton prangieiron, paubre passaire! Me soi plan divertit! A! A! A!

E lo reire s'esperlanguèt fins qu'al acrin de la costala, ont la cigala se calèt. La caissa, ela, sus aquò s' esvaliguèt. Dispareguèt sens daissar traça sul palhenc. L'ombra fresca moblava, sola, l'aire del avèrs...

Tot vergonjós l'òme tornèt deçai lo pòrt. Sa prangieira mancada poguèt pus s'adormir. L'ora de sèsta estent passada, lo batelièr anèt cercar un viatge qu'esperava al arribal del palanquièr... del pòrt!

— Atal faguèt un jorn d'estiu
lo fadejaire Rapaton,
per empachar un Parroton
de far becada al prangieiron.

(Decembre de 1987)
(Raconte de ma maire que li aviá contat Devaurs da Portés)

L'ANHÈL TROBAT

Austrin de l'Austriniá èra anat, en aquel jorn, fièira dels favons, vas Entraigas. Dempuèi fòrça temps, la fièira del Mècres de las Cendres, èra atal sonada.

N'èra de costuma que cada fièira, al cap luòc del país ribieiròl, aviá son nom d'espècia. La de Sant Alàri, quora lo jorn s'alonga d'una pèrga de carri: n'èra la dels pòrcs grasses; la del Diluns de la Passion: la dels ganhons; la de Sant Marc, quora lo cocut canta pel bartàs: la de las cabras; la del quinze de Mai: la dels plantons o dels aucons. N'i aviá una, quitament, de las femnas gròssas (prens): la del primièr d'agost! Atal un còp per mes, fins qu'a Santa Lucía ont lo jorn fa lo salt de nièira, siaga lo nom del Sant o de las causas que se vesián lo mai, èra bailat en aquel jorn.

Doncas, Tonissa Austrin anèt, amb son saquet sus l'espatala, vendre sos favons. N'èra sa culhida de l'auton passat. Los aviá desengrunats, o escoduts amb un baston, en velhada e los jorns de pluèja.

Los vendèt aisidament a l'ostalariá de la Banrocata. Amb aquò sóuniquegèt son pòrta-escuts. Apuèi, faguèt lo truca-taulièr, del fieiral dels pòrcs al fieiral de las vacas, en passant per la carrièira drecha.

Aquí, chas Montmejan pintonegèt.

I saborèt, tanben, un despartin de fièira magra: un estòfinada de gabarrièrs plan onchuda d'òli de noses. De mai, l'asaguèt cranament en se meissent fòrces gòbèls de vin dal Fèl. Trobèt, en aquesta tavèrna, l'Ercula de l'Erculariá e l'Esclopièr de la Barjariá.

A totes tres, faguèron, un còp de mai, lo torn de vila e dels cabarets. Après fòrças pintas ajustadas e recoladas pels gargamèls, se trachèron que la nuèch tombava.

Los jorns, encara, a fin de febrièr, son cortets e lo solelh trescòla lèu dins la ribièira. La frejor, tanben, davala subte al bòrd de l'aiga...

S'acaminèron val pònt de Nòstra Dama. Mas aquí, la pepida los tornèt trapar. S'abeurèron d'un altre mièg pinton de vin, a la tavèrna de la Bona Maire.

— Sètz ben tardius! çò faguèt l'ostessa. Avètz pas pensament, la nuèch dins vòstres bòscs, de trobar Rapaton?

— Sai que non! respondèt Tonissa, trobariá ben a qual parlar. Ambe mon pal me soi totjorn apordelat! Aquò's pas duèi que lo veira!

E los tres òmes s'espètèron de reire.

Passèron lo pònt d'Òlt e tirèron cap vas Ròcapalhòl.

L'escursina, de nonent, s'èra apausada suls ribals. L'Òlt, çaquelai, treslusiá jol clarum de las estèlas.

Delai l'aiga, sul camin de la tira, d'autres atardivats cantavan una borreia. La borreia dal Fèl:

"De delai lo ribatèl
i a'na lèbre, i a'na lèbre;
De dalai lo ribatèl
i a'na lèbre que se duèrm..."

L'Ercula reprenguèt la cançon. De sa votz tronadissa ajustèt:

"Mariaçon vèni velhar
per far d'òli, per far d'òli;
Mariaçon venes velhar
qu'anarem desnogalhar?"

Mas Peiron, ieu pòde pas,
qu'ai la foira, qu'ai la foira;
Mas Peiron, ieu pòde pas
soi clocada dins mon jaç!"

Retronissiá, tot còp, un aüc per acabar lo resson cantadís.

Lo freg cachava, tanplan, mas las cançons atal escaufavan lo cur, si non lors còrses. Cal dire que lo vin, passat a l'enfonilh del tragidor, escarrabilhava los cervèls!

Aicital Tonissa, ni mai los autres dos companhs, sentián pas la serena.

Austrin s'acaminava en soscant. El, aviá pas léser de cantar. Non sabíá, d'alhors, cantar juste. Auriá pas fach un bon menet de glèisa!

Plan lèu arribèron al riu Castan. Aquí la viá se desseparava. L' Ercula e l'Esclopièr arrapèron la corcha de la Trigonida. L'Austrin prenguèt l'estrada de la Valada.

Al bruch de sos esclòps, que trucavan regulariament la calada, Tonissa soscava de contunh. Sa pensada n'anava a las paraulas de l'ostessa. Se remetíá çò qu'aviá dich, quora passava al cap del pònt:

"Dins la negror e l'escurina
te trobaràs fàcia lo Drap,
se non pods pas te n'aparar
lo portaràs sus ton esquina.
Amai benlèu i susaràs
en te cachant fins qu'a la cima!"

Malgrat que creseguèsse gaire en aquelas fachinariás, sentiguèt lo freg li passar sul rastèl de l'esquina...

Veniá de traversar lo bòsc de Fònt bona e darcava, adara, la còsta de Soladal. Gaire luènh, ausiguèt un anhèl bialar. S'avancèt deval tèrme dont cresiá venir los cridals. Vegèt un anhèl maurèl que bialava pietosament dins un romegàs.

— Tè! un anhèl que qualqu'un aurà perdut en tornant de la fièira? Benlèu n'es un de la Ribalda, ma vesina? Lo vau prendre, lo li tornarai de matin...

Sens soscar mai, atrapèt l'anhèl per la lana. Lo tirèt d'aquela entrava romeguda.

Lo maurèl semblava lasse e garrèl. Pauc gròs, lo prenguèt de sas mans per las quatre patas e lo carguèt sul copet.

La bèstia sus l'esquina, s'alancèt, tornar-mai, sul camin...

Masque, a mesura qu'avançava, li semblava que l'anhèl lo cachava. Pesava de mai en mai. Cada cent passes sentiá la cachada augmentar. El qu'aviá l'acostumada de portar lo fais per las vinhas del Daumarés, tant cargat que siaga, trobava, aquel esplech, un bocin biscant.

Las susors lo prenián. Èra de plomb qu'ara portava!

Li semblèt, qu'alai luènh, val sèrri de la rocalhada, una votz sonava qualqu'un o quicòm. Malgrat que l'anhèl se boleguèsse sus las espatlas, compenguèt pas:

— Ont siás passat, mon Rapaton?

L'anhèl marmussèt:

— Bè! bè! bè! Soi plan aici!

Mas lo Tonissa ausiguèt pas!

Coma arribava a la crotz del Ròc, volguèt pausar son fais sus la grasa del pedestal.

Alara, com'un fum blancós, l'anhèl s'alevèt dins l'aire. Amb un reire trufaire desapareguèt dins la negror, sens daissar traça. Mas aqueste còp, Austrin entendèt plan:

— A! A! A! que me soi carrat de me far rebalar sus las espatlas d'un colhaud!

N'agèt, lo paubre Tòni, que de faire un senhe de crotz, per s'atrachar qu'aviá portat lo Drap.

Masque, ne seriá pas estat aqui, s'aviá senhar massa pron lèu!

— Quò's per aquò, acabèt mon paire, cal se senhar totes los còps, que dins la nuèch, veiretz quicòm que vos susprend, ò que vos trasca. Atal, vos esparnharetz d'èstre lo jòc del Rapaton!

Masqu'aquel raconte daissèt sa traca a l'Austriniá. Aquò's d'aquí que lo nom del Drap fuguèt donat al ostal de Tonissa...

S'anatz encara, aduèi, al vièlh masatge de "l'Estruniá" i trobaretz l'ostal del drap e la ròca de Ribalda. Mas pel darrièr nom aquò's una altra istòria!

(Genvièr de 1984)

LA CROTZ DE TARD-NE-BOTE

De trèvas, segur, se ne parlava sovent, mas deguns podiá nos afortir de n'aveire vistas. Pr'aquò se ne disiá tant e mai, coma del Drap o del Rapaton.

Nosaltres, drollets, cada còp que nòstre paire — que se carrava de ne dire — contava que son rèire grand, o un tal òme, aviá ajut afar amb elas, n'estremisiám de paura en nòstre recanton...

— Me sovene, çò disiá, que la Casimir del Bòsc, un jorn que passava tardivament al molin de Falguièiras, ausiguèt de las voses tremolantas.

L'escorrent del riu de Daza recaptava, qualche bocin, lo bruch del parladís. Malgrat qu'aparèsse los ausidors, non compreniá grand causa. Un mormolhadís flac, tot còp gisclaire, semblava venir de contunh del molin.

La paur lo prenguèt, car sabíá ben que deguns demorava en aquel endrech. Aquela bastison serviá sonque de far moldura als abitants de Falguièiras, quora l'aigada s'i prestava. Mas per ara, n'èra l'estiu, e la palsièira plan tarida. Doncas, podíá pas èstre lo molinièr vièlh que s'afairava en pr'aicí!

Partiguèt lestament, coma se los canhs del vilatge l'avián corsat...

Lo lendeman, se ne fisèt al curat d'Espeirac. Lo capelan poguèt pas li donar cap de rason valabla. Çò pensèt que lo Casimir aviá cargat sus l'ais. Qu'aviá tastat, mai que de costuma, lo vin del Truèlh Vièlh en tornant d'escodre...

Mas, tornar-mai, la Françona del Molin d'Espeirac, un ser qu'anava en Falguièiras ag èt, tanben, un malencontre.

Èra l'ivèrn, lo solelh aviá trescolat desempuèi mai d'una ora. N'èra entre nièira e parpalhòl!

Devàs l'amont, lo vent d'autan bronzissiá dins lo aubres. Val estrech boscassut de Daza ont lo riu cabussa e tressalta de rocalha en rocalha, lo cabanèl atiquèt. Pus nalt, subre lo ròc Canet, lo grand duc gemiguèt. Cada còp, qu'aquelas gemidas nicholencas s'ausisson, sens cessar, n'es adejà un signe de malur!

Saltèt d'un pèd leugièr la planqueta del riu...

Aquò's alara que vegèt quicòm d'emblancat. Tres formas nebluses trevavan val entorn del molin abandonat.

Se desgaunhavan las faramaucas, en se postejant. Se capinhavan dins un parladís que la paubra femna compreguèt pas. Sentiguèt lo freg li passar sul rastèl de l'esquina. Se senhèt. De cocha, s'alancèt per la carral arrapadissa. Repreguèt son al en q uora se sarrèt del primièr ostal de Falguièiras.

Blanca coma pelha tustèt al batalh de la pòrta. Calguèt tot lo coratge de la Maria del fustièr per la far retornar de son ausèri...

Lo curat, tornat consultar, poguèt pas mai afortir a la Françona, çò qu'aviá cresegut entreveire. Mas aquel còp, sosquèt pas que la femnòta aviá beugut un còp de subre. Se sabíá pron, que la Françona, levava sonque lo coide que per beure a la gauda del lach e lecar la burada...

S'acaminèt, pels vilatges, un bruch vengut sabe pas d'ont. Se diguèt ben, qu'èron tres sòrres en religion que trevavan vas aquí. Que se parlavan sonque en latin. Mas perqué lor anma veníá aquí? En punicion, benlèu, per una falta qu'avián comesa en comun? Tant i a, que se contava que caliá dire de mèssas per lor repaus.

N'èra, doncas, lor purgatòri, aquel molin tant lugre dins la nuèch...

N'èron, encara, los Espeiragòls, de se cercar de rasons, de se pausar de questions, quand un altre eveniment se passèt dins aquel airal.

Lo Pèire de la Condamina, aquel ser que vos parle, s'èra atardivat vas Espeirac. Avíá reballat sos esclòps chas lo fabre, l'esclopièr, lo consòl, coma tanplan, en acò de Bòscus l'albergista.

De nuèch s'entornava sul camin de Carboniès. Passava val endejotz del molin espeiragòl. Se sarrava de Cabanèl. Adejà montava la còsta...

Aquí se quilhava la vièlha crotz de barena, dicha del Molin, mas tanben de Tard-ne-Bote. Coma lòme passava a son alçada e qu'anava se senhar, ausiguèt un mormolh de vosetas tindairas. Se ploravan tanben:

— Que sèm maluroses! Avèm cap de pairin! Qu'es lòng lo temps de n'aver un!

De las gemidas perlongadas recopavan las paraulas estranjas.

Mai, quora Pèire passèt pus prèp de la grasa del pedestal, aplechat amb una mòla vièlha de molin, las voses se faguèron mai volgüentas. Venián d'entreveire la preséncia del òme atardivat. Alara, ausiguèt plan tres voses que clamavan

— Aquò's mon pairin!

— Non, te dise, aquò's lo mieu!

— Masque se pòt pas, per vautres dos. Es pas lo vòstre, l'ai vist dabans. N'es donc lo mieu!

Atal se capinhavan. S'emmaliciavan de trevòtas, val entorn de la crotz. Pèire, qu'aviá pas freg als uèlhs, lor respondèt promptament:

— Non sabe pas çò que volètz? De qual cresètz que soi pairin?

— Siás mon pairin, ajustèt l'ombra primièira.

— Non! siás lo mieu, repoteguèt la segonda.

— Se pòt pas! reclamèt la tresena ombreta. Tu siás per ieu!

— Anèm! calatz-vos, ombras pichonas de la nuèch. Veirem aquò un altre jorn!

E l'òme perseguiet son camin, coma se res non èra.

Çaquelai, lo lendeman, anèt veire lo curat de parròquia. Se confisèt al prèire.

— Sabètz, Monsenh lo Curat, qu'a Tard-ne-Bote, val cementèri dels enfants non batejats, se ne passa de curiosas. Semblariá que de trevòtas, del Limbe, se planjon d'aveire pas de pairin. Voldrián que siaga lor. Se ne desgaunhan, tant que pòdon, per me causir. Mas non se pòt, per tal que son pas batejadas!?

— Benlèu, çò diguèt lo curat, demandan lo repaus eternal. Son donc fòra las limbas e batejadas al escondut, sens cap de pairin, ni d'aiga senhada. Ne pòdon d'èstre qu'aquel es enfantons nascuts d'escondilhons. Tal, los enfants del pecat que lor maire vergonjosa a empachat de viure... Son donc mòrts estofats o niafrats malastrosament. Apuèi, de tarda, los an enterrats al pèd d'aquela crotz, de Tard-ne-Botan.

Mas, de segur, son batejats sens aiga e sens pairin, siaga per la grand jasilhièira, o per una fasièira d'angelons e d'ausèlas.

"Coma se sap, èra sovent al ras d'una crotz de camin que se fasiá l'enterrament dels nenes mòrts sens batejalhas. De nuèch, se botava en tèrra los pichonèls corpets, plegats dins una pelha. N'èra lo cementèri dels enfantons, sens nom, qu'an pas pogut causir de viure, ni d'existir. N'èra atal, de Tard-n'en-Bote."

— Anatz, brave Pèire! Sé, un altre ser, passètz aquí, respondètz-li que sètz lo pairin de totes. Prenètz aquel botelhon d'aiga senhada e gitatz-ne devàs l'endrech dont venon las vosetas.

Atal fa guèt, Pèire de la Condamina. Una altra nuèch que s'entornava chas el, venguèt de passar a la crotz. Entendèt encara las tres voses se capinhar, se dispustar, se contrafaire:

— Quò's mon pairin!

— Non! aquò's lo mieu!

— Mas, que non, es sonqu'a ieu!

Alara l'òme lor diguèt:

— Calatz-vos fantons! Soi lo pairin de vautres tres. Al nom del Paire, del Filh et del Sant Esperit...

En meteis temps, tracèt lo senhe de crotz, ambe l'aiga del botelhon.

— Aquò's nòstre pairin, lo Peironèl da Condamina. Sèm benesits! Que sèm contents!

E las tres vosetas de se reire, de se reire, de se reire... de contentament.

Lo silènci se faguèt. Pèire atengeguèt urós son ostal de totjorn.

Desempuèi aquela nuèch, deguns, pus jamai, ausiguèt las vosetas perdudas, S'aguesèt, per totjorn, lo rodòl de la crotz...

S'anzatz vas Espeirac veiretz totjorn aquela crotz, la pus anciana de la comunetat — masque es estada desplaçada recentament — a la broa del camin grand, tot prèp de Cabanèl. Mas gaire deguns, se soven, que n'es la vièlha crotz de: Tard-ne-Bote!

(Racontes dites, altre còp, per mon paire e confisats, dempuèi, per Rudèla da Falguièiras e Fraisse dal Solelhodon).

(Agost de 1985)

LO RANC DE LAS FACHILHIÈRAS

Se ditz totjorn, en acò nòstre, que las fachilièiras, o fadas, trèvan deval temps de Maiada (mes de Mai) los rancs del cap dels puèches. Mas tanben, s'ajusta qu'a la primièira nuèch d'estiu menan lor sabat en aquestes meteisses airals.

— Tant se ne parla! acertavan mon paire e ma maire, qu'aquelas damas nuèchencas an daissat lor nom en mai d'unas crestas de puèch, de rancaredas e de sucs.

Atal, dominants los estreches e las golas de Truièire se tròba de tals luòcs. En Viadena, lo puèch de las fachilhièiras s'adrecha en dessus lo vilatge de Montazic. Mas, delai-l'aiga, en Carladés se quilha lo planòl de Ruèire que se sona tanben: lo sòl de las fachilhièiras. N'es, aquel estrech planòl, qu'un chèstre de rocs-ferrals ont, aduèi, las naltas linhas E.D.F. del Brezon bronziisson de contunh. Ne son, benlèu, las novèlas fadas?

Tant i a, que nòstras fachilhièiras darcavan aisidament, d'un suc al altre, las gorguièiras de Truièire. Siaga per las nuèchs de Maiada, coma per la prima serada d'estiu, menavan branles o sabats, al aplomb de la valòia montanhòla. Mas elas, èstres fantastics, avián pas besonh de balag per vol ar coma las sortièiras malfasentas ...

Aicí, al país ribeiròl, a las abroas de nòstre Òlt, fàcia a fàcia doas ròcas se vistalhan: lo Sèrri dal Fèl e la Ròca Ribalda de l'Austriniá.

Un jorn, d'autre còp, s' i passèt una malabosena ont las fachilhièiras i siaguèron per quicòm.

Per aveire tròp volgut véser las fadas de Mai, un joinòme, de l'encontrada, i daissèt sa vida. S'esclafèt, entre ribas, al pèd de l'aiga bronziissenta. N'es atal d'aquel drame, que desempuèi florisson gals, dins l'embolnenc de la rocalda. Aquelas flors, pèrlas de sang, qu'òm dich tanben: de fachilhièiras!

Camila del puèch de la Mòla aimava, a son léser, s'adralhar dins los bòscs del ribeiral. Coneissiá totas las igas e las rabinas ont s'escond tostemps las vidas sorgentas de las fònts e los mistèris boscarencs. De mai, per son plaser e lo dels altres, jogava meravilhosament de la cabreta.

Talament que, lo convidavan en totas las velhadas, las vòtas, los reinatges, amai los maridatges. E çò malgrat que los mestièrs en "aire" ganhan pas gaire: cabretaire se faguèt!

Un jorn que randolejava, s'atrachèt que sus l'èrba rasa, del plat de la ròca Ribalda, i aviá de traças de passes. De piadas menudas marcavan lo pelenc chaupit, ont lo rosal s'èra apausat. Fòra la paubra pastora, dicha d'Arriba, que teniá demòra en aquela rocalha, non podiá devinar qual aviá pogut, aici, tracar.

Se ne fisèt a la vièlha pastra, que d'unes disián sortièira. Vertat qu'un jorn, la paubra femna, endevinèt que lo Dòm da Vilhiès moririá subtement. Es çò qu'arribèt. Desempuèi la gent ribeiròla se ne mesfisava...

— Sé aquò's pas vos, Dama d'Arriba, demandèt Camila, qu'avètz tracat, amont sul ròc, qual donc son los èstres estranges qu'an tant trepits l'èrba folenca?

— Ne son, paubre dròlle, que las fadas de ròcas, las gentas fachilhièiras que venon, las nuèchs de prima, festejar lo renovèl. Mas t'aconselhe, Camila, que te cal pas assajar de las véser! Son pas de nòstre monde... Ni per jòia, ni per astre, son pas pels òmes d'Ençaval! Doblida çò que t'ai dich, brave enfant, e tòrna a ta cabreta...

Mas Camila trebolat, de çò qu'aviá dich la devinaira, s'aprometèt de tirar al clar aquel rambalh de nuèch.

Praqùò aprenguèt, per dels ancians, que de joves avián ensajat de vistarhar aquelas bèlas de nuèch. Mas ne disián, tanben, que cap n'èron tornats!

Benlèu, de tant polidas qu'èron, avián segurament preferits viure amb elas, dins lor monde de raive e de plaser?

Tant i a, que se jurèt, malgrat el e malgrat totas las desfensas, d'anar las susprendre a la tarda primièira del estiu. Atal, el lo cabretaire, podriá las far dançar e festejar amb elas la dolçor del temps tornat.

Aquel ser, quora lo solelh colc tombèt, Camila s'arripèt a la crinca del ròc Ribalda . Se botèt a l'espèra dins los galhamass es del ras Estremat, amb sa cabreta jol braç, esperèt.

Esperèt gaire un briu. Quand l'estèla del pastre s'enairèt, al asuèlh del levant, quand los radals luenchencs da Cresta, da Rossí, da Ginolhac e dal Joanesc s'abrandèron, un silénci mortal se faguèt. Los grellhs dels torrels s'arrestèron de cricar, subtement. Pas un bruch, pas un mormolh de vent, pas un brusiment de l'aiga se faguèron ausir...

Alara, sortidas sabe pas d'ont, de las formas blancosas s'alevèron dels bòscs de la Conca, del travèrs de la Mòla e del Sèrri dal Fèl. Venguèron s'apausar, leugieirament, sul plat de ròca.

Vestidas de lin blanc, cenchadas d'un riban color d'azur, lors pèds menuts descalces, arribavan coma emportadas pel ventolin de junh. Un lòng vel vaporós, un crespè blanc, davalava de lor cabeladura fins qu'als pèds. Lors pials daurats, coma de froment, trencavan finament sus aquela blancor de lire. Lor cap, enfin, èra coifat d'una corona de gantas (dichas Janetas, aicival) que nolejavan un parfum a vos far trasvirar lo cervèl.

De mai, en lor cara, fina e paradisenca cal elhavan dos uèlhs estelencs. Lo paubre Camilon n'èra tot de remiracion. Ne badava de plaser. N'oblidèt sa cabreta, daissada de caire, a son costat.

Plan lèu, las fachilhièiras se metèron en ronda e lo branle comencèt. Lors artelhs floravan, a pron pena, l'èrba rasa del plan. Camila se sovenguèt, alara, de sa cabreta. Suaudament conflèt l'oire.

Un aire doç e dolent, tot al encòp, se botèt de tindar. La cabreta jogava lo melhor cant del cabretaire. Còp sec, las fachilhèiras mesurèron los passes per sègre la cadéncia. E vira que viraràs, s'alancèron, promptament, per una farandòla sens fin.

Camila bufava totjorn, sens lassièira, tot regaudit e espantat que n'èra. Sos dets picavan lestament los trauquets del caramèl. Enfachilhat siaguèt plan lèu.

Vegèt pas la nuèch passar. Las fadas dançavan sens cessar. Masque lors cambadas se fasián pus leugièiras e lors braces s'alevavan, suplicaires, val cèl e las estèlas. A pena se los talons macavan l'èrba, adara trempa de rosada. L'alba anava pontejar...

Camila s'avancèt. Volguèt sonar la fin del bal. Mas sos dets non poguèron se destacar del caramèl. Contunhèt de jogar tot en s'aprochant de las farandolairas misteriosas. Com'un embriagat desirava abraçar la pus genta de las damaisèlas que se teniá davant el. Lo cèucle dançaire se barrèt al torn del cabretaire. S'avancèt encara mai...

La ronda enfachinaira lispèt de la ròca. S'alancèt sus Òlt, tot en virolant de contunh. Camila extasiat vegèt pas lo voide jos sos pèds. Faguèt lo salt.. puèi pus res!

Las fadas s'èron estavanidas, dins l'aire tèbi del matin venent. Emportat per son vam, lo paubre Camila anèt s'espoltir, vint canas pus bas, sus calhaus de la ribièira.

Lo lendeman un pescaire, que passava apr'aquí, trobèt lo cabretaire mòrt, lo cap asclat sus una pèira. Teniá, totjorn, sa cabreta tenchuda de son sang.

Deguns sachèt pas çò que s'èra passat, tirat la Dama Arriba...

L'aiga bruis, totjorn, al fons de las rocalhas. Escotatz-la, un ser d'estiu, mormolhar vas la raspa vesina, lo plang del paubre Camilon que tòca sempre sa cabreta!

(Setembre de 1985)

L'OSTAL DE LA FISICA

La nuèch veniá d'escampilhar son saile. Aval, lo riu de Daza èra adejà dins l'escurina. Jaufre dal Cèlis s'encaminava val ostal.

Veniá de quitar lo vilatge ont s'èra atardivat. L'ivèrn, qu'acorcha las jornadas, l'aviá susprés en acò del fustièr. Lo vial de Dazas n'èra long que d'una lega. Çaquelai, ambe la nuèch e sens esclaire, valiá mai preissar lo pas. Car, passat l'iga de la viá, la valòia s'estrechissiá.

La rocalhada, aquí, mostrava son dental. N'èra un maissant passatge, ont lo diable, semblava aveire pres demòra. Segur, se teniá en aquel paratge, n'aviá marcada la ròca de sas arpias! De mai, lo liquen que racaptava, de sas pautas sofrescas, la clespa del rocàs, ajudava a mièlhs vistar una tala preséncia...

L'òme, en passar l'estrech, se senhèt. La Daza mormolhava suls codòls e tressaltava dins los gorgs. Malgrat aquel gorgolhadís li semblèt ausir quicòm de mai.

Un cant, triste e dolent, montèt de la ribièira. Lo vent lo n'emportava dins sos plecs. Veniá sabiá pas d'ont!

Mas sens cap de pensament, Jaufre contunhèt son encaminament.

Alara, entendèt mièlhs qualquas paraulas, recopadas tot còp, pel bruch de l'aiga e lo mormolh del vent:

"Sem la tres bugadièiras
aval, al fons del prat.
Crenhèm pas la fresquièira
lavèm per nòstre agrat.
Vèni, passant de fièira
tòrcer los nostres draps!"

Susprés l'òme s'arrestèt. Parèt los ausidors. Masque, représ per d'altras voses, s'ajustèt un altre lai:

"Passant escotes pas
las traitas lavandièiras!
Passant fugís lo pas
d'aquelas fachilhièiras!
Son las sòrres del Drap
las malas bugadièiras!
Lavan pels condemnats.
Ne son que sortilièiras!
Se lavan lor lençòl
amai los sèt pecats
ambe totes los dòls
que ne son tant tecats.
Passant escotes pas
las traitas lavandièiras!"

La peur començava de li fresar l'esquina. Li semblèt, tanben, d'entendre los picaments de las massòlas. N'èra una aparéncia de tustals dels batedors, sus la pèira grasaira d'un pesquièr.

Aval, al fons del prat de la Molina, creseguèt veire dels lencòls, tenduts sus l'èrba de la broa...

Tornar-mai, s'ausiguèt las planchas cantadissas:

"A la sèrva del prat
se ten tres bugadièiras.
A la sèrva del prat
lavan las tres lingièiras..."

Apuèi, représ d'un altre biais:

"Al pesquièr del molin
lavan las lavandièiras.
Al pesquièr del molin
trèvan las fachilhièiras.
Passant escotes pas,
son las sòrres del Drap!"

L'òme estabosit sabí pas tròp de que se dire. Volí pas se donar vas la peur.

Pr'aquò, aval, al bòrd de Daza, se blanquejavan tres lençòls, estarrissats sul prat. E... Ias batedoiras picavan la mesura.

Cresiá somniar! Coma benlèu, n'èra qu'una bugada, daissada aqui, per que blanquiga?

— Non se pòt, çò pensèt Jaufre, qu'aquelas trèvas d'ancian temps, negairas d'anmas, siagan, aici, tornadas?

Car se sabí, qu'altres còps, dins las nuèchs frescas de la prima, se tenían, al ras de l'aiga, d'èstres fantastics qu'enfachinavan l'òme atardivat. Serenas de l'aigada, vestidas de claror lunària e de nèblas trebolas, sonavan lo passant, que venga d'ajudar per estorrar bugada. Se l'òme escotava, èra segur de se far tòrcer lo còl per las femnas negairas. De lors dets, fregs e nosats, sasissían l'òme tròp curiós e lo trainavan al pus prigond d'un gorg...

Deval riu, dels fums treblavan los vernhats. Pel travèrs, los bèces treslucavan de blavencas lusors. Estranjas, n'èra lor camba pallinèla que s'estorciá sul falgueiràs e lors brancas quilhadas que se ploravan deval cel...

Jaufre, tornar-mai se senhèt. Ne tampèt las avelhas. E reprenguèt sa traca devàs Dazas...

N'arribava a l'alçada de la Molina, quora vegèt, un fum curiós s'enairar delai-l'aiga. Del fornèl, del vièlh ostal da Camborcet, s'escapava un revolum de fumarla negrosa. De mai, un sarrabastal del diable trepava tot l'ostal.

La tremolason pareissiá granda, en aquela demòra. Tot còp, s'ausissiá dels pets, coma traches d'un fusilh. Un esclaire rojós e beluguejant fuoquejava, a travèrs l'unenc fenestron de la bastissa.

Subtament, una peirejada de calhaus tombèron sul ostal. Las teulas ne cricavan... E, s'alevèt una plancha indefinibla... N'èra una gemida contunhala, ont se mesclava plors e cantament...

Aqueste còp, Jaufre se creseguèt, plan mudat, dins un sòmni d'espaventa! Ne reveniá pas de la subtada que n'agèt. La peta l'atrapèt per de bon. S'enfugiguèt a l'escorsa, lo mai lestament que sas cambas poguèron...

Arribèt a son ostal, los caisses clavats, las cambas tremolantas. De tant palle que n'èra, sa femna, lo creseguèt malaute. Vertat, que se trobava tot febrós!

De tant d'englach, qu'aviá ajut, en aquela nuèch — dos còps de tira — que ne demorèt al lièch, tot una setmanada.

Ne revenguèt tot doçament. Mas se gardèt plan de dire, a deguns, çò qu'aviá vist e entendut. Avia pensament que lo prenguèsson per un caluc!

Çaquejai, se sachèt, pus tard, que se ne passava de dròllas, al vièlh ostal da Camborcet.

Aquí, estatjava una paubra familha, ont se trobava un enfant d'una dotzena d'ans. Visquián ambe qualquas cabras, qualquas galinas, qualques conilhs. Lor pus gròs revengut, n'èra la pesca de las trochas de Daza e del pèis blanc del Ôlt. Aquò los aparava de la fam!

Se Jaufre badèt pas, d'altras gents parlèron.

Se diguèt, que de nuèch, vas aquel ostal, avián ausit de bruches estranges. Que de rats gròsses coma de cats, de sèrps a ne pas véser la fin, sortián de lor cajaròca. De flambas s'enairavan del fornèl, sens que l'ostal prenguèsse fuòc. Davegadas, un peirejadis tarrible se fasiá entendre... Se n'ajustèt, tant e mai, que la vertat se destriaguèt jamai!

Masque deguns, da Camborcet, parlèt de çò que se passava vertadieirament.

L'ostal se nommèt, plan lèu, l'ostal de la fisica!

L'enfant partiguèt, d'aquela demòra, per se logar. Pareisseriá, que d'aquel jorn, res jamai pus, se faguèt ausir, ni veire!

Pus tard, lo dròlle venguèt bèl. Lo silénci se gardèt, fins qu'als jorns de la guèrra de 14.

Alara, se farguèt una altra istòria per l'ostal. Aquò devenguèt l'ostal del emboscat...

Mas aquí, s'arresta mon perpaus!

(Racontes reculhits al prèp de Coutouly de Dazas e fisat, altres còps, per mon paire).

(Genvièr de 1986)

LA CAÇA DE MALBÒSC

En nòstres travèrses se parlava gaire de la caça volanta. Pr'aquò en Carladés, la legenda del Grand Venaire èra pron coneguda.

Totes mos fraires, coma ieu, sèm estats confrontats amb aquela istòria. N'èra, del temps, ont nos logavem dins las bòrias del Barrés. Montavem aquí coma pastres de montanha. Aprofichavem, atal, de las costumas del país carladesenc.

De mai, nòstre parlar s'enriquissíá de mots. Mots que, davegadas, susprenián nòstres vesins, quora tornavem davalalar...

Aquela annada, mos parents me loguèron al ras da Mur. N'èra lo vint-e-cinq de març de 1945.

Estère a la bòria, da Marcilhac, fins que la vacada partiguèsse al masuc. Nos mudèrem, vacas, vedèls e montanhièrs, pel quinze de mai. La prima èra aboriva. Adejà, los segòls espigavan sus la planesa de Terondèls. Encara que, qualquas congèiras blanquegèsson, al cap de Bana e del Plomb.

Passère aquí mon estivada, al masuc de Marcilhac, dich de Barbés, sul renvèrs de la Franció e de Capiat.

En fàcia la montanha, se vesíá lo vilatge de Malbòsc. N'èra l'airal dels Caça-Lops!

De las fajanas s'estendián, al endessus e al delai del masatge. N'èron las forèsts del Rèi, de Siniq e del puèch de la Grossa. Aqueste darrièr bòsc — lo de la frossa — aviá una marrida reputacion. Se disiá, qu'encara, s'i vesíá dels lops, las nuèchs d'ivèrn.

Aquí se teníá lo Grand Venaire! Èra pas bon d'i passar de tarda, ni mai los jorns de vent d'autan...

N'es atal que prenguère coneissença del raconte fantastic. Me siaguèt fisat pel vièlh manaire da Cropèiras.

Al colet, del puèch de Grossa, que despartí lo renvèrs del riu Reial (ribièira da Brezòns) e del riu Siniq (ribièira da Malbòsc) se quilhava una vièlha crotz. Aquela crotz es, de segur, aduèi desapareguda?

A la capforca del camin, n'èra l'aparada pels passants atardivats. Mas deguns, à la nuèch cuca, s'avisava de passar per aquí! Se per malparada, un montanhoòl, tant coratjós que siaga, se trobava a mièjanuèch, en aquel luòc, èra pas segur de tornar veire son ostal...

Atal, un ser, lo vachièr da Traslissons tornava da Malbòsc. N'èra entre canhs e lops...

La luna veníá de s'alevar suls bòsces de la Grossa. En aquel jorn l'autan bufava. Los faus gemissíán jols saquejals del vent. Per moment, de gròssas nivolassas tracavan las montanhas. Tot d'un còp, s'escursissíá lo cèl. Puèi lo tresluc, tornar, apareissíá.

La sarrabanda de las nivols e los clociments dels aubres, avián res de rasseurant. L'òme, çaquelai, preissava lo pas. N'èra, alara, al mièg del bòsc. La crotz, amont, tendíá sos braces...

Es en aquel moment qu'un sarrabastal, de mai, se faguèt ausir.

Una fòrta brusor, venguda del cap del puèch, davalava vas el. Una jaupariá de canhs, un òlument de lops, una refernida de cavala, bramavan a las aurièiras. Quitament, creseguèt entendre l'arribada d'un òme que cridava:

— Arrí! arrí! arrí! Al subte siaga l'òme! Qu'abenat nos avenga!

Lo vachier comprenguèt que n'avián après el.

— N'es la Caça Malasida! N'es lo venar del Caçador que vòl tracar mon anma! Que Dius me n'apare! Que la Vierge, del Ròc da Sant Martin, aja pietat! Que Sant Ubèrt, lo Venedor, desvire aquel çaganh! Que m'escape del malencontre!

E l'òme se senhèt...

Al brutle, se despachèt d'aténge la crotz. N'èra gaire luènh. S'abriguèt darrièr lo pedestal. S'esconilhèt coma poguèt.

Lo vent se conflèt que mai. La luna trescolèt, engolida per la nivol. Lo bruch infernós se sarrèt...

Lo vachier vegèt, alara, la còla bramaira arribar vas son alçada.

Los canhs, dels miègs-lops, los caisses dubèrts, la gola en fuòc, passèron coma un fum. Dels picares, en vèsta roja, la pica en man, corsavan la folhada. Apuèi, veniá lo Grand Venaire, de flamba vestit. Montat sus un caval negrós, subtava son tropèl de bèstias e de damnats. Un foet en man butava la siá caça:

— Arrí! arrí! arrí! Cercatz! cercatz! cercatz! Que l'òme atardivat, me siaga retrobat!

Çò qu'èra espaventós, es que los òmes cercaires, coma lo Grand Venaire, avián d'uèlhs de brasa. D'uèlhs beluguejants que traucavan tota causa que vesían! De mai, lo Caçaire vestit d'un mantèl flambador, semblava la quita mòrt. Un cadavre d'òsses cremats que criquejava a cada passes del caval!

Mas l'òme, assarrat de la crotz, fuguèt pas vist. Urosament per el! Si que non, per tot jamai èra perdut! Persegut seriá estat estar, fins que se mude en un novèl picaire de malur...

La sarramauca desapareguèt deval riu de Malbonet...

La luna tornèt aparéisser. Lo vent s'apasimèt. Lo cèl s'acandiguèt.

Lo vachier se levèt de son escondilhon. Tornar-mai, faguèt lo senhe de crotz. Tot tremolant, s'acaminèt vas son masuc de Traslissons.

D'aquel jorn, s'atardivèt pas devàs Mal Bòsc. Mas se sachèt son malencontre!

(Març de 1986)

L'ESCUDELA DEL LUSÈRP

Tot al ras de l'anciana estrada, qu'anava da Portés vas Espeirac, e que de mai forcava vas Campuac, se ten un ròc curiós.

Ne seriá, d'aprèp d'unes cercaires de causas anticas, una marca galesa. Vertat qu'aquel vièlh camin èra — totjorn d'après eles — de l'epòca celtica, abans de devenir la viá romana. Tant se ne ditz! Masque benlèu an plan rason...

Quora cerquère, totas aquelas rocalhas al caratge estrange, n'i a una que m'escapèt. La poguère pas trobar!

Cal dire que, desempuèi lo sègle 16, n'es passada d'aiga als rius de Dazas. Coma tanplan, n'a trevat del monde pels camins. Monde que son pas mai aquí per far conéisser lors legendas, coma tanben, lor saber tradicional. Atal passa lo temps, atal s'estorra l'aiga...

Me dobtave, ,caquelai, qu'a la bòria, dicha de la Ròca, deuviá ben i aveire aquí, quicòm de mai o de mens. N'aviái que d'enquestar.

De prima-abòrd, deguns non poguèt me fornir l'entressenha requista. Se sabíá pas, ont èra la Ròca Lusèrp! Pr'aquò, n'i a que me diguèron, que n'èra qu'un escais-nom. Mas taisèron lo nom del tenant: de Lusèrp. La vergonja, totjorn, escond de causas enrasigadas al prigond del èime païsan. Se pòt pas, atal, pressentir l'origina, ni trobar las rasons...

A fòrça de recèrcas pel campèstre e de qualques questions, pausadas al estajant del luòc, capitèrre de descobrir aquel ròc. N'èra tot al ras del sieu ostal.

Actualament la ròca se quilha a la broa del camin vièlh que davala vas Espeirac. Camin, aduèi, gaire ben abandonat, mas qu'un temps èra, ne fuguèt l'anciana viá, dicha de la Còsta. D'alhors, lo riu de dejotz l'ostal del Bòsc, es sonat encara: lo riu de la Viá. Mas non pas: "le rieu de la Vie" o "des Bœufs", coma d'unas m'afortiguèron! N'es un malastre d'ausir de talas causas, de la part d'unas gents que tenon lo saber... mas sonque en francés, plan segur!

— Atal ne va lo mesprètz fach a nòstra lenga d'òc, coma de la pèrda malurosa dels vertadièrs toponimas! —

Mas aquí, aquò's pas mon perpaus... Ne soi, que per vos contar las legendas e los racontes de mon airal, tal que los ai ausits, reculhits e de còps devinats...

Veicí, çò que n'ai trapat de la Ròca Lusèrp. Mas benlèu n'es pas tota la vertat?

Situada dins la talvera d'un campet, la ròca, plan isolada demest las altrás nombrosas del airal, es pas tament remarcabla e nalta. N'es de dire, qu'a fòrça de laurar tèrra en bas, n'a la sisa bravament enterrada. Vas son entorn, traversut, los rasclums dels araires e de las dombalas s'i son acomolats, sègles aprèp sègles.

A sa crinca, que n'es a portada de man, s'i vèi una crana escudèla. Ne pòt ésser facha que de man d'òme. L'aiga e lo gèl de las temporas n'an, caquelai, desafilat qualques brials son òrle.

Pareisseriá que, gaire luènh d'aquel ròc, se ne teniá un altre que reL'auvertava una cara umana. Benlèu n'èra estat escalprat? D'aprèp lo propietari actual del camp, semblariá qu'aquel ròc perdut geinava bravament lo laurar. rián, doncas, avalit en lo polverosant. N'èra, a çò que n'ai comprés, la semblança d'aquel qu'es plaçat sus una paret del vilatge d'Espeirac...

Lo pus curiós, de tot aquò, n'es la sembla legenda qu'ai reculhida.

N'i a plan temps, dabans que lo païs fuguèsse crestian l'estrada antica passava per aquí. Lo vial preniá naissança sul arribal, de deçai Òlt, fàcia a Portés. Per l'atènger, s'utilisava la nau de passatge. N'èra Portés, lo pòrt per darcar l'aiga d'Òlt. Segur que se pagava un drech de passatge que reveniá, en partida, al Mèstre del airal: lo Senhor da Rossí. Escòt que se contunhèt de pagar, cada còp que qualqu'un demandava de saltar delai- l'aiga, fins qu'a nòstre sègle.

La dralha, partida de la prada da Portés, s'arrapava pels boscs del Reiret (aduèi lo Neiret, o bòria da Portés). Passava a Tèsq, lo Pendolhàs (ont èron altres còps las Forcas da Valaïssac). Apuèi s'atengeguà la cresta del puèch, al pas de Relhac o de las Fontelhas (sonat aduèi la crotz de Relhac). D'aquí, se davalava val Soligador del Valdón (aduèi la Ròca, luòc ont lo solelh i tusta de sos rais).

Mas, en aquel endrech, lo camin se despartissiá. D'aquel capforc, contunhava la viá d'Espeirac, cap bas sul vilatge. Del braç esquèr, se dirijava l'estrada de Campuac.

Aicesta darrièira estrada — qu'existís totjorn en partida — cura la Daza de las Vernhetas. Passa, dabans, dins l'iga de la Comba — O Ferrièira? — (l'aiga estant sovent rovilhada, i auriá agut, dins aquel endrech, de menas de fèrri esplechadas altres còps).

Se salta Daza sus un pont arcaïc, fach de doas grandas lausas de barena Son pausadas còsta a còsta. A lor mièg, un rocàs del riu las Sosten Aquel pontanèl plomba, al endessus, lo salt del ancian molin avalit, dich de la Boinariá. La Daza, en bas, gorgolha entre los rocasses barenoses del estrech. N'es un caire plan lugre e plan paurut quora tomba la nuèch!

Puèi, lo camin monta vas la Roca Canet, l'Issaliniá. Un còp atengegut lo plan del pucch, l'estrada sequis cap drech la cresta, fins qu'a Campuac. N'es, a partir de Campanhac, la rota enquitranada que passa al Rocàs de la Cloca.

D'alhors, al dejotz de la Roca Canet, lo vial deven comun amb lo vièlh camin romieu de Sant Jacme.

De part en part, se vèi aquelas famoses pèiras ficadas, sonadas quilhas, que traçan l'òrle e qu'acaironan las ancianas dralhas, dichas galesas.

Parelsseriá tanben, d'aprèp la tradicion, qu'abans lo salt de Daza s'i trobava un masatge celtic. N'èra fach de cabanas, sonadas traps.

Segur! se ne vèi gaire de traças, aduèi. Los traps èron apiejats, per la majat part, a las rocassas naturalas del estrech. Bastits amb de filas d'aubres, de bart e acaptats de ginèsts, non se pòt, aduèi, trapar de marcas provant lor existéncia. Fòra, benlèu, qualques quilhas rocassadas de sosten, que se veson perdudas dins los bofegasses.

Tant i a, que las quilhas e lo pontanèl, qu'an traversat los sègles, serián aquí los sols testimònis de l'epòca celtica o galesa...

Demòra als curioses e als cercaires, de nos acertar scientificament çò qu'ai aici senhalat...

A fòrça de vos parlar de dralhas, d'estradas, de viás, de vials o de camins, ai finit per anar luènh de la sembla legenda que vos voliái contar. E... l'escudèla del lusèrp, auriá gardada son istòria secrèta...

Un riche mercandièr d'Auvèrnha Nalta voiguèt vàser un jorn, devàs lo País Rodanés. Acompanhat de dos servidors, s'enviatgèron vas la ribièira d'Òlt.

Lo mèstre montava una cavala. Los servents armats anavan de pèd.

Da Mont Salvi, davalèron cap bas devàs Portés. Passèron per Lògue, Mirabèl, puèi lo Panissal. En seguent la cresta del puèch d'Aigualés, atengeguèron Portés per Chanuc, Emberton.

Aquí, darquèron l'aiga d'Òlt amb la nau passatgièira. Lo mèstre paguèt los quatre dreches de passatge. Après, al pas franc del caval que portava lo Sénher, arrapèron la còsta del Reiret e l'estrada de Tèsq.

Lo solelh s'engorgava al trescòl de Senèrgas quand atrapèron la via d'Espeirac. L'escurina, adejà, s'estendí dins las valòias de Dazas Preissèron lor anar. Volián aténge Campuac dabans nuèch cuca.

Coma arribavan al caireforc, vegèron, al ras de la ròca del Soligador, una ombra.

Un èstre verdenc, vestit d'un susàri vaire, se teniá sul tèrme, assetat. Semblava esperar los passatgièrs.

Lo mercandièr fuguèt gaire susprés. N'èra, per el, costumièr de véser de talas trevanças de camin. En aquel temps: romieus, mendigòts, joan-fotres, bolgres, èron totjorn prèstes de s'acotissar en faramauca per una melhora atenda. Dins totes los cases, èron totjorn prèstes per aparar la man, quora vesián un riche esquipatge.

N'èra de mièlhs se garar que preniá, amb el, dels òmes d'armas.

Mas l'anma "al userpida" non èra malvolenta malgrat sos uèlhs caves als rebats verds. N'èra una misèra de veire un tal èstre.

— Pels paubres pestiferats de la Malaudariá del Valdon, ajatz pietat! braves Sénhers! Pausatz aquí, dins l'escudèla, lo vòstre ardit tal que voldretz! faguèt d'una votz onèsta, l'anma verdenca.

D'una man descarnada mostrava lo ròc a l'escudèla. De l'altra, teniá una clapa que rendiá un son flac, coma dos òsses que se trukan.

— Ane! tira-te d'aquí, carcanha! Sabèm endont cal anar per bailar l'escòt dels paubres e dels malautes! respondèt lo mercandièr.

Fissèt del talon son caval...

— Contunhètz, braves òmes! Lo temps se prèissa e l'argent fug! Masque lo mal demòra! Prenètz-vos garda al pas de Malafin! bufèt l'ombra verdosa.

Sens mai s'atardivar, los tres òmes contunhèron lor camin vals estreches de Daza. L'ora butava lors talons...

Daza, al fons del estrech brogissiá malament. L'aigat, dels darrièrs jorns, aviá conflat lo riu. Lo salt, jol pònt, brumava.

Quora la cavala abordèt lo pontanèl de lausas, reguitnèt bravament.

Lo bruch de l'aiga e la negror del luòc li convenián pas. Lo cavalièr alisèt sa bèstia per l'aquesar. L'un dels servents prenguèt la brida. Assagèt de la guidar sus la planca de pèiras. Mas l'èga se cabrèt

Lo mercandièr desarçonat virèt las fondas. Cabussèt, cap bas, dins la brumor del salt...

Un lòng cridal reclantiguèt. Fuguèt seguit, amont sul travèrs del Soligador, d'un semblant de bufal fremissent...

La nuèch, tròp cuca, empachèt los servidors d'entreprendre la recèrca del patron.

Arrestèron lor viatge per se dirigir vas Espeirac. Aquí prenguèron retira pel restant de la nuechada.

Lo lendeman partiguèron en cèrca del mercandièr. Lo trobèron mòrt, lo cap asclat pels rocasses. Era negat al fons del gorg.

Tal ne fuguèt la mala fin que l'ombra verda aviá prevista...

Tres jorns aprèssa, un coarro da Carlat volguèt passar en Roèrgue. Voliá vàser devàs Campuac. De pèd, s'acaminèt vas la ribièira d'Òlt.

En seguent lo Gol se dirigèt val Mont Salvatge. D'aquí, prenguèt lo vial del Panissal que seguissiá la crinca del puèch d'Aiguialés. Atengeguèt Portés.

Darquèt la ribièira amb la nau passatgièira. Paguèt son drech de pòrt, al batelièr. D'un pas leugièr arrapèt lo travèrs de la Mòla e del Reiret. Plan lèu fuguèt sus l'estrada de Tèsq. Passèt al Pendolhàs, ont tres penjats, acrocats a las forcas, assecavan lors òsses.

Lo solelh s'aguerlheva, darrièr las nivols del trescòl, quand arribèt al caireforc de la viá d'Espeirac. La negror anava s'estendre dins las valòias de Dazas...

A la ròca del Soligador un èstre verd velhava. Vestit d'un lençòl vaire, èra assetat còntre lo ròc. Semblava esperar lo coarro rebalaire.

Fuguèt gaire estonat, l'òme del Carladés. I èra abituat de veire de tals engiponats, dins los camins del sieu país. Par corregir los mendigaires, tròp afrontats, aviá son pal ferrat. E... Io sabíá plan manejar!

Mas l'anma "aluserpida" semblava miserabla e sens guerlhessa. Sos uèlhs encavats esterlusián de lusors verdas. N'èra una pietat de veire un tal espant.

— Pels paubres leproses de la Malaudariá del Valdon, aja pensada! brave Monsenh! Pausa aquí, dins l'escudèla, lo tieu ardit tal que voldràs! faguèt d'una votz fèbla, l'èstre verdós.

D'una man desruscada mostrava lo ròc a l'escudèla. De l'altra, teníá un cimbèl que tindava flac coma dos òsses quand se truncan.

— Ane! gara-te d'apr'aicí farfanta! Sabe endont me cal anar per donar mon ofrenda als desanats e miseroses! respondèt lo coarro montanhòl.

En aparéncia, levèt lo pal vas l'èstre piètheadós...

— Contunha, brave òme! lo temps ne va e l'argent cambia! Masque lo mal se ten! E... prend-te garda al ròc de Malafin! bufèt l'ombra verdenca.

Sens mai s'atrachar, lo montanhòl s'alancèt sul camin que lo menava vals estreches. L'ora li fichoirava los turmèls...

Passèt lo pontanèl de Daza. La nuèch èra tombada subtement. Lo riu dins la gorguièira brogissiá. S'arrapèt sul vialet de las ombras, ont se teníá lo ròc Canet. Ne siaguèt, plan lèu, que d'una portada de sageta al endejotz.

Es en aquel moment qu'ausiguèt un remenadis, dins la rocalha Sarrèt la ponhada del pal. Un aïc tarrible gisclèt. Se vegèt, en res de temps, entorondat d'èstres fainoses. Li saltèron dessus. Los còps de pals plovián coma de grèla.

Lo coarro s'aparèt tant que poguèt. N'assuquèt tres o quatre. Despassat pel nombre sucombiguèt. Un pic pres al copet l'estarrissèt al sòl. Li dostèron sa borsa. Lo daissèron aquí coma mòrt...

Lo lendeman, tres romieus anant vas Concas, lo trobèron estendut al òrle de l'estrada. Semblava defuntat, la fàcia cònta tèrra. Pr'aquò, èra pas mòrt.

Respirava encara, quelques bocins. L'emportèron al vilatge.

Malgrat los suènhs porgits al òme, moriguèt a fin de jornada. Reprenguèt pas son èime!

Tal ne fuguèt la mala fin que l'ombra verda aviá presvista...

Tres jorns aprèssa, la Ribalda del ròc de l'Austriniá, volguèt anar devàs Campuac. Volíá vendre sa paubra cabra a la fièra del luòc.

Visquiá dins una cabana abrigada pel ròc del meteís nom. N'èra paubra demest los paubres del airal. N'aviá que sa cabrilha per l'avidar e qualques almòrnas, que l'ermita da Vilhiés li passava.

Mas èra oblijada de se desseparar de sa cabra. Cabra que cabridava pus, e que de mai, fornissiá pus de lach.

Tant i a que s'acaminèt, aquel matin, vas l'estrada de la Pargada. Passèt a Vèrn Lòng, a las Fontelhas. Atengeguèt Soligador. Era miègjorn.

Lo solelh tustava dur de son dardalh. Tament, qu'en aquela ora de prangièira, l'aire suls ròcs, calfat de vivas, fa davegadas, veire de farfantèlas...

A la ròca un èstre verd, tal l'esperava. Era assetat al ras del tèrme. La Ribalda creseguèt plan que sos vistons li fasián parpalhas, coma se ditz aici: patòrlhas.

Mas n'èra ben una anma sofrachosa. D'un verdastre "aluserpit", n'èra fach d'un rebat vaire son vestit. Sos uèlhs concaus esclairavan de verd, estranjament.

— Pels paubres malautoses de la Rocalda del Valdon, aja compatiment! brava Dameta! Pausa aquí, di ns l'escudèla, lo tieu ardit coma voldràs! faguèt d'una votz pietadosa, l'èstre verdós.

D'una man desbrenada mostrava lo ròc a l'escudèla. De l'altra, teniá un esquilon que clapava sorne, coma dos òsses.

— Vòle ben! paubra anma! Vòle ben pagar mon escòt! Mas ai pas un quite sòu! Espèra! Benlèu al fons de mon davantal, se pòt qu'aja quicòm!

E la paubressa fosiguèt lo doble de la cordura. Revernissèt la pòcha del faudal. Ne sortiguèt un liard de bronze. Ne fuguèt estonada. Sabiá pas quitament cossí se podiá d'èstre aquí. Benlèu n'èra una almòrna del Dòm qu'èra conhada en aquel plec, dempuèi de temps? Oc sabiá pas! Mai cerquèt pas de comprèner.

Pausèt lo vièlh liard que tindèt clar, al fons de l'escudèla rocassuda...

— Plan mercés, brava femna! Lo temps se vira, l'argent reven! Amai lo mal tòrna partir! Que la man que se duèrb demòre longtemps plena! Al ròc de Bonafin s'arrèsta lo camin! bufèt l'anma verdenca.

Sens mai escotar, la Ribalda sonèt sa cabra. S'acaminèt devals estreches. L'ora preissava sos pèds descalces...

Passèt de Daza la planca vièlha. Trapèt la peirada del ròc Canet. S'estirossèt sul camin boscassut de la Canilhariá. Atengeguèt, fin de prangièira, l'estrada del puèch de Campanhac.

Aquí sus la plana, s'acaminava lestament, malgrat sa raumatica e sos pèds descalces. La cabra, ela, seguíá, patringa-patringa, brostant deçai, brostant delai, qualquas ponchas de romes.

Coma arribava als ròcs de la Cloca la cabra niflèt quicòm, vas la broa del camin. De sas dents sortiguèt un tròç de cuèr, enganat entre dos ròcs. Mas en levant la nifla, per cruscar aquela embaissa, un tindament se faguèt ausir. La Ribalda se revirèt...

Vegèt tombar pel sòl dels escuts d'argent que lo cuèr ensarrava. N'èra una borsa perduda, coma benlèu, retrassada aquí per dels brigands. Anatz oc saupre?

Un molonet de pèças èron aquí, estarrissadas suls calhaus. Jamai la paubra femna n'aviá tant vistas! N'èra, de tot aquò, de monedas desconegudas per ela. Misteriós n'èra, tanben, l'emplaçament, al rocàs de la Cloca.

Alara, li tornèt en memòria las darrièiras paraulas proferidas per l'anma verdeleta: "Que la man que se duèrb demòre longtemps plena! Al ròc de Bonafin s'arrèsta lo camin!"

Alai, luènh, luènh, del costat del puèch de las Fontelhas, li semblèt venir un bufal fremissent, coma fan las bòbas als sers d'estiu...

Arrestèt aquí son viatge. Amassèt las pèças. Las conhèt dins son faudal. Sonèt la cabra, car adara, sabiá qu'aviá pus besonh de la vendre.

S'entornèt vas la Ròca Ribalda.

Quora, una ora aprèssa, passèt al prèp de la ròca del Soligador vegèt pus d'anma, ni tanponh d'ombra verdenca.

Al cròs del ròc, al mitan de l'escudèla, se teniá un luserpàs que la fintava se passar.

La femna s'avancèt. Conhèt sa man en son davantal. Trapèt un plenponh d'escuts. Los vogèt al ras del lusèrp, que ne boleguèt pas per aquò.

— Tè! as aquí pel solatz dels paubres bolgres, de la Malaudariá del Valdon, diguèt la Ribaldesa.

Lo lusèrp levèt lo cap. Lo saquegèt tres còps de nalt en bas. Sortiguèt tres còps sa lenga forcudeta. Mas bufèt pas. Levèt sa coeta. E... rap! anèt s'escondre dins lo romegàs de la talvera.

Tota contenta, Dama Ribalda finiguèt per aténher sa cabana de l'Austriniá. Anava d'estre fin de jornada...

N'es atal que, desempuèi, se daissava al cròs de l'escudèla, l'almòrna pels pestiferats de la Rocalda del Valdon.

Fa plan temps d'aquò!

Lo ròc se sonèt longtemps: La Ròca Lusèrp, fins qu'al jorn, ont lo sieu quite nom agèt pus de rason...

Mas anatz encara a la Ròca d'Espeirac, veiretz totjorn, lo ròc a l'escudèla...

(Decembre de 1986)

LA TRÈVA DEL PAS DE LAS

"Sàbètz qu'en montanha los òmes an la pèl dura, mas dels còps se fan plegar coma los altres! Subretot, quand se vengan de far patir de pus traces qu'eles.

Aquò's d'un tal biais malastrós qu'un jove montanhièr se faguèt bandar. Benlèu oc aviá cercat!"

Atal parlava un jorn mon paire, devàs la fin d'una velhada...

"Aquela estivada, vas la montanha del Burgàs, la que se tròba al endessus del pas de Las, i aviá, per téner la vacada del masuc, en mai del cantalés, del pastre (o racièr), del vedelièr, un rol de sosta. Aquel rol n'era qu'un paubre dròlle de nòstre ribieiral, montat aquí, pel primièr còp de vida. L'avián, dempuèi Pascas, tirat de l'escòla per lo mandar faire sason, en montanha... N'era atal de mon temps de joinessa, coma encara, aduèi, per d'unes de vosaltres. Al ostal nos caliá tot per viure. Una pèça de forma, quelques escuts ganhats pels enfants, èron los plan venguts quora veniá Totsants...

Los altres montanhièrs n'i fasián veire las pèiras. Un còp: vai virar las vacas a l'asegada, un altre còp: fai córrer los vedèls a la pargada. Era pas pus lèu aici, que caliá d'estre alai!

— Traça de Costovin! çò fasiá lo racièr montanhòl, t'adomdarem ben!

Òc ben! l'adomdavan. N'era totjorn d'anar. Lo paubre ne vesiá pas la fin del temps! N'era de cambejar del matin fins qu'al ser. Los pèds descalces dins l'èrba trempa, n'auriá plorat mai d'un còp, s'aviá pogut, de tant que las trencalhas dels turmèls lo fasián patir.

Parlèm pas de las plujadas e dels auratges que li tombavan sus l'equina, quora se trobava per fumada o dins lo pargue. Per l'asegada, caliá que faguèsse bola amb lo pastre. Mas sovent lo pastre trobava desencusa per lo daissar estar solet a gardar las vacas. Plan brave que vegéssé pas un drelhièr li estiflar sus las aurelhas, quand podiá pas téner un vedèl al cordèl, o quand las vacas li escapavan.

Patiràs e misèra èron sos companhs, en aquel començament d'estiu. Ne plegava l'esquina sens replicar! I s'acostumava per fòrça!

N'era presqu'atal dins totes los masucs d'Aubrac. Tostemps los rols sostavan en tot biais, tròp joves qu'èron per tenir cap al cantalés, coma tanben al pastre vièlh...

Çaquelai, s'era amistosat amb lo pastre de La Pausa. Aquel masuc vesinava amb lo Burgàs. N'èron desseparats que pel camin grand. Lo que de La Guiòla mònta vas La Calm, passat lo pas, dich del As o de Las.

Aquel joinòme, son ainat de cinc ans, n'era, el tanben. del pais ribieiròl. Mas el, èra pas a son primièr estiu. En aquel pais rufe, i aviá fach adejà mai d'una sason.

Quand vesia lo rol, tot sol, li anava tener companhiá e prestar solatz.

Atal passèt la primièira mesada, d'aprèp la montada...

Sant Joan arribèt, polit e solelhós. Als masucs n'èra la fèsta del estiu. Los montanhièrs, en aquel jorn, fan lor regausiu. Après lo mai plantat, al cap del suquet que tòca lo masuc, se manja l'aligòt, se sabora lo cambajon, se beu lo vin del barral. Se canta tant que se pòt. Amai, s'aica fòrces còps!

Se ne faguèt pas mens al Burgàs. Ni mai, aquel jorn, lo rollet siaguèt pas daissar de caire. Lo pastre, maissant bogre, lo forcèt quitament de beure. E dire qu'el los altres jorns, s'accontentava d'aiga e de gaspa. Subretot de l'aigueta de la rega, que pissolejava vas las sots dels pòrcs...

Lo cantalés virèt fòrces còps lo robinet del ponçon. Voidèron las botelhas. Amai, que lèu, lo barral s'atariguèt!

Fòra lo rol qu'aviá gai re tastat al vin, los tres montanhi èrs, miègpetes, avián encara set.

— Diga! çò faguèt lo cantalés, tu lo dròlle, vai veire a La Pausa se nos pòdon pas prestar un parellhat de paucas. Tè! prend la museta, as aquí doas botelhas. Vai-li de tira! Qué aquò prèissa!

Nòstre rol s'oc faguèt pas dire dos còps. Carguèt la biasseta amb las botelhas e s'alancèt vas la pòrta.

Lo pastre, en lo vegent partir, ajustèt:

— Despacha-te! si que non saupràs de que ne còsta de rebalar. Apuèi, gara a las trèvas del Pas del encièr. Aquò's aduèi la nuèch del sabat ont las fachilhièiras dansan al ranc del suc!

Lo Joanton (lo rol) blaimèt, en ausiguent la menaça. Cresiá, lo paubre bolgre, a las embauras d'ancian temps. Mas per pas far veire qu'aviá paur, se n'anèt en estiflant la man sarrada sul drelhièr que prenguèt en sortiguent.

La nuèch veniá de tombar. De las lusors esclairavan, aval luènh, vas la ribièira de Sèlva. Benlèu encara dels radals?

Lo racièr, tanlèu que vegèt trescolar lo dròlle dins lo cuc de la nuèch, se botèt de reire:

— A perpaus, s'i anavem l'esperar, aquel traça d'aganit? Que li faguèssem una crana paur? Que ne caguèsse a las calças! Que se ne sovenguèsse d'aquela nuèch de trèvas?

— Vai-li tu, respondèt lo cantalés. N'avèm pas léser, nautres, amb aquela pepida! T'esperarem aici!

Lo pastre anèt al trast. Carguèt son lençòl de lièch. Davalèt val camin grand...

D'aquel temps, mai que los pensaments de paur li sarrèsson lo còrs, lo rol atengeguèt La Pausa. Sonèt, al masuc, son amic montanhièr. Lo Batista siaguèt fòrça susprés de lo veire aquí.

Expliquèt, al cantalés de La Pausa, lo dequé de sa venguda.

— Fotre! cal ben que siagan assecadits tos companhs, per te mandar tardivament aici! çò faguèt lo cap-mèstre montanhièr. Tè! as aquí un barralon de qualques litres. Prend-lo! Diràs a ton mèstre que me lo tòrne plen, tant lèu que se podrà. Auràs pas besonh atal de tas botelhas. Apuèi, tant te val que lo Batista, ton país, te venga acompanyar. Amb aquela nuèch negra s'i vèi pas mai que dins lo trauc d'un forn. T'aj udarà per portar lo barralon fins qu'a mièg-camin.

Los dos joves s'alancèron per montar lo ranquet que menava val pas. Lo Batista davant, lo Joanton darrièr. Lo pastre de la Pausa portava lo barralon per la ponhada.

Al moment que sarravan lo ranc, devinèron quicòm de blanquinèl que se saquejava, demest la barta qu'orlava lo camin.

— Bolgre! una trèva! diguèt lo rol.

— Oc ben! amai deu èstre peta, ajustèt Batista. trantòlha com'un pintat! Espèra-te, un pauc! L'anam far córrer!

E de vam, en se sarrant de l'ombra blanca, li ajustèt un còp de barra sul cap. I anèt de tant d'alanc que cugèt espetar lo barricon.

Un truca sec se faguèt ausir e, la trèva s'afalhoquèt al mièg dels ginèstes.

— Anèm! salvèm-nos. Ieu crese qu'aurà comprés la causa, faguèt Batista. Tè! lo barral, tòrne a la Pausa!

Se despachèron, cadun de lor costat, d'atènger lor masuc...

Lo rol, amb lo barralon sus l'espatla, plan sarrat còtra sa tèsta, dintrèt tant viste que poguèt. Òm auriá dich qu'aviá lo diable al cuol.

— Crese qu'avèm bandada una trèva! bramèt lo rol, en durbiguent la pòrta del masuc.

Lo cantalés, amb lo vedelièr, se metèron a reire... a reire... Se ne tenián lo ventre de tant quò los forçava...

Masque, al cap d'un moment, en vesent pas lo racièr tornar, comencèron de se mingrar bravament.

Mai tornèt pas de la nuèch!

Lo lendeman matin, lo cantalés davalèt val ranc del encièr. Aquí trobèt lo pastre plegat dins son lençòl. Era mòrt al mièg de la barta, lo cap estelat d'un crane pic...

Anatz! un jorn, enfants, al pas del As. Veiretz una crotz de fèrri al ras de la grand rota.

Aquò's aquí — d'après la tradicion — que moriguèt, per bestisa, lo pastre del Burgàs. Fa temps d'aquò!"

(Raconte reculhit per mon paire e mon fraire a Vitrac en Viadena: sorga Miquèl de Coluèna).

(Junh de 1985)

LAS BLANDRES

Totsants s'aprovava. Un vent ispre, d'auton, balajava las fuèlhas de la castanhal.

Dempuèi lo matin, amb l'albièirada, èrem aquí per castanhar. Tota l'ostalada, pichons e bèls, atalats al pretzfach, burgalhavam tant que se pòt.

Saquet aprèp saquet, boirel aprèp boirel, lo bòsc del Cunh, de las Fontelhas e de la Faldada èron castanhats. Acabavem lo de l'Iga. Nos demorava sonqu'aquel del Secador.

Los sacs aturats de qualquas socas d'aubres, esparavan d'èstre portats al secador, o passats delai Òlt.

Nòstres bosces, da Grand Ròca, se trobavan delai-l'aiga, sul travèrs de la Valada, facià al nòrd. Tot l'airal boscassier qu'avián los vinhairons, de l'encontrada dal Fèl, se teniá sus la parròquia d'Espeirac. Per aténge aquel renvèrs, e quitament, çò qu'apelavem de pradas — lo lòng de l'aiga — nos caliá un batèu. Davegadas, d'unes ribairòls possedissián una nau per passar lo bestial. Mas nautres, nos acontentavem d'un naviòl de sèt mèstres. Amb aquò saltavem tot: fen, lenha, frucha, cabras, fedas. Fòra las vacas, que fasián agasar per la raspa.

N'èra atal dempuèi totjorn...

D'aquel temps, las castanhals donavan. Netejadas de las falguièiras, de las romes, recuradas un pauc cada an, i se fasiá de bonas castanhasons. S'i trobava las aborivas, coma la montarnala e la paqueta, las mièjas sasons, tal la delòrta e la mamòia: bonas pels auriòls. Apuèi, arribava las tardivas, la verdala e la negrala, als pelòcs durs e fissaire.

N'i aviá d'altras menas. Masque, ne seriá tròp lòng de ne parlar aici. D'alhors, aquò's pas lo perpaus de mon raconte!

Tot aquò per vos dire, que la culhida de castanhas, èra nòstra mièga vida. Avidava l'ostal d'octobre, al mes de març. En començar per las tetas, las greladas, puèi las paradas, las bajanas, finissián pels auriòls confits dins una oleta. Nòstre sadol èra comble quora arribava lo mes d'abrial!

Totjorn manjar o cruscar de castanhas per endejun, n'avián lo ventre confle, oc cal plan saupre!

Un còp secadas e viradas en auriòls, se ne noirissiá, tanben, los tessons del an, amai las polas. Davegadas aquò ròmplaçava la civada de l'ase, que fòrces Costovins tenián.

Cada ostal aviá son secador, siaga al ras del cortial, siaga al bòsc. D'aquel temps mos parents l'avián delai-l'aiga, al bòsc del secador, coma se deu.

Tanlèu los sacs ròmplits, a fin de jornada, se vojava sus la cleda la castanha amassada. La vojada se fasiá a travèrs lo fenestron del secador.

De gròssas cabòrnas de castanhièr, d'asclas de garric, rebaladas per mon paire o mos fraires, al ras del secador, servián de lenha per brutlar.

La cleda plena, n'i aviá dins los dos palms de prigondor. Se botava lo fuòc al endejotz, dins la pèça d'en bas. Qualquas asclas acasteladas bailavan la calor e lo fum necessàris per far virar las castanhas en auriòls.

De temps en temps caliá espunjar lo fuòc per que s'escantiguèsse pas. Aquò èra sens tròp de moments perduts, quora lo secador se trobava al ras del ostal. Mas al bòsc de delai-l'aiga, aquò èra un altre afar! Calíá, al mens, entusar las brasas un còp lo matin, un còp lo ser.

Mon paire aviá trobat un biais per esparnhar una traversada en batèu. Passava alai la nuèch, al mièg dels bosces. Jasiá al secador, dins un caire de la pèça. Aquí aviá fach un jaç amb de falguièiras secas. Lo fum lo gèinava gaire per dormir. Coijat èra, al endejotz de la fumarla. L'aire fresc passava pron, jol portanèl, per l'empachar d'estofegar. Tot al mens, el oc cresiá!

Çaquelai, èra pas paurut, malgrat las aücadas dels cabanèls o lo gemècs del grand duc. Se vesia ben, dels còps, de lugarèlas que trevavan l'iga del bosc. Aquelas paubras anmas. coma disiá mon paire son pas de crénher. Sol lo Drap podia lo trebolar...

Sonca qué, una nuèch cugèt venir fat de veire, çò que vegèt, al secador.

Era aconsomit dempuèi una ora jol fum epés, quand s'avancèt, jos la pòrta del secador, una blandre, puèi una altra, encara una altra. Ne venguèt coma aquò una vintena. Se sarrèron del fuòc. En ronda se botèron, al torn de las socas abrasadas. Crenhavan pas la flamba!

Dins una sarrabanda viradissa se mèteron en branle. L'una en seguida de l'autre, las malas bèstias viravan... viravan... viravan...

Tot dins lo cap de mon paire, se virava... se

virava... se virava... Sa tèsta deveniá pesuga que non sai. Sos uèlhs rajavan a pissolet. Començava de s'aufegar...

Se creseguèt embrenat! Benlèu, a causa del veren qu'aquelas òrras blandras trasián al torn del fuòc? Oc sabiá pas!

Que que volguèsse far, se sentiá lasse. Podiá pas bolegar, ni braç, ni camba. Enfachinat se cresiá plan!

Se botèt de pensar a son ostal, a sos dròlles, a sa femna. Anava virar l'uèlh...

Se remetèt, subtement, dins un darrièr esfòrc de volontat. Se soslevèt coma poguèt. S'alancèt, en trantolant, val portanèl. Teniá un baston, en man, per s'aparar. Butèt lo barrol e se trobèt defòra. L'aire viu de la nuèch li fissèt lo morre. Cabussèt davant l'intrada...

Quora reprenguèt son esperit, las estèlas lusissián val cèl clar de novembre. Al secador las asclas fumejavan totjorn. Mas de blandres n'i aviá pas mai, davant sos uèlhs!

Pr'aquò, èra segur d'aveire pas somniar!

Desempuèi aquel jorn, jamai pus, mon paire volguèt passar las nuèchs al secador. Aviá cujat i daissar sa vida, en vesent de blandres!

Pensèt pas qu'èra a la vèlha de perdre son buf, ambe tot aquel fum! O que benlèu, anava s'aflaquir sens aire sanitós? Se pausèt jamai aquelas questions!...

Aprofichèt de la prima venenta per bastir un secador a l'intrada del cortial!

(Decembre de 1984)

III - AL FIAL DE L'AIGA

LAS ROCALHADAS DE DAZAS

Non es possible de passar jos silenci çò que son — o çò que n'èron — las espectacularas rocalhadas de l'encontrada de las Azas — o Dazas — de la comunetat d'Espeirac. De legendas, aduèi esvalidas, enrodavan totas aquelas ròcas tant curiosas.

Lo monde ancian, que tenián lo saber, oralament de generacion en generacion, fisavan en de racontes fantastics lors istòrias crumosas. Mas aduèi, lo fial n'es trencat. Los aujòls, que sabían, son anats confir jos quatre palms de tèrra. D'unes, quitament, pus ancians, daissèron lor vida a la força d'una de las tres potèncias dels senhors d'Espeirac o de Tras-lo-puèch. Per n'aveire tròp parlar, jutjats siaguèron, coma estent fachilhièrs!

Atal, aquelas cresenças descaçadas e fòrabandidas de nòstre èime pacant, per la fòrça de la religion o dels poders dominants, ne son per totjorn, copadas de lor raïças anticas.

N'es una malastrosa pèrda etnologica, per totes e, per nautres occitans!

Mas en fin, la ressentida prigonda de nòstre èime de raça, que nòstras venas pòrtan, com' un biais neblós, daissa entreveire d'unas causas que nos enrasigan a nòstra tèrra barenosa...

Los vièlhs terrièrs, o compés, dels sègles passats, nos fan conéisser los vertadièrs noms, davegadas desmembrats o cambiats, d'aquelas ròcas amolomadas.

Lo traversièr, entre Daza de las Vernhetas e Daza de Sant Falís, es aquel que compòrta las rocalhadas las mai conegudas o las pus curiosas. Apuèi ven lo planòl, entre Daza de Sant Falís e Daza de Senèrgas. Demòra aprèssa, la valòia prigonda, de las Dazas rejonhentas, que cabussa fins qu'al Òlt, per la Boca de Dazas. Qualques ròcs esparpalhats, sul renvèrs d'Òlt, portan dels noms pòdon supréner.

La Ròca de la Cloca, delai Campanhac (sus la comuna de Golinhac) quilha sa massa de pèira ficada, tal un "menhir", enrodada de fòrces ròcs arredondits La Cloca èra estada cristianisada. Se vèi, encara, un calòs de fèrri, resta d'una crotz a son cimal.

La legenda coneguda nos afortís qu'un jorn de sabat lo diable — o lo cap fachilhièr — siaguèt mudat en pèira plantada, al torn, sos servants cambiats en rocarèls agremolits. Atal, la pèira bèla: la Cloca, susvèlha las altraz arremosadas: sos cotins o polzins.

Mas gaire luènh d'aquí, a cent mèstres, del meteis costat del camin, se tròba una altra ròca tant gròssa e quilhada, ambe qualques ròcs arredondits a son entorn. Cal dire que se vèi pas tant que la Cloca. Apuèi, entremièg aquelas doas ròcas, totjorn vas un centenat de mèstres e formant un triangle, ambe las altraz rocalhas, se ne vèi una dins un romegàs. Aquela, es mai esclafada, redonda. Un cròs, en son mitan, fòrma un crane sièti. De mai, qualques escudelons traucan sa cara barenosa.

Se ditz, qu'altres còps, lo cap-mèstre del endrech s'i assetava, o s'agenolhava, per i téner conselh, o presidar un ofici religiós. Benlèu, aquò èra del temps dels cèltas e dels druidas?...

Pus bas, en seguent lo camin romieu — que va d'Estanc a Concas, en passant per Espeirac — se pòt trapar una granda rocalha. Mas aquela rocalda recaptada per un bòsc de garrics, de castanhièrs e d'avets (pins Douglas plantats n'i a un trentenat d'ans) es plan esconduda.

Son nom, la ròca Canet o de la Canilhariá. N'es una ròca que plomba los estreches de la Daza de las Vernhetas e lo maine de Falguièiras. Una falha delimita la ròca lisa. Aquí, a son pèd, virat al ponent, èra un ostal ancian. Se descubra un vièlh forn tot en barena: sòla, volta e teulat. I manca sonque la pèira de la boca. Bastit sul quite ròc n'es quicòm de curios. Recentament, d'unes prenguèron aquela bastissa per una casa galesa!? (Es atal que los cercaires se tròmpan).

La tèrra, endejotz la falha, sembla druda. Un castanhàs, d'almens sèt mèstres de torn a la camba e de tretze a sa cabòrna, se quilha drech com' un pibol. Se senhala, sovent, lo castanh de Sant Julian de Malmont, mas aquel, lo despassa de luènh, en circonfèrècia e en alçada! Es de véser!

Dominant lo casal e lo castanh, se ten la rocalhada. Al despart la Sòla del ròc es nuda. Puèi s'acastelan las pèiras ficadas, traucadas, redondas. Entravadas, enrodadas de garrigòls torcecuts, non pòdon se comptar. La mossa, tanben, las acapta, escondent las nombrosas escudèlas que l'aiga, lo temps, o la man de l'òme an crusadas. D'unas ròcas son branlantas, d'altras ladas coma de taulas. Las formas son tant mai curiosas. Aquò's segurament, de las canilhas gigantas que nòstres aujòls cresegueron véser. Quò's per aquò que n'es estat tirat lo nom de Canilhariá: un vertadièr Sidobre!

Delai la Daza de Sant Falís, un vilatge ancian se rescònd, dins una comba: Sant Bauzel. Lo pus vièlh maine o vilatge de la comunetat d'Espeirac, nos afortís la tradicion. Sul planòl dominant, son las Forcas, lo puèch de la Bola e pus nalt lo puèch de la Glèisa. Una vertadièira enquista etnologica meritariá d'èstre adobada per ne tirar lors secrets.

Om pòt constatar, qu'aicí, tot es estat fach per escafiar las traças anticas d'una civilisacion que nos dabancèt!

Lo planòl de las Forcas, o potèncias, es un "cromlech" d'aprèp l'emplaçament e la ròcas quilhadas de man d'òme. Al mitan se ten una ròca redonda e ficada. Plobant lo bòsc e lo renvèrs que davala sus CapQuiol!, dos ròcs talhats e quilhats s'adrechan sus una sòla de barena. Distsants de prèp de quatre mèstres sostenián, n'i a gaire (1875) una granda lausa barenosa, d'almens mièg mèstre d'espessor. Fuguèt enlevada per ne far lo pedestal de la crotz de la plaça de Senèrgas...

Ancian altar druidic? Benlèu! Mas per n'esvalir la cresença se trobèt, res de mièlhs, que de ne far las potèncias per penjar lo monde, tanplan brigands que contestatàris dels senhors o de la religion crestiana. Plan plaçadas, atal las forcas pendolairas, se vesían d'Espeirac e de pus luènh, fins qu'al puèch de Jov e lo puèch de la Garda...

Al endessus, del camin que va de Sant Bauzel vas Senèrgas, es la ròca redonda del puèch de la Bola. Aquela ròca plan sola — coma una cròta de Gargantua — es escalprada d'una prigonda raia que va tot drech da la cima al pèd e dirigida deval nòrd...

Pus nalt, lo puèch de la Glèisa poncha son peiral de barena. Non! s'i vèi pas traça de glèisa! Sonqu'un clapàs de ròcs naturals s'escampilha sul cim. Aquò's un bon regaud (panorama) fàcia Senèrgas. Una fònt sanita sorgís al ras. Benlèu fuguèt un "fanum" galés? Qual oc sap? Se tròba còntra, un camp ont se pòt descobrir qualques teulas o bricas rojas...

Aprèp lo jonhent de las tres Dazas, la valòia serpateja entre pradas bòsces e rancs de barena. Aquí, abans d'arribar a Camborcet se senhala lo ròc del Diable.

Aquela ròca, d'en primièr, es pas susprenenta. Mas d'un costat de prigondas raias marcan sa crosta. La mossa e lo liquen jaunós coloran de solpre e de verdalet aquelas regas. Vos daïsse imaginar çò que ne pensavan los Espeiragòls!

E ben! pareisseriá que lo diable volguèt temptar una brava dròlla del país. La filha prèsta de cedar, al arpalhand que l'acompanhava, en retorn de velhada, se senhèt. Lo diable — qu'èra el l'arpalhand — prenguèt fuòc al cuol. De ràbia e de dolor anèt arpejar la ròca de sas pautas e... de son cuol.

— I se gratèt sos devertuts! me fisèron, un jorn, mos cosins da Dazas...

Abans d'atènger lo Truèlh Vièlh (lo Trivièl) ont adara passa la conducha del barratge, es una curiosa rocalhada: la ròca Catonièira. A plan fintat s'i devina, d'un costat, dos cats gigants acoblats.

Apuèi, al entorn del rocàs, d'altres ròcs arredondits s'agrumelan: los catons. La vista dels ancians mancava pas d'idèias!...

D'altres ròcs sul penchant del puèch de Jov son de remarcar: jos Sèlva, jos la Bajariá (altre còp sonada Barjariá), al ras de la Portonariá (altre temps apelada Pòrtazariá: pòrt d'Azas?). Coma n'es de la ròca de Murat al dessus de Camborcet. Segur, caduna an un nom pels abitants d'aquelas bòrias...

Al puèch de Jov la tèrra cambia. De la barena e de son tram, se passa al ròc frejal, al sistre. Lo nom del puèch de "Jupitèr", ven de son emplaçament dominant la Boca de Dazas e la ribièira d'Òlt. Al ras passava un vialet d'ases que darcava tot lo torrel, dempuèi lo jonhent del riu ambe l'Òlt fins qu'a la Portonariá e lo puèch de Regaud. Mas sul senhal se vèi pas de traça de cap barrat, ni mai d'oppidum, malgrat çò qu'òm podriá creire!

Mas aquital, una ròca de pèira-fuòc, que disèm tanben: selze, a lo biais d'atirar lo tròn los jorns d'auratge.

— I anèssetz pas, enfants, quora las nivols s'i acastèlan! Atal disiá un sapient del país...

Sul plan de la Valada, al mièg dels camps, una ròca se mòstra. Un bèç ne marca son endrech. Aquò's lo ròc dels Escudelons. Los traucs plan regulars fòrman un dessenh original, religats per de regas, entr'eles. Ròc de fadas — o de fachilhièiras — se ditz tanben, aici.

D'aprèp un raconte, pareisseriá que las fadas, la nuèch de Sant Joan, i venon dançar al torn. Apuèi, prenon lor regausiu dins las escudèlas dei ròc.

Quantes de pastres e pastoras i son venguts, aici, se divertir, se calinhar? Quantes, atal, en ajudat lo sòrt per fialar l'escaut del conte? Vertat qu'a costat se ten l'ostal del Joanesc...

Mas ràsis l'Estruniá (altre còp l'Austriniá) lo sèrri, o ròca de Ribalda (o Ribaudés), plomba lo travers d'Òlt. Jos la ròca, plata val endessus, se vèi un abric. Serviá de cabana per quelques paubres d'altres còps. Duèi n'es una cava de rainal.

L'anequiliment actual de las tradicions, a fach que lo quite nom s'es perdut. La ròca n'es coneguda que jol nom, de ròc Bonhora...

Çaquelai, semblariá qu'es aquí lo ranc de las fachilhièiras, dont parlava mon paire, dins sos racontes. Aquò's d'aquela ròca, al cimal de son plat, que las fachilhièiras i prenián lor volada per traverser l'Òlt. Puèi, s'anavan pausar val Sèrri da Rossí...

Ai jamai sachut se se servián d'una escoba, o d'un balag, per arcar la ribièira?

En fin, val Truèlh Vièlh, se tròba una bauma naturala jols clapasses de sistre, de pèirafin, o de frejal. Se sòna: cava dels angleses. Una dicha tenaça voldriá que la bauma contunha delai l'aiga. Qu'ane sortir sul traversièr d'en Campdomèrgue. Çò qu'es pas possible! Après quelques passes la ròca nuda barra lo camin imaginat.

De tot temps a servit d'abric, amai de demòra als tempses los mai antiques. Aquí es la vertat. N'es un escondilhon plan segur! De mai, jol sòl terrenç de l'intrada, s'i es trobat dels òsses umans. Aquò podriá èstre interessant per cercaires istoriques!

Vaquí çò qu'ai trapat, en vistalhant las ròcas d'Espeirac. N'es tanben, çò que n'ai tirat, de primabòrd, de lors istòrias o legendas.

Çaquelai, demòra d'altras ròcas, mai o mens conegudas. Tal n'es del ròc Arnald, ont se passèt lo conte de l'Enguilassa, o de la Voivra. N'es tanben del ròc de Picotal, o Picotau, a las abroas de Boca de Dazas, que senhalava, als gabarrièrs, que lo malpàs de Mal Riu èra tot prèp. Tanplan n'es lo rocàs de las serenas? M'estonariái ben, que darrièr aquel rocàs, tant remarcable, i age pas una legenda. Qual oc sap? Benlèu qu'un jorn la traparai!

N'es ben, d'aquel biais, que capitèrre de descobrir la Ròca Lusèrp e sa sembla legenda.

Pus recentament, ai conegut d'altres endreches ont de ròcas son de senhalar. L'una n'es a la bola de las comunas de Senèrgas e d'Espeirac Las altrás sus la comuna de Golinhas. Ne son lo clapàs de la Comba de la Glèisa, la pèira caplevada de la Vinsonariá, l'aucèl sacrat de Castalhac.

La comba de la glèisa es plaçada a la limit de las tèrras Senergòlas e Espeiragòlas. Mas n'es totjorn dins lo riu de Dazas, en fàcia lo vilatge d'aquel nom.

N'es un altre clapàs, coma lo del puèch de la Glèisa de Sant Bauzel. Mas aquel, n'es dins un combal. Una ròca plata pòrta traça, en son mitan, d'una crotz grèca. Marca, a çò que m'es estat fisat, lo tèrme de las doas parròquias. Es sisa sul tènement del Salés, duèi a "Coutouly". Altres còps n'èra del castèl de Lagarriga, partida que cromptèt, Joan Pèire Delpòrt (merchand de mairams e gabarrièr del Pòrt), dabans la Revolucion, al Senhor de Balzac de Firmi.

La pèira caplevada de la Vinsonariá, jos Golinhas, dins lo renvèrs d'Òlt, es una anciana pèira ficada.

N'es plan de l'epòca dels "menhirs". Tota sa clespa es escalprada de raïas prigondos, de solelhs, que van de l'ancian crin devàs la sisa.

Aduèi, lo ròc es caplevat còtra l'ostal. Aquò li dònna un aire mendre e mens remarcable. Seria estat renversat dabans la Revolucion. Mas quana revolucion? La crestiana o la republicana, lo secret es aquí!

N'èra pas mens ròca venerada, coma n'èron las ròcas-"menhirs", recaptadas al Musèu Fenalha de Rodés.

Totjorn dins aquel airal, dels estreches d'Òlt, ont ròcas e rocalhas barenoses se quilhan deval cèl, se ne tròba una de susprenenta. N'es l'aucèl sacrat de Castalhac.

Aquela ròca es pas bon de descobrir dins los bòscs del renvèrs de Castalhac! N'es un rocàs massa bèl. Sa cara revèrta la d'una tortora acocolada. A quicòm prèp, es del quite biais que l'Auca del Sidobre.

Semblaria, doncas, qu'èra asorat al temps ancien, al temps perdut d'un autre monde... Curiós aucelàs, çaquelai!

E... vos dirai que n'existís d'altras, encara, de pèiras ficadas, quilhadas o levadas. Cercatz, curioses! Las trobaretz un jorn! Mas lor secret esvalit demòra com'una espasa desrocada!

Totas aquelas rocalhadas, sisas sus la barena, atiran los corrents terrencs. Fòrças benastrugas o malastrugas, qu'ajudan o qu'avalisson l'òme de totjorn.

Aquò's atal, que los Cèlts cresián a la Tèrra Maire...

(Julhi de 1985 - Març de 1987)

LAS CAVAS DELS ANGESES

Nòstres dabancièrs parlavan mantunes còps d'aquelas curiosas cavas dels Angleses. N'èra plan sovent ambe crença. Lo mistèri de lor crusament lor demorava entièr. De tot temps las baumas, las caunas, los cafoires, las caforas, las tunas, las bofias e las cròsas avián quicòm d'essencial e de sacrat.

— N'i a plan temps! fasián cada còp los ancians, quand començavan de ne contar lor existéncia.

L'en-còp-èra irreal, èra per eles causa comuna. Lo calendèr, dels sègles trescolats, s'esvalissiá amb los racontes...

La tèrra secularia avalís d'efèch los secrets fisats a las aurelhas. Sens data assegurada, lo ròc crusat o picat escond per totjorn las rasons d'un tal pretzfach. Se pèrdon atal, cossí se farguèt lo salvament d'una raça e los mejans de sa subsistència.

Lo modernisme actual corba lo cap davant lo biais istoric d'aquel trabalh acarnassit. Trabalh non comptat que fuguèt complit ambe pena e benlèu jos la mena,ca. Quane temps calguèt fornir per cavar de talas tutas?

Los memòris, los reculhs, los libres que ne tractan son nombroses per Roèrgue. Lo mai interessant n'es lo libron del abat Cassanhas, publicar en 1902. Tracta, subretot, de las cavas de l'encontrada de Viadena (del país al tram barenós): Florentin, Camporiès, Entraigas, Golinhas...

Enric Affre dins "Sas letras als nebots", sus l'Arrondissament d'Espaliu, ne parla amb umor. N'es subretot question, per el, de la cava de Seveirac d'Entraigas.

Quitament, lo grand istorian del Roèrgue, l'abat Bòsc, que nasquèt en la parròquia de Bès-Bedena, jos Mont-a-Bès, a la broa dels estreches de Sèlva, ne coneissiá plan lor utilitat. Vertat que Volonzac, Quinzac son d'aquel airal barenós de Truière.

Masque totas son pas conegudas. D'unas senhaladas lestant an desaparegut de la memòria collectiva. perdudas per totjorn, son estadas tampadas per de parets, comoladas de pèiras e de tèrra o desbrenadas per l'aiga e lo temps...

Aduèi la tradicion — o çò que ne rèsta — mèscla tot: cavas, minas baumas. N'es atal de la bauma del Truèlh Vièlh, de la mina d'aur de Freja-Fònt d'Espeirac, de las minas de Cava-Ròca, de l'Iga de Condat jos Ginolhas.

Segur, serviguèron d'escondilhon per òm es traquejats. Mas son pas de l'epopèia anglesa!

Enfin, n'i a d'unes escrivans qu'an vist amb aquelas "cavas", dels clusèls o clòts. A mon vejaire — mas qual pòt pas se trompar? — lo clusèl es pus ancian que la cava. N'èra plan sovent qu'una bauma o cauna naturala, coma tanben una vièlha mina de l'epòca cèlta o romana. Aquí se retrassèron los rèires òmes, per las primièiras. Per las segondas, coma per las altrás, los perseguits, los secutats, los fòrbandits (catars, patarins, proscrits, panaires, criminals) s'i escondèron una passa.

Mas, en çò que concernís las vertadièiras cavas, dicha dels angleses "les souterrains refuges" son plan de la guèrra de cent ans, doncas de l'Edat Mejana...

Per çò qu'es de las cavas, gaire conegudas o senhaladas, veicí las que conéisse o qu'ai visitadas.

En mon ostal nadalenc de Grand-Ròca se ne tròba totjorn una. Es pas encara tròp desbrenada.

L'intrada n'es dins lo cortial dels pòrcs. Altres còps, s'adreissavan aquí la granja vièlha. Una lausa espessa recapta lo trauç d'intrada. Un paredon delimita aquela boca ont se sortiguèt una partida del tranhàs arrancat. La tuta s'afonsa jol tram barenós. N'es massa estrecha. La penda es, çaquelai, pron doça. Vira vas l'Òst. Los estorruns e la lòsa del cortial i davalan. Cinq a sièis mèstres, atal de davalada, òm tròba a man esquèrra un trauç estrechit: un cafornet. Un òme acocolat i pòt prendre plaça. Mas a man drecha se duèrb lo clòt, o pus lèu l'intrada d'una sala. Longa de mai de dètz mèstres, larja al mens de dos mèstres, es tant nalta d'una brava cana. La volta n'es de forma gotica. Qualques trauquets carrats, a mai que mièja alçada deuvian, segur, servir per i encastrar de fustas. Aquelas fustas o pèrgas estavan aquí per i penjar las viscoilhas necessàrias per i tenir tota una passa.

Las marcas de pics se veson encara dins lo tram. Lo sòl acaptat de lòsa es lisant. S'i tròba res: ni tèsc, ni pèça. Pr'aquò dins un recaire semblariá que i aja de traças d'òsses menuts. Un raconte tenaç voldriá que dins aquela cava i ajan gitat un cadavre d'enfant. Tant se ne ditz! Benlèu n'es que qualques òsses, de cat botat aquí per sabeire se podiá sortir endacòm mai?

Lo fons de la sala s'arrèsta davant un modòl de teulas brijadas e d'estorrums, venguts del estable que se trobava de nalt. Vertat qu'al endessus, èra altre còp una cava de vinada. Mon paire ne faguèt l'estable de las vacas. Coma devàs la muralha del Sud, que tòca lo camin, lo pavat s'afonsava (una vaca i cugèt passar), i portèt una brava carrugada de vièlhas teulas e de pèiras per oc comblar.

Aquí deuviá se trapar una altra boca, de sortida o de dintrada.

Al mièg de la sala — o a pauc prèp — se vèi una altra cafora que contunha, en davalant vas l'Oèst. Mas plena d'aiga, de lòsa, se pòt pas anar pus luènh. Semblariá qué i aja de grasas que marcan la penda.

Atal s e presenta l'escondalha de nòstre ostal...

Al ras, se ten l'ancian ostal del Fabre da Banròca, dich de la bòria de Firminhac. Aduèi, lo debàs es cambiat en retrassador. Al endessus mon fraire, tenent actual, i a bastit la granja nòva e l'estable del bestial.

Mas justament, dins lo retrassador se plaça una altra boca de cava anglesa. La dintrada del trauc es bastida en pèira. Èra esconduda per una lausa aturada. Sabe que, dabans la guèrra de 39, s'i davalèt. Lo filh de "Maury", dich lo Fabron, assagèt d'i penetrar. Estacat d'una còrda vistalhèt la tuta. La davalada èra pron subta. Faguèt un trentenat de mètres. Masque, apervesit d'una sola candèla o d'una anciana lanterna a petròl, son lum s'escantiguèt. Pres de paur tornèt montar.

A çò que paréis, lo fonzal seriá tanben comblat de tram desbrenat e d'aiga.

Çò qu'es segur, d'aprèp la direccion presa, las doas cavas se rejonhon. D'alhors, la cafora embaldrada de la primièira tuta, provariá lor jonhament.

Non se pòt devinar s'avián un escapatòri comun. Çaquelai, Terral lo vesin, afortissiá que dins lo bauç del riu d'Engualés, vas un centenat de mètres dels ostals, i aviá un afonzament del terrenç, ont l'aiga sortia ver osa de lòsa. Seriá benlèu aquí la sortida d'escapament?

Ai pas pogut jamai oc descobrir. Entre los boisses, las romes, las napas de pervencas e lo penjat dangieirós, aquò's pas aisit de prospectar...

Atal n'es de la cava anglesa de Grand-Ròca e de son aviament.

Son crusament se deu ésser fach devàs 1350/1370, a çò cresegut. Los estatjants d'alara, l'engenhèron per s'aparar de las companhiás de mercenàris que trevavan l'encontrada. Òmes d'armada que guerrejavan, benlèu, mai que rapinavan per lor compte N'èron tanplan, al servici dels Franceses que dels Aquitans, sonats Angleses. N'estava lo temps de las valentiás dels rotiers que tenián los castèls da Coesca, de Quinzac e da Valon, tot al ras, dins las valòias de Truière, del Gol, de Sèlva.

Lo Picart da Valon se disiá lor mèstre. Trencamontanha e Sang-Demai, als noms de guèrra percutents, n'èron sos terribles lòctement (A. Ginisty: Histoire d'Entraigues, p. 80).

Dins l'airal d'Espeirac n'existís d'altras, atanben. D'unas son avalidas tal la de dejotz la glèisa d'Espeirac e la de la Condamina.

La primièira se descobriguèt en bastissent un ostal sus la plaça de la glèisa. Sa sortida n'èra a Trauc-Batut, sul camin de Dazas, ont se tròba encara una fònt.

La segonda se desboselèt en se faguent una trencada, amb una pala mecanica.

La qué, encara, se podria visitar es la de Bajaria. A çò que m'es estat dich, son intrada seriá dins lo cortial del ostal Puèch. D'aprèp una dicha, se seriá aquí rescondut, per una passa, un curat bartassier: l'abat

A la Saliniá es mai que probable que n'i aviá una. Benlèu n'es estada cambiada en fònt cobèrta?

Al ras de la comuna d'Espeirac, m'es estada senhalada la dels Angles. Al dire de la proprietària, la dobertura se ten dins la cort del ostal. Cort que n'èra, altres còps, un casal vièlh.

Los abitants d'aquí, asseguran que se rejonh ambe la del castèl d'Albaspèiras, qu'es al delai de Daza da Sant Falis.

Vertat qu'aquela cresença, es pron tenaça en nòstra tèrra ribieiròla...

N'es d'aquel biaís que se parla d'aquela de Mermaton, Marmaton o Vermaton. Aquel paubre masatge, s'escriu de mai d'un biaís, subretot en francés — que sovent estròpia nòstres noms — (Marmouton, Marmanton, Vermatou, Bermoton). De qué i pèdre son latin!

Doncas, aquí se tròba totjorn una cava, dicha tornar-mai, dels Angleses. Fuguèt descobèrta en 1904. N'èra al moment ont se tornava bastir, l'ostal nòu de Brassac. Los que fasián la fundamenta tombèron sus un trauc. Lor bigòssa truquèt un teulàs recaptat de tèrra.

Coma aquò sonava cròi, tirèron aquela lausa. Un clòt prigond se durbiguèt davant lors uèlhs. La penda redde, èra grasada dins lo tram.

Lo curiosum forcèt dos manobrièrs. I volguèron davalat.

Lantèrna en mans s'adventurèron. Lo potz èra escalat de grasas pron aciutas. Davalèron, atal, un vintenat de mèstres. Puèi, en contunhant, arribèron dins la fonzor d'una sala.

Adejà, l'esclaire de lor lum s'abaissava. Çaquelai, s'avancèron que mai. Al fons d'aquela pèça, en volta, cresegueron veire un cofre, una estatuga. Aquelas causas èron aturadas de la paret de terranhàs.

S'i alancèron, sens soscar mai. Comencèron de soslevar l'acaptador de l'arca. N'es en aquel moment que lor lantèrna s'atudèt. Non sachèron çò que lor arribava!

Sabián pas, sé aquò èra lo desplaçament de l'aire d'aquel còfre, o quicòm mai. Un vent freg lor sasiguèt lo còrs. La peta al cuol, se revirèron.

Al pus lèste se desbatèron per trapar la sortida... Urosament, la lusor del jorn trespiàlava, a la boca del potz. S'engulhèron de nalt.

Quora sortiguèron a l'aire viu, èron blancs coma pelha.

Avián blaimat de paur. Tremolavan coma de fuèlhas de pibol. Ambe lor pensament volguèron, còp sec, tancar lo trauc de tèrra.

Brassac, lo patron, trobèt una altra idèia. Atrapèt un cat. L'engulhèt dins la cafoira, cap en bas...

Del moment que sentissián un ventolet vengut dels fonzes, se pensèron qué i aviá una sortida, en qualque endrech.

Uroses d'aquel darrièr esplech, recaptèron lo trauc. S'i bastiguèt dessús...

Lo bruch, plan lèu, caminèt que lo cat èra sortit al castèl de Boissòl. Castèl que se quilha delai Òlt, en fàcia lo mas del Bois.

N'es atal que mon paire contèt la relacion d'aquel afar. I cresiá dur coma fèrri! N'aviá la pròva ambe lo cat! Cat, que deguns vegèt pas jamai... tornar sortir.

Atal se farga de cresenças e de legendas!

Car non es possible, malgrat la valença d'aquel temps trebol, de cavar tant luènh. Coma n'es de desbocar a dels quilomètres e de passar jos las ribièiras e los rius!

Recentament, se tornèt durbir la cava de Mermaton, en fasent dels trabalhs. Mas deguns, an pas volgut i anar veire çò que aviá dedins. Son secret vertadièr demorarà longtemps encara, coma n'es de sa sortida imaginada...

Lo temps a destornat las rasons fondamentalas d'aquelas cròsas. L'istòria e la legenda se son mescladas, tanplan en ben, coma en mal. Lo repapiatge, quitament, a descarat l'or existénci a. Sola, la traça seculara de l'epopèia dels rotiers, a marcat prigondament, nòstra memòria collectiva, coma la ròca barenosa.

Se la maja part del mistèri nos es estat desvelat, nos demòra encara, lo tròp dels agarriments desfisats e los malastres susportats, d'una guèrra capborda de senhors. N'estèt atal, la guèrra de Cent Ans!

(Abrial de 1986)

LO CAMIN DE LA RÈINA MARGOT

Es provat, per l'istòria, que la rèina Margòt passèt per Entraigas e per Mont-Salvi, abans d'atènger lo castèl de Carlat, ont s'i retirèt pendent un an.

Aquela vertudosa femna, primièra dama del Enric de Navarra — lo que devenguèt, pus tard, rèi de França — èra tanben, una fervorosa catolica. Es conegut que s'adonèt a la Liga per luchar còntra los uganands. E çò, malgrat que son biais de viure, fuguèsse descabestrat. Avia, subretot, per la Santa Vierge, una devocion de las mai granda...

Se totes los istorians — que n'an pron parlat — son d'acòrdi per dire que dinèt al castèl de Bornazèl abans d'arribar, de ser, vas Entraigas, senhalan pas quanes camins, o quanas corchas, poguèt préner la Margòt en esquiptatge.

D'unes, an racontat, tal Maurici "Donnay", academician (que romancèt bravament l'istòria) que la rèina fugissiá lestantament d'Agen, postejada que n'èra, pels soldats de Matignon. Aquò d'aquí, non pòt èstre assegurat. Mas "L'itinéraire raisonné de Marguerite de Valois, en Gascogne" presentat per Lauzun, e représ, per De Dienne e Saige, en lor grand istòria del Carladés, afortisson pas una tala causa. Dison pas que la Margòt se salvèt leugieirament vestida, en se tenent sul cropairon del caval de Linherac, senhor da Plèus e bailegrand de la Nalta Auvèrnh, sonat d'escais-nom: lo cavalièr de Miraflores.

Lo canonge Joubert, autor de: "A travers l'histoire de Carlat", demostra lo contrari. Vertat que se trapa dins los documents d'archius, que la rèina èra acompanyada de fòrces gentilòmes e damas de grand linhatge. Dins los quatre vint companhs, de tant mai de cavals e de cinc cent lanças de soldats, seriá estada son escòrta. Doncas, se pòt aforti que d'aise, se faguèt lo viatge d'Agen, fins qu'a la montanha carladaresa...

Masque la legenda es tenaça!

Veicí, d'aprèp la tradicion orala, un raconte del passatge de la rèina Margòt al vilatge da Cresta. Çò que podriá susprendre de prim-abòrd! Car semblariá, pus lèu, d'aprèp l'abat A. Ginisty, istorian d'Entraigas que la rèina e son cortègi serián arribats per la via d'Espeirac, Valaissac la Trigodina, lo riu Castan, Ròca-Palhòl e lo pònt de Nòstra Dama.

— Mas en fin, m'assegurèt Dama Boièr da Cresta — que me fisèt aquel raconte —, tene de mos grands aquela istòria!

En aquela matinada, del 28 de setembre de 1585 (fa, d'aquò, quatre cents ans), la rèina e son esquiptatge, après aveire endejunat al castèl de Bornazèl, s'encavalguèron. S'atracèron vas la ribièira d'Olt.

Lo pus cort camin ne podiá d'èstre, per anar vas Entraigas, qu'en passant prèp d'Auzit, lo planòl d'Ime, lo pertús da Sant Cibrian, Senèrgas, Espeirac... Masque, al planòl d'Ime existava una estrada que seguissia la cresta dels puèches. N'èra que l'ancian camin romieu de Noalhac que tirava vas Concas. Passat lo planòl de Noalhac, se curava los estreches del Dordon.

Seriá doncas per aqui que, tanplan, s'adralhèron las gents de Margòt.

Dempuèi Concas, Sant Marcèl, la Lobatièira, se davalèt lo riu de Pèira, fins qu'a Montarnal. Se saltèt Òlt als arribals del Pòrt. Aquò se faguèt, tanplan ambe las naus, coma en agasant sus la calçada del passatge. Car aquí, entre Montarnal e lo Pòrt, se vesia, altres còps, una calçada plan pavada. N'èra la carraira del baron de Montarnal, ont se passava en carròça, quora l'aiga avia mermat...

Un còp al Pòrt de Blanadet, deuguèt se pausar una question, car, d'aquí una carral darcava lo puèch, cap drech sus Mont-Salvi. De mai, la distància per atènger, siaga Mont-Salvi, siaga Entraigas, èra un pauc la meteissa.

Non se pòt comprèner per dequé la rèina volguèt anar, d'aquel luòc, vas Entraigas. Benlèu que, sa granda devocion per la Vierge ne siaguèt l'encausa? O alara, sabia que los Entraigòls l'aculhirian bèlament? Vertat, que demest los gentilòmes, i avia dels davalants de Cambafòrt, senhor de Sèlvas, dont la familha èra d'Entraigas.

Que que ne siague, la longa caravana se dirigèt vas la planca de Fornièr e Malriu. Aquí lo camin de la tira, malaisit dins los estreches d'Òlt, èra impròpri als cavals. Calia, doncas, s'arrapar pel camin d'ases que montava en Campdomèrgue e passava per Cresta.

Mas abans d'atacar las còstas del vinhal, lo monde se refresquèron la gargamèla al Pòrt. Fasia calor en aquela fin de vesprada! Calguèt doas barricadas de vin vièlh per abeurar la tropa reiala.

Adejà, d'unas damas, pauc costumadas de cavalgar, se plangian de lor cueissatge. De segur, que dempuèi tres jorns se menava un trin d'infèrn per marchar. E dire, que demorava lo pus rocalhós dels camins a tracar!

Après aquela pausa saniosa, rèina, damas, gentilòmes, soldats e cavals arrapèron lo costal da Cresta. Los primièrs òmes arribavan al masatge, quand encara, los darrièrs se trobavan val Pòrt...

Mas aquí, la rèina Margòt tròp saquejada pel caval, lo cuol entemenat per la sèla, demandèt solatz.

D'aquel temps, se trobava, en aquel luòc un barbièr, coma se disiá de qualqu'un que rasava segur, mai que bailava suènhs al monde. Doncas, la Margòt anèt en aquel ostal, ambe d'altras dònas, per se far sonhar...

Ne fuguèt tament solatjada que bailèt una plena borsa d'escuts per la gent da Cresta. Çaquelai, lor recomandèt:

— Perqué m'avètz tant bèlament portat solatz, veici vòstra recompensa. Mas vòle, qu'aici se bastiga un oratòri, consacrat a la Vierge. I podretz anar pregar per ieu, que n'ai plan besonh!

Vertat, qu'alara, i avia ges de capèla en aquel luòc, ont se trobava una seissantena d'anmas. Calguèt esperar l'an 1628, per que se ne faga una. Lo bastidor ne siaguèt un canonge da Concas: Ròca-Jaufre o Jòfre.

Desempuèi lo passatge de la rèina, se quilha l'oratòri sul colet que domina, d'un costat, lo riu da Cresta, e del altre, lo riu d'en Cabrièira. Aquelel orador, dedicat a Santa Anna e la Vierge, se ditz de la Majestat.

Es estat, fa gaire, restaurat gràcia a la bona volontat dels Crestòls e del darrièr curat da Vièlha-Via, que retriplèt una altra Majestat, en bòsc de noguier...

D'aquí-enlai, lo trin rei al reprenguèt son caminament vas Entraigas.

Se passèt — d'aprèp cò qu'ai cresegut — al Fons de la Còsta, la Viala, la Camprestiniá, la Cigalharia, Chanuc, lo Solièr, Grand-Ròca, Mermaton, Condat, lo Besau de Regaud (o d'Embasaigas) e lo pònt d'Truière. La rèina e son esquiptatge arribèron de tarda al castèl d'Entraigas. Siaguèron cranament aculhits pel castelan: Ramond de Vialar e los nòbles de la vila d'Entraigas, ont se trobava dels membres de la familha Cambafòrt.

Se passèt la nuèch al castèl.

Lo lendeman, dimenge, la Margòt anèt a la capèla del Pontet, escotar la mèsse del matin. Aquò's aquí que se venèra, totjorn, Nòstra Dama del Pbnt, dicha: La Miraclosa del Pontet.

Fervorosament la rèina s'agenolhèt. Penguèt. Apuèi, entonèt lo cant marial composat per la rèina Joana d'Albret (maire del Enric, dabans que passe, ela, a la religion reformada):

"Nòstra Dama dal cap del pont
Vene vèrs vos en aquesta ora
Per vos pregar, corbar mon front,
Ajudatz-me en la piejora!..."

Aquò's desempuèi que los Entraigòls cantan, lo cantic populàri lengadocian:

"Dins ta capela miraclosa
Ont tant de fronts se son corbats
L'anma renaix pus valentosa
Per corre' a totes los combats..."

Tornar-mai, aprèp manjar, los viatjaires s'encaminèron cap sus Mont-Salvi.

Aquí, tanben, la còsta èra longa e bèdra, fins qu'a Crozafònt. Se tornèt préner lo Besau, puèi se passèt a las plaças de Condat, Cavaròca, la Malpeliá, la Bòria, Crozafònt, lo Tornador et Mont-Salvi.

Tròp tard, e tròp lasses, per persègre lo camin, la rèina e sa companhiá s'apausèron a Mont-Salvi.

Se regaudiguèron del festin que los serviguèt, en aquel lùoc, lo capitani de la plaça e los gentilòmes del Carladés.

N'es sonquè lo diluns, 30 de setembre de 1585, que se regandiguèron, la rèina Margòt e son grand cortègi, al castèl de Carlat...

Un an se passèt dabans que la rèina, tant descridada per sa vida gorrinosa, prenguèsse retira pus luènh. Ne siaguèt la fin del castelàs del Carladés...

Un edicte d'Enric IV ordonèt sa demolicion. Lo desaroquèron en 1604.

(Setembre de 1985)

L'AFAR DE LA GARRIGA

Desempuèi qualques ans las brusors d'un revòuge se fasián sentir. I a coma aquò dels eveniments que tròmpan pas. Atal, en aquela fin del sègle dètz-ucèhen, d'unes paisans se rebicavan, davegadas, contra lor Mèstre tròp poderós e tròp golard per se.

Mas, mai d'un còp, aquò s'acabava amb la punicion d'aquel qu'aviá volgut quilhar lo cap. Lo que reclamava lo drech de viure onèstament de son trabalh, n'èra tanben secutat, siaga pel senhor, siaga pel rector que tenián rendas sus el...

Gara, tanplan, al vailet que levava sos uèlhs sus la filha del coarro. Lo qu'èra nascut d'una bassa condicion, se deuviá d'i demorar. La pietralha n'èra bona que per far de vaillets... o de monges!

En aquel an de 1780, e quicòm mai, lo boièr grand del castèl de la Garriga, crane joinòme de 25 ans, menava aisidament la bòria del senhor de Balzac de Firmi. Son coarro èra content d'el. Sabiá mestrear las causas. N'arribava de lo conflar, davant los autres vaillets. Aquestes, començavan de lo mepresar.

Çaquelai, lo mèstre vailet, èra juste per totes de son reng. Mas la jalsiá fa tant faire!

Al castèl visquiá la filha carida del patron. Veniá d'atènger sos 18 ans. Polida coma un lum, esclairava tot son monde de josrires e d'avenencas.

Lo boier grand li èra tot devoat. Cercava de li far plaser en tota circonstància. Talament que, finiguèt per ne tombar amorós. Li semblèt que la damaisèla respondiá favorablament. Sos còps d'uèlhs, sas paraulas amistosas la daissavan pas indiferenta.

Çò que deuviá capitar finiguèt per arribar...

Un ser que lo mèstre vailet dintrava per sopar, vas la cosina del castèl, rescontrèt la damaisèla pel cortial. Lo solelh aviá trescolat. L'escursina davalava llong de las muralhas. Un recaire solombrós los recaptava totes dos.

D'un agach s'avistalhèron. Se sarrèron. Lors mans se prenguèron e lors pòtas se jongèron. Abraçats demorèron de temps, aquí, aturats d una paret.

Masque, lo pastre vièlh de fedas los vegèt. Los amoroses preses d'èime e de còrs s'atrachèron pas del espinçament. Se desseparèron e dintrèron cadun de lor costat...

Lo lendeman, lo pastre, maliciosament, anèt veire lo Mèstre. Racontèt, al patron, çò qu'aviá vist a solelh colc. Lo sénher diguèt res sul pic. Apuèi sonèt sa filha. La sermonèt pròpriament:

— Goira de dròlla! seriatz donc mal nascuda? En tota circontància, aquò's pas bon de s'abaissar vas la pietralha! En nòstre monde, se mesclan pas las toalhas e los toalhons! Cal saber téner son reng de mèstre, en regard del vailèum... De vòstra pèca seretz donc punida!

La faguèt embarrat dins una cambra de la torre. Mas lo pus crudèl fuguèt que desfendèt, a qual que siaga: dònas e sirventas, qu'anèsson pas la veire e l'avidar.

Entrestant, l'ajuda-pastre en sachent çò que se tramava, per l'entremesa d'una sirventa, anèt prevenir lo mèstre vailèt. N'èra, aquel matin, de laurar pels camps de Longa Viala. Coneissent la rigor del coarro, fugiguèt devàs los boscos d'Olt.

Èra ora, car lo sénher, ajudat de dos òmes de man, arribavan per atrapar lo vailèt. Se l'avián pres, l'aurián segurament botat dins las cavas del castèl. Aquí se tròba — encara aduèi — los oblidadors ont dels cròcs aguts s'adreissan lo lòng de las voltas e de las parets...

S'escondèt qualques jorns demest lo renvèrs de las bofias. De paur d'esser encara secutat anèt a la Combrada. Aquí, son parentiu, l'estremèron dins una traula. Plan retrassat, dins aquela barrica, esperèt qu'un jorn melhor s'avenga!

L'ira del Senhor s'apasimèt. Vertat que d'altres evenimentS se preparavan vas Paris: 1789 veniá de pontejar son nas.

Se l'ancian vailèt poguèt quitar tranquile lo país, ne siaguèt pas de la paubra damaisèla que desperiguèt embarrada. D'aprèp la tradicion, moriguèt aflauida en sa torre de la Garriga...

La revolucion venguèt. 1793 s'anoncièt pas del bon biais pels ancians senhors e pels rectors de parròquias.

Pr'aquò, d'unes prèires e subretot los vicàris se mostrèron favorables a las novèlas idèias. Cal dire que prenián partida pel paubre pòble que, davegadas, suportava lo mesprètz dels perversits. Mas quand la terror de 1794 s'installèt, quitament dins nòstre ribeiral, cambièron d'avejaire. Se retractèron e fugiguèron pel campèstre, coma adejà, avián fach d'unes senhors de l'encontrada.

Atal ne siaguèt de Campuac, lo vicàri de Senèrgas, que se faguèt bartassier, puèi responsable dels enfarinats de nòstre airal de Dazas.

S'escondèt un pauc de temps al Salés, amb lo curat Delpòrt vengut de la Dinhaç, d'en Nalta Auvèrnh. Se fasiá passar per pastre de fedas. Anèt, aprèssa, a la Combrada. Mas aquí tròp cercat, s'escondèt dins la famosa traula de la cava. Deguns, en son escondilhon, venguèt lo traquejar.

Çaquelai, traulejava de nuèch per portar solatz a sos ancians parroquians. Atengeguià de dire sas mèssas dins una granja o un secador del renvèrs d'Olt.

Lo temps passèt. Fuguèt jamai sasit...

Ne siaguèt pas la meteissa causa per un dels darrièrs senhors de la Garriga.

Quand sentiguèt a son torn, que aquò malabastava, partiguèt s'escondre. Fuguèt vas las fonzors de las bofias d'Olt, fàcia Campdomèrgue e Malriu. Se teniá, de nuèch, dins un secador, dich de la Papessa, o Papariá.

Quora lo moment s'i prestava, la dòna o una sirventa del castel, li portava pitaça.

Se pensava pas que deguns, ni mai quitament lo terrible Campredon — un ancian notàri da Senèrgas — qu'aviá pres partida per la Revolucion, lai vendrián lo recercar. Se trompava bèlament. Era d'oblidar las rancors soslevadas. Benlèu ne fuguèt, subretot, amb l'afar de la filha e del mèstre vailèt. Qual oc sap?

Sia guèt pr'aquò des nonciat. Masq ue l'istòria afortís pas se l'ancian vailet ne fuguèt l'encausa....

Un ser, quora la sirventa partiguèt, lo guirbon penjat a la quèrba del braç, quatre òmes, dapasset, seguièron. Assubtèron lo sénher al moment ont la sirventa dintrava al secador. Encadenèron l'òme promptament, sens remetuda.

Amenat vas Aubin, fuguèt jutjat e condemnat pel tribunal revolucionari. Es a dire, pel celèbre Campredon da Senèrgas que lo mandèt a París.

Atal se clavèt lo senhoratge del darrièr castelan de la Garriga, que mestrejava l'encontrada de Dazas.

(Raconte que me donèt, en granda partida, Dòna Sabina "Coutouly" dal Jonquet, en 1975).

LA TRAULA

Aquel matin del primièr jorn de junh de 1793, Guirald, vinhairon del sénher de las Vernhetas e da Cropèiras, magencava una costala del vinhal de Servièiras.

Denalt, vas Codòl ausiguèt un trepadis de cavalas. Levèt lo cap. Plan lèu vegèt dos òmes descavalgar al acrin del costal. L'avistavan curiosament. Davalèron a través los paredals per li parlar. A lor biais, com'a lor vestit, reconeguèt dels ciutadans de la Revolucion:

- Bona jornada, ciutadan Guirald! faguèt lo que semblava lo capdèl. Aurretz pas de novas del baron Izarn de Fraissinet, lo vòstre coarro vièlh?

- Que nani! respondèt lo vinhairon. N'i a força temps qu'es pas vengut aici. Semblariá qu'aja fugit lo país. Que li volguètz?

- Aquò nos regarda! N'es un proscrit, coma-oc sabètz! Tal n'es tanben, adara son filh, ancian deputat de la Convencion!

— Bolgre! tant n'aprene! I a plan temps, coma vos oc dise, que los mossenhs tracan pas apr'aici! Soi solament cargat de lor fornir lo vin al castèl de las Vernhetas, quora ne vòlon...

— Sabètz ben, l'òme! qu'an pas mai de drech sus vos e sul vinhal! Ne podètz èstre, adara, lo tenent. La Revolucion vos ne baila lo drech de cròmpa.

— Se pòt ben... se pòt ben... se pòt ben..., marmussèt Guirald en capejant.

— A! tant qu'i sèm, ajustèt lo capdèl, nos devèm de fosigar vòstre ostal! Venètz ambe nosaltres!

E los tres òmes, s'enanèron vas l'ostal de las vinhas.

Los dos ciutadans soslevèron tot, dins la paubra sala comuna del vinhairon. Trobant pas çò que cercavan, anèron veire al estable, a la granja. Enfin visitèron la cava de vinada.

Truquèron l'una aprèp l'altra, las barricas, los muèges subretot e las traulas. Faguèron destrapar las pèças que sonavan cròi. Una candèla en man avistèron lor dedins. mas res de res, trobèron pas çò que cresián trobar!

Malgracioses tornèron partir tal coma n'èron venguts...

— Fo! sospirèt Guirald, quora fuguèron trescolats. Quanes çaganhs d'òmes son? Vos prometon l'egalitat d'un costat e del altre vos acorchan se lor agradatz pas! An plan rason los bartassièrs, nòstres vertadièrs curats!

En disent aquò, çò pensava al abat Regís de la Guizardiá, son curat, que trevava d'escondons lo país...

Entrestant, tornèt a sa cava que se tenia jol rocàs de Servièiras, ont s'adrecha, encara, la vièlha torre arroïnada del primièr senhor del endrech.

Se dirigèt vas una traula, que pr'aquò sonava plen, quand se tustava ambe lo det. La destrapèt e sonèt:

— Podètz sortir Monsenh Izarn! Son plan partits los galapians... Ai ajut paur per vos!

Lo baron s'estirèt a travèrs la trapa carrada. S'èra pas atrachat del malparat que veniá de l'assarar de prèp.

— Es pas tot aquò, Monsenh lo Baron, vos cal pus demorar aici. Lo recapte es pas mai segur. N'i a que se dobtan de quicòm!

— Òc-ben! òc-ben! brave Guirald. Me cal assajar d'atènger la bòria da Cropèiras. Amont dins las montanhas del Barrés, serai de segur, mièlhs a mon aise!... Pense que de matin, o de nuèch, en traulant de vin al boriaire da Cropèiras en Carladés, m'i podriatz mudar. La traula n'es un bon mejan per me carregar, malgrat l'estrechida de son cambret!... Que ne soscatz, brave Guirald?

— Mèstre! aquò se pòt ben far. Mas riscam gròs! Se nos atrapan totes dos, sèm bon per la descapitacion!

— Tenètz, Guirald! s'oc fasètz, vos daïsse mos dreches sus la vinha de Servièiras, per totjorn!

— Atal siaga! capegèt lo vinhairon. Deman mudarem la traula val Barrés. Vau avertir lo boièr carrejaire, qu'es un òme segur... L'espampelada esperarà ben quelques jorns!

Dabans primalba, lo carri, cargat de la traula, èra prèste. Lo baron s'i metèt dedins. Se tampèt la trapa coma caliá.

La barrica, al endavant jol cèucle del colet, aviá un doble fons, ont s'i èra botat de vin. Es çò que podiá far creire de son plen.

S'aprestèt, tanben, una altra traula. Mas aquesta, èra vertadieirament comola de vin vièlh.

Los dos parelhs de buòus s'alancèron per la carral montanta de Codòl. E trauleja que traulejaràs, s'acaminèt lo viatge vas Entraigas.

Entraigas se passèt plan malgrat lo revòuge que s'i trafegava. Aquí, d'unes bragaires s'assajavan, a travèrs carrièiras, de cantar dels cants novèls franceses: los refranchs nòus de la Revolucion. Daissèron passar los carris sens los traquejar. N'èra las primièiras oras del matin.

Tirava solel h colc quand atengegèron la vil a da Mur. Aici, se sosteniá lo comitat revolucionari de Bò — que n'èra, segurament qu'una déformacion del nom de Bòsc —. Caliá mai que se malfisar, car lo deputat Bò e sos ajudas malvolents, aimavan pas los Entraigòls que sonavan: castanhaires. Pr'aquò presavan plan lo vin dels ribairòls!

Traversavan la vila, quand un atropament lor barrèt la carraira.

— De vin! de vin de castanhaires! Avèm plan set. Bailatz-nos un ponçon! bramèron los Barresians, qu'èron pas, çaquelai, assecadits!

— Se voletz... se volètz... mas bruncatz pas las traulas, cridèt Guirald qu'aviá pensament qu'espetèsson las barricadas. Anèm vos ne tirar una picharra!

Un desgordir s'avançava, adejà, per desbondar la traula ont s'escondiá Izarn de Fraissinet, dich tanben: lo marqués de Valadi.

— Ò esperatz! faguèt lo vinhairon. Vos lo tirarei, ieu!

Prenant lo pegal que portava un òme, desdosilhèt la barrica bèla.

— Tenètz, beuvètz d'aquel en esperar. Mas vos n'ofrirai del altre ques melhor...

Tornèt tapar lo dosilh, quora lo pegal fuguèt plen. Anèt a la vertadièira traula e aquí, ne lor tirèt un mièg ponçonòt.

— Tastatz-me aquel! Veiretz es plan bon! Mas daissatz-nos passar que nos espèran a la bòria de Raulhac... E la nuèch serà lèu aquí...

— Ò-ben! respondèt un òme pus rasonable. Volèm vos pagar, çaquelai, d'aquel beure!

— Es pas necessari ciutadans. Grand plaser vos faga!

E los dos carris tornèron s'alançar...

Èra mai que nuèch, quand los carris de vin, raspèron lo pavat de la cort de Cropèiras.

— Of! lai i sèm! bufèt Guirald. Ai agut un crane nas de postar un doble fons a la traula! Sabe pas, si que non, de que nos seriá arribat!

Faguèt sortir lo sénher de son escondilhon. Lo paubre baron n'aviá las còstas que li dolián, malgrat la costia qu'avián pausada al fons del tonèl. Ne fuguèt tot urós de sortir per bufar, se requinquilhar e.. de faire sos besonhs.

Guirald e lo boièr, passèron lo restant de la nuèch a la bòria da Cropèiras. Lo lendeman matin tornèron prendre la viá del país bassòl...

Izarn de Fraissinet passèt l'estivada a la montanha del Cap da Plèu, al ras del puèch de Bana. Se faguèt passar per manaire. Deguns aquí l'anèt traquejar. Puèi tornèt, en darreiriá, val castèl da Cropèiras.

Lo temps s'estorrèt. Lo revòuge passèt. Pauc a pauc tot s'apasimèt. Mas alai luènh, en Peirigòrd, son filh se faguèt sasir. Lo condemnèron a la descapitacion per aveire pres partida pel Rèi. Atal ne va l'istòria...

Lo baron de las Vernhetas e de Servièiras revenguèt a Golinhas. Anèt vèire mantunes còps son vinhairon Guirald, son salvador d'una passa.

Masque; plan lèu, doblidèt sa promessa. Al cap de qualques ans tornèt reclamar son drech de vinada. Sens ges de papièr per provar lo drech anar, Guirald lo vinhairon, se pleguèt a la podestat de son vièlh Mèstre...

(Raconte reculhit prèp d'Aurièiras d'Espeirac, ancian cònse de la comuna, en decembre 1984).

"BEU-L'AIGA" O PALHÒLS, LOS GABARRIÈRS

Tanlèu passadas al jonhent de la grava, jos Entraigas, las aigas d'Òlt e de Truièire venon trucar la subta rocalda de Ròca-Palhòl.

Altres temps, se quilhava aquí un castèl. D'unes dison d'Embaisagas, d'altres de Palhòl. De tot biais, aquò's d'aquí que sortiguèt la familha Palhòl. Familha que portèt d'en primièr lo subre-nom de Castèl. Apuèi virèt al escais-nom de Beu-l'aiga.

Aquel escais, bailat de subre, escasèt a l'un dels ancians dels Palhòls. Quora s'iretjava disiá:

— Te farai beure l'aiga! per dire: te negara!

Benlèu ven d'aquela sorga, la legenda de nèga-paire, que se dòna, encara, al castèl arroinat?

Un rèire, de la familha Palhòl, teniá ostal al ròc d'aquel nom. Avia, per avarar, una mainada nombrosa. Lo croston, devàs l'Edat Mejana, èra dur de ganhar. Malgrat lo bèdre mestieiral de gabarièr, s'estalviava gaire d'escuts. Sens èstre sarrapiastras s'esparghava la vida, mai alara qu'aduei. Quora l'ancian deveniá patraca, se se negava pas pas en davalant una gabarra, caliá ben, qu'un jorn o l'autre, finiguèsse sa vida. Se disiá — d'aquel temps — que lo melhor cementèri, per un navigaire, èra la grand aiga. Tant valiá se far crucar pels barbelasses que de se faire rosigar per vermatons!

Altres tempses, altres usses!

Doncas, d'aprèp la tradicion, se ditz qu'al moment ont l'ancian gabarièr vesiá venir sa fin, l'ainat dels enfants, ajudat dels sieus, lo portavan a la cresta del ròc. Cabussavan l'òme vièlh dins lo gorg negrès que plomba la rocalda...

— Mas benlèu me tròmpe, disiá mon paire, que me contava aquel daquòs. Aquò seriá, pus lèu, un crime que se passèt aquí. Estent que los enfants del castèl tuèron traitament lor paire. Lo neguèron en butant son còrs dins lo gorg plond del Òlt...

Una dicha tenaça, del país ribieiròl, nos entressenha que:

"Se'n acò de Ròca-Palhòl
lo temps de còps es pas calhòl,
deval castèl de Guirondèl
l'es pas tanponch gaire mai bèl!"

Tot aquela devinalha per far comprèner, que se Ròca-Palhòl s'apela Nèga-Paire, l'ostalet de Guirondèl, que se tròba en facià d'Infèrnet, sul aplomb d'un autre gorg d'Òlt, se nomma: Nèga-Enfants!

D'un autre latz, m'es estat fisat que l'escais-nom de Beu-l'aiga veniá de çò que Palhòl, cada còp que vesiá son bateu s'afonzar o mèisser d'aiga, cridava:

— Beu-l'aiga! Beu-l'aiga! Cresèssetz pas, qu'aquel òme e sa familha, beuguèsson d'aiga al luòc de vin! Que non! L'aiga èra reservada als monges o als ermites qu'òm disiá sents-òmes o bons-òmes.

Tant i a que la descendéncia dels Palhòls se mudèt en d'altres airals. Eissamèt al cors dels sègles següents.

Se ne tòrna trobar traça, coma aduei, devàs l'ancian pòrt de gabarras da Montarnal.

Cada branca dels davalants pòrta un escais-nom diferent: Castèl, del Vèrn, Garda, Tieulaire, Miard e, totjorn Beu-l'aiga.

En 1793 se trobava dels Palhòls dites Castèls, inscriches al sindicat dels marinièrs d'Entraigas. Marcats sus aquel document de mobilisacion deurián anar servir dins la marina revolucionària. Semblariá qu'aja agut qu'Antòni Palhòl, dich Castèl, que fuguèt requisicionat al mes de fructidor del An III.

Anèt segurament a Rochafòrt ambe d'altres gabarriers ribieiròls, tal Francés Brozés d'Entraigas, Guirald Armand dal Fèl e Antòni Panhau da Montarnal.

Gabarriers, fustièrs, mairandièrs, lo son demorats fins lo sègle passat, quora s'acabèt la navigacion de la ribièira d'Òlt...

Se tròba escrich, dins lo Libre Jornal del Sénher Joan Delpòrt, del pòrt da Montarnal (1778/1798) un fum de rensenhaments sus eles:

Atal, pel 21 de març de 1785, se cromptèt una gabarra al Batista de Lalà, longa de seize aunas, tota esquipada e, pel prètz de cent cinquanta liuras. Lalà reçaupèt d'avanci tres liuras. Lo rèsta siaguèt pagat qyand Pèire Palhòl, dich Teulaire, tornèt de Clairac en Agenés (duèi en Òlt e Garona) ont vendèt gabarra e viatge de mairams.

Lo mes de genvièr de 1786 (l'an seguent) Batista Palhòl, del vilatge dal Pòrt, vendèt una gabarra de quatòrze aunas al Sénher Joan Delpòrt. Lo mercat se faguèt pel prètz de cent onze liuras (un lovis d'aur valiá 24 liuras).

En meteis temps se cromptèt un altre batèu de quatòrze aunas, a Pèire Palhòl, pel montant de 118 liuras. Un de subre de seize aunas, a Batista Feyt, per la soma de 157 liuras argent.

Aquelas tres gabarras faguèron partida del viatge que formèt Delpòrt, mercandièr de mairams e de gabarras, per las davalalar dinquiá Pèch-l'Avesque, en Carcin.

Cargats, los batèus podían portar dins los tres milhieirats de mairams. Un milhier-mairams compreniá, a pauc prèp, 2/3 de longalhas (dins los 1200 doèlas longas) e 1/3 de fonzalhas (dins los 600 doèlas pel fons de barricas).

Mas se bastissiá, tanben, de las gabarras de 20 aunas (una auna, mesura de Mont-Salvi, utilizada al Pòrt, fasiá 3 palms, 3 dets = 1 mèstre 056, la de Montpelhièr, utilizada en Roèrgue, èra de 32 dets = 0 m 8662).

Çò qu'es curiós, es que lo Sénher Joan Delpòrt passava un contracte escrich sul famós librejornal, ambe los gabarriers que prenián en carga cada viatge. Atal se passèt en 1787:

"Antòni Morguez me deu, sens cap de prejudíci, un batèu que ven de reçaupre amb tots los mairams que s'i tròban dedins, la soma de 34 luiras, 9 sòls, comprés tot çò que li deuve, d'el a ieu sul passat, sens prejudíci del dich batèu cargat de mairams que li ai tanben vendut e que lo dich Sr me deu amb tota la carga que se monta: uèch cent vinte-cinq luiras. Lo dich Sr me n'a pagat 48 de faïçon que me deu, comprés las 34 luiras, 9 sòls e las 777 del batèu e sa carga, per la soma de 811 luiras, 9 sòls. Lo dich Sr promés de me pagar al primièr jorn e que lo Joan Morguez son fraire, declara me deveire tanben solidariament amb lo dich Antòni, en preséncia de Francés Fleys e de Jacme Grairòt. Que me deuvon pagar de jorn en jorn. Al Pòrt, aiceste 9 de marc, de 1787."

Escrich d'aquel biais, mas en francés, lo consentiment se diguèt, mai que segur, en bona lenga d'òc del país, tal que l'ai revirat. Sol, Delpòrt legissiá e escriviá la lenga francesa...

Aquel escrich nos demostra qu'Antòni Morguez èra causit coma responsable del batèu e del viatge. De mai aquò acèrta qu'èron quatre òmes per guidar aquela gabarra a bon pòrt.

Lo batèu, atal fisat a Morguez, per Delpòrt (lo mercandièr de mairams e de gabarras) deuviá faire dins los 16 aunas de longor sus 3 aunas de larjor e d'al mens: 4 palms de cala.

D'un altre latz, per faire conéisser qu'en aquel sègle dètz uèchen la navigacion èra importanta sus Òlt e los risques de malparada nombroses, veicí un estrach d'un plaijadís portat per un Antòni Palhòl de Bolhac — o Montarnal — mèstre gabarrier, còtra un Francés Popiè, mèstre de batèus e son patron de viatges Joan Deruau, de Vilanuèva d'Òlt, en Agenés.

Aquò se plaidejava davant lo Mèstre particulèr, en la Mestrisa de las Aigas e Forèts de Roèrgue e Carcin, establít en Rodés. N'èra al mes de junh de 1771.

Antòni Palhòl fasiá comèrci de mairams e de carbon de tèrra. Trasportava sos viatges per batèus sus la rivièira d'Òlt, entre Roèrgue, Carcin e Agenés.

Lo cinq de mai de 1771 botèt a l'aiga, prèp de Montarnal, quatre gabarras nòvas cargadas de mairams. En mai d'el, coma mèstre del viatge, engatgèt quinze batelièrs de l'encontrada ribeiròla. Èron, doncas, quatre òmes sus cada gabarra, per aquela davalada.

Lo lendeman, 6 de mai, coma l'un de sos batèus volava lo passalièch, dich de Madama, prèp de Larnagòl, en Carcin, lo corrent desvirèt lo govèrn. Sus sa lançada la gabarra anèt de guèrlhe s'engravar sus un bancèl de sabla. Aquí s' amorrèt en se botant de travèrs pel rajòl. Encalada sus la grava, començava de s'afonzar. Preniá l'aiga val cachor. Los batelièrs, totes ensemble, se metèron a la descargar sus ribas. Calíá i anar de prèissa, que lo rabèg amenaçava de préner a l'aiga los mairams desplombats.

Del temps que Palhòl e sos òmes s'afairavan, Deruau, lo patron gabarrièr de Pòpiè, que veniá de faire passar l'una de sas gròssas naus daval lo passa-lièch, tornava montar de pèd lo lòng de l'aiga. Al luòc de portar ajuda als naufragats, contunhèt sa remònta. S'anèt aprestar per faire davalat una altra nau, cargada de carbon de tèrra, qu'aviá daissada un quart de lega pus nalt. La destaquèt de riba. Apuèi, ambe sos òmes, la lancèron dins la passa de Madama. La nau pesugament cargada engulhèt promptament lo pas.

Los marinièrs de Palhòl agèron pas temps de finir d'aleugieirir, ni mai de desengatjar lor batèu de la grava, que la nau de Deruau darcava lo passa-lièch. Encara en travèrs del rabèg, la gabarra podíá geinar, atal, lo passatge d'un autre batèu davalant. Aquò èra vistable!

L'intencion de Deruau èra segurament plena de malícia: aimava pas los montanhòls. N'èra atal, que sonavan los mairandièrs de la nalta ribeiròla d'Òlt, tanplan en Carcin, qu'en Agenés. Mai benlèu, se cresiá pus fòrt que lo mèstre gabarrièr Palhòl?

Tant i a, que çò que riscava d'arribar se produsiguèt. La nau lançada en plena escorsa e malgrat los cachals, dels òmes de Deruau sus las cavilhas del govèrn, anèt petar tot drech sus la gabarra de Palhòl. Aquò fuguèt un desastre!

Lo truca siaguèt talament fòrt, çò ditz l'escrich del procès, que lo musèl e lo cuol del batèu avián res de comun! Se partagèt en dos. La nau pus solida agèt gaire de degalhs. Masque, peccaire! los mairams que demoravan sul batèu cabussèron val fial de l'aiga. N'i aviá mai d'un milhieirat e un mièg milhièr de subre. Se perdèron jol corrent abissat del rag de l'aiga.

La gabarra siaguèt completament espoltida. S'enneguèt sens remission, jos las butadas del rabèg. Los òmes de Palhòl agèron juste lo temps de saltar sus la grava, per pas se faire arrambar.

L'assignacion de Pòpié e de Deruau, davant lo Mèstre de las Aigas e Forèsts, se faguèt per Antòni Palhòl lo 11 de mai de 1771.

Lo plaidejaire voliá faire condemnat Pòpié e Deruau a pagar solidariament la valor de la gabarra avalida e la del milhieirat de mairams negats. Demandava coma soma: 180 liuras pel batèu, 100 liures pels mairams. De mai, teniá que los responsables del fracatge li paguèsson 200 liuras de damatge e d'interès per l'atardivament de son viatge...

Lo mèstre de batèus Pòpié protestèt. Desfendèt tant que poguèt son guidaire responsable de las naus. Atestèt son bon drech. Declarèt que l'abordatge s'èra produsit per malabosena. L'empenta del govèrn s'èra plegada jols remòls del corrent. La nau, atal desavirada pel rajòl, s'èra embalada drech sul batèu de Palhòl. Aquò s'èra pas fach esprès!

D'alhors, lo naufràgi d'Antòni Palhòl n'èra estat fach del meteis biais!

Assagèt, tanben, de provar que las costumas d'en ribièira èron pas estadas respectadas pels batelièrs del patron montanhòl. Deuvián tot faire per laisser passar luirement la nau, conducha per Deruau. N'avián que de sarrar!

En règlà establida, èra dich que, lo que davalava aviá prioritat sus lo que montava, o qu'èra arrestat!

Çaquelai, l'un dels plaidejaires acertèt que Deruau aviá pas cridat: "Lai! Lai! Lai!", de la nau que volava la passa. Los gabarrièrs de Palhòl avián res entendut! Avián pas doncas ajut lo temps de garar la gabarra...

La condemnacion de Pòpié e de son patron de viatge, Joan Deruau, se faguèt al profich d'Antòni Palhòl.

La navigacion, atanben, èra l'encausa de mai d'una mòrt d'òm e Cada malpàs de la ribièira se pagava, tot còp, d'una vida de batelièr

Atal, los registres de parròquias ribieiròlas son marcats de noms d'òmes perits negats. Los Palhòls, aquí tanben, an pagat lor dèime. En 1772 un Pèire Palhòl, dich Enric, se neguèt lo dètz de febrièr. L'an 1776, lo mes de febrier, vegèt doas mòrts de batelièrs a Montarnal. Partits en gabarras se neguèron Joan Condamina, lo 14, e lo 18, un Joan Barbança.

Per ne tornar als Palhòls qu'agèron pas de vena, lo librejornal de Delpòrt ne senhala plan un:

Lo 26 d'abrial de 1787, un Joan Palhòl, dich Miard, deuviá encara un compte de 95 liuras argent a Delpòrt pels rèstas d'un batèu cargat. Aquela gabarra, l'aviá guidada a Pèch-l'Avesque "al Jardin de gracet". En meteis temps, èra pregat de levar çò qu'aviá el prestat e de vendre los qualques mairams que demoravan de Delpòrt.

Non arribèt, lo paubre Palhòl, de se faire reglar entieirament del viatge qu'aviá, çaquelai, plan davalat e plaçat al pòrt de Pèch-l'Avesque, en Carcin.

Desborcèt, bocin per bocin: 24 liuras lo 26/04/1787, 10 liuras lo 25/01/1788. Reglèt encara, en aquela data, trenta liuras, lo 4/04/ 1788: 24 liuras, lo 30/06/1788: 18 liuras. Son darrièr pagament fuguèt de 7 liuras lo 5/03/1789. Corespondiá a la venda de mairams "qu'aviá prestats".

Entrestant la Revolucion arribèt. Joan Palhòl, lo paire, moriguèt. Lo deute siaguèt pas escantit per aquò. Son filh, Joan, deuguèt pagar lo rèsta.

Lo compte del Libre Jornal de Delpòrt représ lo 27 de març de 1790, indica:

"Joan Palhòl, dich Miard, deu de son paire, la soma de 26 liuras argent, de mai la soma de 23 liuras de venda d'un batèu cargat de mairams que daissèt a Pèch-l'Avesque, laquala soma li deu èstre pagada al dich Pèch-l'Avesque, sens prejudici de qualques doèlas que son de partajar, que daissèt al dich Pèch-l'Avesque. Lo dich Sr demòra cargat del suenh de las doèlas e de la levada del argent.

Compte arrestat, amb el, al Pòrt, aiceste 27 de març de 1790."

De seguida, lo compte se clava subtant:

"Reçauput del dich Sr cinc liuras a Montarnal (dins lo mes de nivosa o de ventosa An 7)".

Malgrat lo revòuge dels Ans Novèls de la Republica, ont lo monde i perdián l'èime de comptar lo temps, los deutes de familha demoravan quicòm de sagrats!

Maldespièch de la paur, pels gabarrièrs, de se faire requisicionar per anar servir dins la Marina, res non èra cambiat a las pachas establidas! Lo mercandièr Delpòrt fasiá totjorn avaler son bon drech!

Segur que Joan Palhòl, lo filh, deuguèt aquel còp s'accontentar d'aiga en plaça de vin. Las maissantas teulas qu'aviá daissadas son paire, aplechèron pas sos afars. Mas Delpòrt, tanplan, i perdèt d'argent Li daissèt de las plumas!

Paubre monde, paubra misèra que deu totjom cascar, quora lo temps a mal virat!

(Febrièr de 1984 - représ en 1986)

LOS SAUNIÈRS

Lo país ribieiròl es estat, tostemps, un airal de passatge entre Roèrgue e Nalta Auvèrnha.

L'Òlt fa bola dempuèi la Planca de Fornièr fins qu'al pònt de Corsavi, ont lo Dordon rejonh la ribièira bèla.

Lo Roèrgue, dabans la Revolucion, aviá coma Cap- Luòc principal Montalban. Dependia doncas de Guiana, es a dire del País Aquitan. La Nalta Auvèrnha, devenguda lo Cantal, s'aviá coma avescat Sant Flor, n'èra pas mens estacada a Clarмонт. Mas aquò èra pas tant simple qu'aquo, per amòr que las lèis èron pas similàrias d'una versana a l'altra, tanplan per las mesuras que per las talhas e los dèimes.

N'èra atal de la gabèla, trista de nom, que menèt fòrças treboladisses e revòuges al país montanhòl. Tòt lo Nalt Roèrgue e la Nalta Auvèrnha, carladesa, n'agèron de patir.

Desempuèi 1457, lo Rèi ordonèt que la Bassa Auvèrnha siaguèsse redeimada de gabèla sus la talha. Ne fuguèt pas atal de tota la Nalta Auvèrnha. En prenent coma limita la Jordana e lo Valanhon, l'encontrada del Carladés, del Calgadés, del Barrés tanplan roèrgat qu'auvèrnhat, pagavan la pichona gabèla — atal se disiá — sus la sal blanca. Fasián partidas del regimé Lengadocian.

Atal, la Nalta Auvèrnha èra partajada en dos per aquel dèime. Los unes, vas Aurlhac, pagavan dètz liuras lo minòt de sal, los altres del Carladés, del Aubrac calgadés, l'avián per trenta liuras. Mas ont las causas s'aplechavan melhor, aquò èra en Carcin. S'i pagava, gaire ben, pas de gabèla. Èron de l'encontrada del franc-salat. Coma los Lemosins, los Carcinòls avián drech a la sal grisa, sens taxa, que lor venia del Peitau.

Doncas, tot èra pron complicat pels ribairòls e pels gabarrièrs. A las abroas d'aquelas tres diferentas lèis, mal escarpidas, èron ben maissantament plaçats!

Malgrat la Fèrma del Lengadòc e de sos gabelons, se faguèt un trafic de sal que non sai, en ribièira d'Òlt. Aquò durèt dinquiá Lovis lo XVIen.

Los que trafegavan la sal grisa, o la sal blanca, s'apelavan saunièrs per d'unes, fals saunièrs per d'autres!

Aquela contrabanda èra fòrça punida, subretot devàs la fin del sègle 17. Sasits, n'i a que siaguèron tanplan penjats, que passats al carcan, o preses de fòrças dins las armadas, sens comptar las galèras e las presons. La misèra fa tant faire. Ganhar d'escuts, pron aisidament, en mudant de sal d'un país vas un altre, siaga amb un batèu, siaga amb una sauma: aquò èra tròp tentant per d'unes. Apuèi lo monde avián besonh de sal, de bèlcòp de sal!

La pagar tres còps mai que d'autres — del país d'oc — aquò èra pas causa permetuda!

Malgrat lo temps passat, se ne garda totjorn remembre al País Ribieiròl. Cal dire qué i aviá una brigada de gabelons vas Entraigas mas tanben, una altra a Montarnal e a La Guìòla.

De pèd, en batèu, a cavallhons, contrarotlavan tot lo monde. Fosigavan las gabarras, los ases bastinats, los cavals cargats, los bastejaires e totes los ostals. Los qu'atrapavan amb de sal blanca, calia

que mostrèsson lo passa-avant desliurat pel regatièr qu'aviá fornit la sal. Per la sal grisa, i aviá que los parroquians de Nalta Auvèrnha (Sant Proget, Vièlha-Viá) que podían ne tenir encò lor. Encara que lor caliá un certificat de residéncia bailat pel curat o pels consòls del país redeimat d'Auvernha...

Los ribairòls tenián la sal al salièr, dins la banca del canton. Aquí se trobava al sec. Apuèi n'èra un altre biais d'entravar la visita dels gabelons.

Quand los pantòrlhas da Montarnal, o d'Entraigas, coma los de La Guhòla, partián en campanha, èron totjorn espicats e susvelhats de lònh. Los drollets, als uèlhs ponchuts, vistavan a quane ostal se dirijavian. Alara los enfants avertissián lo fogal amenaçat de furga. Amb un cridal convengut senhalavan la preséncia dels gabelons. Lo melhor mejan èra de far semblant d'apelar las cabras, o las bacas que gardavan. Mas oc caliá far d'un tal biais que los gabelons se dobtèsson de res. Atal qualqu'un anava sacar la sal, de cròmpa falsa, endacòm mai.

Mas d'unes, pus coquins, avián trobat un melhor biais. Coma dins totes los vilatges i aviá totjorn qualqua vièlha, se servián d'ela per aparar la sal, sens damatge!

La metián al canton de la chaminèia, assetada sus la banca de la sal. Puèi esperavan la visita. La mameta assetada, escambassada, la boneta enfonçada dinqu'al nas, daissava venir los pantres.

Quand los òmes de la Fèrma dintravan sabián ben que lo melhor salièr, n'èra que la banca del canton. Anavan d'en primièr vas aquí. Masque sé, una anciana èra acotolada en aquel endrech, i agachavan a dos còps. Parlicavan amb l'aujòla per la far se levar del sièti. Cada còp, la mameta fasiá la cabèca o la bòrnha.

Bojava pas! Ausissiá res! Vesiá encara mens!

Jamai los gabelons aurián pausat las mans sus ela. Lor èra ordonat de respectar los ancians, encara mai las patracas. D'alhors lo canton èra lo caire sagrat dels vièlhs. I caliá pas tocar!

M'es estat quitament fisat, que suls actes ancians, quora se fasiá un arrencament de familha, lo papet o la mameta se reservavan lo drech de banca fins qu'a lor mòrt... Aquò se discutava pas!

Los pantòrlhas tornavan partir sens aveire soslevat lo coberton de banca. Aquò se repetava atal, mai d'un còp, dins los altres ostals fosigats. La femna vièlha del masatge, serviá dels còps, per mai d'un fogal...

Mas quora los gabelons susprenián un còntrebandièr en falta, sus la lèi del rèi de França, o de la Fèrma del Lengadòc, i anavan pas ambe de patas finas. Los gabarrièrs, tanben, èron pas esparnhats. Trascassats èron de contunh e susvelhats de prèp.

Per los mièlhs contrarotlar, una declaracion reiala del 3 de març de 1711 los oblijava d'estacar, de nuèch, lors batèus al cadés comun d'un pòrt de vilatge.

Aquela estaca deuviá èstre ficada sus la riba de las parròquias ont se teniá lo granièr, o la cambra a sal. De mai, caliá que siaguèsson tenguts clavats amb un cadenàs. Se podiá pas enviatjar, de la nuèch cuca a jorn levant. La paura, tanplan, de trapar una emenda, e lo batèu sasit, fasiá respectar l'obligat reial.

Çaquelai, malgrat la desfensa, los gabarrièrs de la Nalta Auvèrnha preferavan estacar lors batèus devàs lor riba. Del costat qu'èra lo pus prèp de lor ostal, pus lèu qu'en Roèrgue.

Segur, que d'unes deuvián trafegar qualques minòts de sal montats de l'Agenés, o del Carcin. Los escondián abans d'arribar val pòrt d'estacas, quora fasián la tira. Un secador, un vièlh molin de delai-l'aiga, servián tanplan d'escondilhons. La nuèch venguda, los anavan quèrre d'a pèd, a través bòscs.

Tant i a, qu'un bèl jorn lo gabelon da Montarnal se dobtèt de quicòm. Convidèt, en renfòrt, los gabelons d'Entraigas e lo de La Guiòla. Tendèron un traquenard a qualques caparuts batelièrs de la Nalta Auvèrnha.

Lo 14 de setembre del an mil-sèt-cent-trenta nòu, se botèron d'espèra, fàcia al passatge Dels Paus, masatge de la parròquia da Vièlha-Viá.

Denonciats èron estats, tres gabarriers d'aquel airal: Pèire Pòns, Joan Fleys, Joan Sotolin (Soutouly). En comunetat avián un gabarròt. L'estacava a la riba franca de gabèla. Es a dire de lor costat, al luòc d'èsser a Sant Chaupisse. Èra cadenat vas un piquet amb dos altres batèus. Lo gabarròt, sol, interessava los gabelons.

Emboscats dempuèi tres oras del matin, los pantòrlhas velhavan. Aquí i aviá lo brigadièr d'Entraigas assostat d'un gabelon de sa brigada, d'un gabelon de La Guiòla e d'aquel da Montarnal: Monsenh Delbès. Esperèron dinquiá primalba. podián res faire tant que lo gabarròt se trobava delai-l'aiga, en arribal d'Auvèrnha.

A la crica del jorn, los tres batelièrs anèron al ras de l'aiga. Delbès se mostrèt sol. Sonèt los gabarriers que venguèsson cercar. Nòstres tres òmes se malfisèron pas: coneissián pron Delbès qu'èra del país. Apuèi era sol, eles tres!

Passèron la nau del altre costat. Tanlèu que lo batèu toquèt riba, los quatres arpalhands saltèron, de subte, suls paubres òmes. Aquò se passèt sens remission!

Lor sentencièron qu'èron en falta. Que lor sesissián lor batèu. Tot aquò en aplicacion de la lèi del Rèi — article 20 de la declaracion reiala del 3 de març de 1711 -. De mai, èron passible d'una emenda de 300 luiras (12 lovis de 24 liuras e un mièg lovis de 12 luiras). Çò que, pecaire, los paubres bolgres avián segurament pas, chas eles.

Lo batèu sasit siaguèt menat a Sant Chaupisse. Lo fisèron al Sénher Falguièira, en carga per el de lo téner estacat e clavat, coma se deu de nuèch, al cadés de parròquia.

Un procès estampilhat, al senh de la generalitat de Montalban, siaguèt escrih pel brigadièr. Apuèi fuguèt signar pels quatres gabelons. Era dreissat en mai d'una còpia. L'una, èra establida pel Mèstre Adjudicatàri de las Gabèlas de París, l'altra, pel cap-mèstre da Vilafranca, una en fin, pel procuror del Rèi, totjorn a Vilafranca de Roèrgue. De mai, cadun dels cònta-venents, agèron drech a un exemplàri. Aquò lor faguèt un crane papièr de familha! Que sabián pas, pecaire, ni signar, ni escriure, ni mai legir!

Aquò's gràcia a l'un d'aquestes exemplàris, recaptat en la parròquia da Vièlha-Viá, qu'ai pogut reconstituir aquel triste afar.

Fòrça demorava a la Lèi, pas totjorn justa d'aquel temps. Los ribairòls, coma totes los estatjants de nostre bèl País de Roèrgue, amai d'Auvèrnha, n'agèron de patir sens cessar.

Mantunes còps se soslevèron, ambe rason, cònta lo poder o sos representants qu'aprofichavan, dels còps, del paubre monde!

N'es atal que de Roèrgasses se botèron en revòlta cònta los gabelons d'Espaliu e da Sant Geniès d'Òlt, devàs 1661. Calguèt los dragons del Rèi, dins aquelas vilas, per los adomdar. Mas aquí, aquò's una altra istòria...

Aduèi Montarnal s'adormís al pèd de sa torre sarrasina. Lo masatge compta pas mai que tres abitants qui demòran de contunh. Alara, qué i aviá, d'aquel temps de gabarriers, mai de 300 personas. Encara en 1900, i èron 150 estatjants:

S'acabava lo temps dels batelièrs! Èron plan mòrts los gabelons!

(Genvièr de 1984)

LA MALPARADA

L'apcha s'alevèt dins l'aire. D'un viral de mans s'abaissèt vas la sisa del pesal. Una ascla s'espetèt en fusant sus las fuèlhas secas. Atal, en sèt picals lo castanhòl cabussèt pel travèrs.

Desempuèi lo matin Pèire Armand copavava, sens cessar, dels pesals. Sòl, son vesin dal Parroton, cotralhava los aubrets. D'una cana, lo mai de lòng, los atrocegava d'un còp de ressèga. N'èra per aquò far, quand oc caliá, ajudat de Tonissa Armand, l'oncle de Pèire.

Lo bòsc de la Folhada retronissiá del bruch de lor trabalh.

Portats sus l'espatla, un per un, los rollets èron montats a pòrt de caminòl. Amodolats, la pila èra prestat de codrilhar.

Aquel pretzfach èra reservat, de principe, al pus vièlh, es a dire al Tonissa. Lo pesal pausat sus la cabra, o lo soc, se codrilhava lestament. Lo margue del codrilh tengut de man esquèrra, Tòni tustava la cabòça ambe lo malh de grifol. Enastat, lo rollet s'aslava jos las quichadas e l'abiaissada que donava l'Armand, al margue del aplech. Los pesals espetats se viravan en mairams.

Tròç per tròç, las tracas de mairams s'acastelavan a la broa del camin...

La còpa dels pesals èra estada presa al pretzfach per totes tres. La convenença s'èra facha ambe Crozet, lo coarro da Cassòls. N'èra el, lo tenent de la pesalhada del bòsc.

Deuvián fornir dètz e uèch carradas de doèlas al mercandièr Domèrgue, dich Gordilha, da Bolhac. La carretada conteniá 312 doèlas, dont 210, en longalhas e 102, en fonzalhas. Çò que lor fasiá, en tot, 5.616 pècas de mairams per codrilhar. E, coma caliá sièis carradas per faire un milhièr-mairams = 1.872 doèlas, n'èron en dever de cargar una gabarra de tres milhièrs-mairams. Çò que fasiá lo compte.

La gabarra, longa de 16 mèstres, èra de davalalar al Pòrt d'Agrès, ont Domèrgue la prendriá en carga. De mai, èra estat decidit que la caliá deslurar per la fin de febrèr de 1821. N'èra, vas aquel jorn, la fièira de las Cendres, per Entraigas.

Lo prètz del carri de mairams, èra estat fixat, a 40 francs lo viatge Aquò correspondiá a la valor de dos lovís d'aur. Reinava, d'aquel temps, Lovís lo 18 del nom...

Masque tot èra pas quite per eles tres. Ne tocarián que la meitat L'altra part revendriá al Sénher Crozet. Pr'aquò, lo coarro da Cassòls auriá, per el, la carrejada dels mairams. Ambe sos buòus e son carri, davalariá los viatges a pòrt d'aiga.

Ne fuguèt designat Grand Ròca, o Portés, coma luòc de cargament del batèu. Aquí las tracas serián botadas sus la gabarra, pels tres òmes dal Parroton. Apuèi, farián lor navigacion, al rag d'Òlt, fins qu'al Pòrt d'Agrès.

Atal, èra estat convengut entre Domèrgue, Crozet e l'Antòni d'Armand, dich Parroton. La pacha se passèt per la fièira de Grand Vabre, lo 21 de setembre, en l'an 1820.

Masque per faire lo viatge, al rag de l'aiga, caliá que lo temps s'i prestèsse. Non podiá se faire qu'ambe l'aiga merchanda. Caliá, per aquò far, que l'Òlt agèsse bravament creissegut. N'èra al moment ont los corrents recaptavan los traites ròcs dels malpasses. Alara las gorguièiras, de la Ganeta e de Boca de Dazas, èron mens perilhosas.

Car aici, totes los batelièrs de la nalta ribièira, crenhavan aquestas ganas passatgièiras. E, la cançon dels gabarrièrs, èra aquí per oc afortir:

"Se lo mal pas brama d'esquèrra
Cal se senhar, la vèsta a tèrra!
Crida: Lai! Lai! Sarra al govèrn!

Fugís lo ròc, dintra la pala
E se nau aval s'embala
Sai passaràs prèp del infèrn!
Brogís mal pas!
Brusís gorguièira!
Los auràs pas
Los gabarrièrs de la Ribière!"

N'èron als primièrs jorns de decembre. Mas desempuèi Sant Guirald i trabalhavan sens sarrestar, fòra los dimenges.

Lo bòsc de la Folhada, dins l'envèrs del riu d'Aiguialès èra pron malaisit d'aténger. Pr'aquò, lo pretzfach de cotralhar tirava vas sa fin.

Adejà, lo boièr de Crozet aviá carrejat, gaire ben, la meitat dels mairams. Sèt carretadas èron estadas trigossadas vas Grand Ròca. Trigossadas n'èra plan lo mot, car la carral se prestava gaire al carrejadís. Lo camin de la Malatira, jol riu da Solinhac, se prestava pas plan als carrís tirats pels buòus.

Atanben, pels altres viatges, las tracas serián mudadas vas Portés. Aquí se fariá lo plen de la gabarra, un còp passat la raspa de la Gordinariá...

Plan lèu, l'Òlt creisseguèt. N'èra pas, çaquelai, la grand aiga...

Entrestant, Barbança da Montarnal qu'aviá bastida la gabarra, la metèt a l'aiga. La faguèt tirar vas la mòla de Grand Ròca.

Tant lèu lo batèu arribat, Pèire, Antòni e Joan Sòl se metèron en vòia de cargar lo milhieirat e mièg milhièr de mairams, entracats a l'arribal.

En un jorn los batèron en cala. Los cinglèron a las corbas del batèu. Lo mièg viatge èra prèste de vogar. Esperèron al lendeman.

En aquel jorn, 19 de decembre, lo cèl èra nivol. Plovinejava de contunh. L'Òlt creisseguíá. La raspa de la Ganeta èra lisa jos l'aigat. Sol, lo ròc Arnald forfolhava jols remòls del rajal.

A primalba, los tres òmes dal Parroton, s'acaminèron vas Grand Ròca. Malgrat la pluèja, se decidèron de mudar lo batèu.

Eissaguèron l'aiga d'entre las corbas. Carguèron las palas, la pèrga, lo becat. Placèron lo govèrn. Destaquèron lo batèu. Pèire e Joan, a la pèrga e a la pala, butèron lo naviòl val corrent. L'Antòni teniá l'empenta; menava la gabarra.

Tant lèu presa pel rajòl, la nau sola s'alancèt vas l'aval.

— Para al becat! cridèt Tonissa a son nebot. Tu, Joan, vèni ambe ieu cachar al govèrn...

Lo Pèire se metèt vas l'avant de la nau. Teniá la pèrga ferrada en mans. Drech sul tabòt avistava lo pas bronzissent de la gana. Tòni e Joan sarravan las cavilhas del govèrn. Lo batèu, pauc cargat, voguejava sul tirant de l'aigat.

Èron un brial saquejats. Los pèds calats l'Antòni d'Armand e Joan. Sòl fasián tirar drech lo cargament navigaire. Pèire, sul morre del batèu, èra pas tant rasseurat. La pluèja li tiplava los uèlhs. L'aiga forfolhava a sos pèds. De mai, lo tabot èra trempe.

Lèu-lèu, la nau se dirigèt val pas estrech del ròc Arnald. Calíá que passèsse al rasent de la ròca, per pas èstre presa de travèrs, pels remòls del corrent.

— Ten-te prèste a parar! cridèt Tonissa a son nebot.

Lo Pèire avancèt lo becat. Dirigèt la pica deval ròc menaçaire. Tot aquò per en cas que la gabarra sarrèsse tròp la ròca. Al passatge, lo paubre Pèire se sentiguèt desplombat. Lancèt la pica deval ròc. Lisèt. Sens un cridal cabussèt dins lo ronfle de l'aiga sornaruda...

Tòni vegèt ben la malparada, mas ni el, ni Sòl, podían res faire. En plena escorsa, caliá tenir la nau e cachar lo govèrn. Lo bastiment lançat, passèt coma un bolide lo malpàs. Non se podíá arrestar!

A la primièira vòlta se sarrèron de riba per acostar. Fintèron ben pron lo rajòl. Res soirenadava!

Lo paubre joinòme sabí pas nadar. Apuèi, mai qu'oc sachèsse, l'escorrent èra tròp fòrt e los torbilhs violents. Avíá, segurament, colat d'a pic, reballat pels remòls.

Esperèron un moment. Puèi, descoratjats e maluroses, perseguìèron lor davalada. Portés n'èra pas qu'a cinq cent mèstres...

Estaquèron la gabarra al cadés del arribal. Sonèron lo boriaire da Portés. Li anoncièron la malparada. Li demandèron, tanben, de susvelhar l'aigat tant que podriá.

Tonissa, tot constriat partiguèt per Bottoncles avertir la Catarina. N'èra sa bèla sòrre, la maire del Pèire Armand.

— Quane malastre! se disiá el. Un tant galhard joinòme! Avèm pas bona fortuna, en nòstra familha!

Vertat que la Catarina èra veusa dempuèi sièis ans. Son òme, lo Guirald, èra despartit a 53 ans. Malastrosament, moriguèt en Coésca, an anant quèrre dels mairams. Al fogal li demorava, adara, sièis enfants. Lo pus jove, lo Guston, èra nascut tres meses abans la mòrt del paire. N'èra la malastrada de contunh!

Pèire èra l'ainat dels Armands da Bottoncles. Demorava, al Parroton, amb son oncle Tonissa. N'èra lo sieu filhòl...

L'aiga solombrosa tornèt lo còrs, lo ser del quite jorn. Ne siaguèt Sòl, demòrat a velhar lo lòng de l'aiga, que trobèt lo cadavre entravat a de bedissas. N'èra devàs la vòlta dels Confinhs.

Pèire Armand, l'ainat, s'enterrèt lo lendeman, al cementèri da Rossí.

Son decès fuguèt marcat al registre de la comunetat de Rossí-Ginolhac, despendenta d'Entraigas. L'inscripcion pòrta lo numerò 15 e la data del 19 de decembre de 1820. Senhala qu'aviá 21 ans. Qu'èra lo filh de Guirald Armand, defuntat, e de Catarina Blat de Bottoncles. Que periguèt negat a Portés.

Son nom s'ajustava a la longa tièira dels batelièrs negats, al cors dels sègles, en ribas d'Òlt...

Coma èra estat prometut, Tonissa e Joan, ajudats de dos vesins, davalèron la gabarra al Pòrt d'Agrés, dabans lo 28 de febrièr.

(Setembre de 1986)

LO CRIME DE DAZAS

Jol vent soledre primairec, la forèst mormolhava. Debàs la Daza al ressalt dels gorgs, còps per còps, bronzissiá.

Era nuèch, un òme se preissava. Se despachava en menant bruch, entre los boisses qu'alisavan lo camin. Los esclòps ferrats trucavan los calhaus de la peirada. Veniá de darcar lo travèrs de la forèst. Lo que fasiá fàcia, al renvèrs de Cresta e d'en Cabrièiras. Avia passat lo Picotau...

Jol cobèrt de las bofias, lo cuc de la nuèch se lisava. Mas al delai, lo tresluc de la luna esclairava lo vinhal del Truèlh Vièlh. Volià menar bruch tant que podriá. Calia que se faguèsse ausir. Se botèt a cantar...

Delai lo riu, los canhs da Cantagrelh se metèron a japar. Alara quitèt sos esclòps. L'un còtra l'autre, en los trucant, los faguèt esclopejar.

Masque, en gaire de temps, sa votz s'estrufaguèt. Enraucada siaguèt per la paura e los pensaments que lo ganhavan. Quitèt de picar sos esclòps. Veniá d'entendre quicòm que lo faguèt estremesir.

Deval Prat, l'udòl d'un canh s'alevèt, triste e dolent. Son mèstre dintrariá pas. Lo canh sabia, coma tanben, el, l'òme corsaire.

Era alai, al bòsc de la Cava, lo morre còtra tèrra. Veniá, devàs primalba, de virar fuèlh. Era mòrt d'un còp d'escopeta, entre los rocs de la grangeta. Tornariá pas!

Fasiá sèt ans, qu'el, soldat del Emperaire, avia luchat per la conquista de l'Euròpa. La descadéncia èra venguda. Aprèp Waterlò niafrat a doas represas, se n'era tirat del infèrn blanc de la Berezina!

Era tornat! Per el, 1815 èra acabat Aprèp la glòria e lo malastre èra tornat, vas Camborcet...

Sols sovenirs: una capòta de rasa, un bonet borrut e son escopeta de campanha. N'era un lòng pistolet qu'avia servat, d'aquela guèrra de capbords!

Lo trabalh de la borieta, l'avia représ. Agre e maissant n'era vengut. Qu'era la bèstia negra dels vesins...

El sabia, çaquelai, que d'unes Espeiragòls s'èron esconduts al moment de la conscripcion. Devals bòsques, pels travèrses de la Garriga, d'Ambec e de Malriu, avian pres retira, en esperant dels jorns melhors! Mas el, avia cresegut a la Libertat novèla, a la Patria, a l'Euròpa, al Caporal! Tant lèu los jorns primièrs del An novèl II de la Revolucion, s'era portat voluntari.

Passat èra lo temps de sa joinessa. Sarrava sos trenta cinc ans. Auriá volgut se maridar! Cap de filhas lo volián pas. Ni mai, cap de parents se fisavan pas, a son encontre. Comprenia pas!

Sola, sa vesina, la dròlla dels Lavèrnhas, minhòta de setze ans, ausava li parlar. A l'occasion, li porgissia qualques josrires. Mai qu'era tot...

Se devinava que la Margarida da Camborcet èra aimada, en secret pel garçon del Prat: lo Bregonèl. Lo dròlle avia sos vint-e-quatre ans. S'era escapat del sòrt. Avia tirat un bon numerò. Atal faguèt pas d'armada...

Fasiá virar son molin dal Prat. Sonhava sa vinhòta de las costalas del Truèlh Vièlh. Se mainava de son cabal: qualques cabras, doas fedas e un ase. Sa maire, veusa, n'avia qu'el per l'ajudar dins la borieta.

La Bregona sabia que, son garçon, calinava d'escondons la Margarida. Aquò li desplasia pas. Soscava al maridatge. Vesia, d'un bon uelh, que la drolleta fariá l'afar. Uèch ans d'escart: qu'era pas tròp!

L'ivèrn passèt La Margarida pensava lèu se maridar, amb lo Bregon Esperavan lo mes d'abrial.

Lo Bonapartista — coma disián lo monde — oc sachèt ben, per fòrça de las causas. Las lengas se bolègan totjorn pron lèu. Marridas o bonas, as novèlas son lèu bargadas en campanha...

L'òme ne romnièt qualques jorns. Cercava a se'n vengar. Cresiá d'un altre biais possedir la filha. S'èra brutalàs, aviá çaquelai, gardat tota sa vergonja de joinòme.

Un jorn que la Margarida gardava son tropèl, pel burgàs d'una rocalhada, l'ancian soldat venguèt l'acostar. Parlèt un momenton. Puèi sens cap de rason, agairèt la dròlla. L'estirossèt darrès una escoba N'aprofichèt, malgrat l'aparament e los cridals de la drolleta.

Atal faguèt, com'un soldat en país de conquista. La violentèt!

Son còp fach se calcèt. Se salvèt vas Camborcet. Daissèt aqui, desconsolada e aflaquida, la paubra filha.

La Margarida tornèt reprendre son esperit. Arrenguèt son vestit. Clauseguèt lo tropèl.

Mas aquel ser, bufèt pas mot a sos parents. Pr'aquò se ne plangeguèt al Bregon, quora la venguèt veire.

— Bregonèl! ai paur, del Bonapartista! M'a fach faire mal... Ajas pietat de ieu... podrem pas nos maridar!...

Ne diguèt pas mai. Tota espaurugada, se plorava de contunh. Totas sas gremas de dolor i s'estorèron.

Lo Bregon compreguèt que s'èra passat quicòm de grèu. Assagèt, tant que poguèt, de consolar sa promisa. Al fons d'el, lo malcòr lo ganhèt. S'aprometèt de far leiçon al òme da Camborcet.

Lo lendeman montèt, dal Prat, a la grangeta de la Cava. Anèt apasturar son bestial qu'aviá al ras dels ròcs.

Sabiá, tanben, que cada jorn, l'ancian soldat passava, gaire luènh, per anar a la jornada. Trabalhava a Cantagrelh.

Vegèt passar l'òme. L'assubèt, un baston a la man:

— Granda gossa! de qu'as fach a ma minhòta de Margarida?

— Res! respondèt l'autre en perseguent son camin... Daissa-me Dassar!... Daissa-m'estar!

— A que non! Pas abans de me dire çò qu'as vertadièrament fach... E que règle ton compte!

Alara, l'òme, qu'aviá totjorn sus el l'escopeta, sortiguèt son arma D'una bala tirada, toquèt lo frònt del amorós desconvengut.

Niafrat a mòrt lo Bregonèl s'amorrèt a tèrra.

Vegent aquò, l'òme se prenguèt a la paur, un còp passada sa malicia Passèt a Cantagrelh sens dire res. Contunhèt vas Ambèc. Davalèt vas Òlt. Escondèt dins una boissièira son pistolet. Agasèt la ribièira. Arrapèt lo costal da Cresta.

Aquí, los Crestòls lo vegèron. Anèt veire lo traficair de cabras.

Discutèt un moment, de causas e d'altras. E, s'entornèt.

S'entornèt val riu d'Espeirac. Mas un còp deçai l'aiga, esperèt la fin del jorn...

La luna èra de nalt, quora passèt al endessus del Prat. Lo canh, aval udolava totjorn. La Bregona, al ostal, se mingrava bravament. Vesiá pas tornar son dròlle.

L'òme traversèt lo vilatge da Dazas. Fasiá totjorn bruch, amb sos esclòps. Los canhs s'afernèron darrièr las tancas dels ostals...

Lo lendeman matin una brutor s'espandiguèt dins los ostals da Dazas. Lo Bregonèl aviá desaparegut. La Bregona èra anada en plorant, vas Camborcet, chas los Lavèrnhas. Aviá pas vist son dròlle de tot lo jorn passat. De la nuèch èra pas dintrat!

Lo Lavèrnha, se dobtant d'un malur, partiguèt cercar los gendarmas d'Entraigas.

D'aquel temps, Catussard da Dazas, anèt deval bosc de la Cava. Trobèt Bregon. Oc ben! lo trobèt sens patir. Lo nas contra tèrra, al ras dels ròcs ont lo vialet passava.

Lo dròlle èra mòrt, amb una marca roja al tempe drech. Lo virèt sus l'esquina.

Tornèt a Dazas, en esperant los òmes de Lèi...

Los gendarmas arribèron lèu, amb lors cavals. Tot lo monde dels estreches de Dazas: los da Camborcet, del Martinet, del Cèlis, de la Molina, del Prat, da Cantagrelh e da Dazas, èron estats remosats per respòndre a l'enquista. Aquí i aviá, pel bòsc de la Cava, mai de cinquanta personas.

Cadun siaguèt questionat, un per un. Calguèt que reconeiguèsson lo còrs Totes diguèron qu'èra lo joinòme del Prat. Deguns sabí pas cossí aviá trespasat. Sol a una rega violeta ma rcava lo tempe drech. Daissava devinar que n'èra qu'una bala que l'aviá tuat.

La bala aviá lisat sul òs e, s'èra perduda dins lo bosc. Masque lo còp ra estat mortal...

Quand arribèt lo torn del rèire-soldat diguèt, sens que lo li ajan demandat:

— Quò's ben lo Bregonèl. Mas... èra pas virat atal! L'avètz tocat?

— Que disètz? çò faguèt lo brigadièr.

— ...Res! pas res! Me soi trompat... Aviái cresegut qu'èra virat sul ventre..., respondèt l'òme.

— A bon! sosquèt lo gendarma.

Mas adejà, lo dobte se pausava sul òme da Camborcet. Aviá cujat se traïr.

Lo questionèron, tornar-mai, en li fasent téner lo bridal d' un caval .

— De qu'avètz fach, adierà?

— E ben... soi anat a Cresta de bona ora... I ai passat la jornada... Oc podètz demandar al traficair... Mai atanben, al monde d'apr'aicí... M'an entendut dintrar de nuèch, pel Truèlh Vièlh... Soi pas passat aici...

— Ont sètz passat?

—E ben... coma vos oc dise, pel camin de la Boca de Dazas, que passa per la forèst e lo Truèlh Vièlh...

Mas del temps que tení la brida, sa man se metèt a tremolar. De tremblar sens cessar... Èra sasit de tremor!

Los gendarmas compreguèron qu'èra pas rasseurat. Que se traïssiá en tremolant...

Lo prenguèron a despart. Lo cosinèron que mai. Li demandèron cossi se fasiá, qu'aviá dich:

"Èra pas virat atal! L'avètz tocat?"

Aquò's atal que finiguèt per avoar. S'acusèt, quitament, del agarriment de la Margarida. Alara que la dròlla, aviá res dich a sos parents. Sonque lo mòrt auriá pogut oc acertar.

L'encadenèron. S'entrevèron per lo menar vas las presons d'Entraigas, en esperant de lo mudar devàs Rodés per èstre jutjat.

Mas al moment de partir se botèt a plorar.

— Aquò's pas juste! leu, ai servit la França, fins qu'a "Moscou". Ai riscat cent còps ma vida, alara que d'autres s'escondián! Ai volgut aimar. M'an rebutat. Deguns m'a pas desirat!...

Mas quora tornarai?

— Quora tornaràs? respondèt lo brigadièr. Vèi! la pibolas florisson Catonan a bèl talh, jol vent primaire. L'annada serà bona. Mas quand faràn frucha, çai tornaràs!

Tornèt jamai de las galèras ont lo mandèron pels trabalhs forçats. I moriguèt coma banhard. Alai luènh, devàs Caièna, nos ditz la tradicion...

Mas, jamai las pibolas portèron de frucha. Mai, crese pas que ne fagan encara! A part de borra, vas fin de mai!

(Raconte reculhit al prèp dels "Coutouly" da Dazas e que me contèt tanben mon paire).

(Abrial de 1985)

LO CÒDE

Quora la conscription fuguèt aplicadoira, coma cal, Antòni Armand da Botoncles, nascut lo 9 de decembre de 1810, alara joinòme, deuguèt se presentar a la revista d'Entraigas. Tirèt al sòrt. Mas malurosament atrapèt un maissant numerò . Fuguèt donc retengut.

Pres de peur, faguèt coma d'unas de sos dabanciers, fugiguèt pel pais. Mas las cartas èron tiradas d'avanci!

Se salvèt doncas per pas se faire engatjar. Anèt s'escondre delai-l'aiga, dins la forèst del puèch de Jov. Per plan dire, prenguèt retira dins un secador de las bofias. Pensava qu'aquí deguns vendriá lo quèrre, subretot quora los aubres son folhats.

Sonca que l'ivèrn, los boscos despolhats, se podiá veire son tracadís. Lo fum, tanben, que s'escapava del secador auriá pogut lo deçalar. N'èra quand s'aprestava un bocin de pitança, o quand voliá se calfar. Encara que, se podiá creire que n'èra qu'un cledat qu'enfumava sas castanhas...

Aquò auriá tanplan tengut, fins la malvèsa passa d'aquel treboladis. Car, coma d'autres d'alara, cresiá ben que tornariá lo temps ont los joves païsans fasián pas d'armada! Fòra benlèu dels voluntàris o de quelques gabarriers enrotlats dins la marina. Apuèi, sa maire veusa, sos fraires pauc fortunats, avián pas dequé per se pagar un ròmplaçant!

Mas lo vent d'autres còps se revira pas! Demorèt la fòrça per la lèi.

D'unas vesián, amb tot aquel cambi ament, lo mejan de se vengar del monde vièlh. D'autres de far quelques sòus demai, en denonciant los refractàris. Ès aquò, çò qu'arribèt al Antòni. Fuguèt denonciat per un vesin, atirat per la prima envejada. Mai qu'atanben, li volguí pas de ben, segurament!

Los pendòrlhas d'Entraigas, amai de Concas, faguèron caça dins los renvèrses boscasts de la ribeiera d'Òlt. Tendèron un traquenard, al Antòni, guidat per un indic de circumstància.

Sasiguèron Tonissa quora veniá de s'estremar val secador. Es d'ajustar, que las piadas dels esclòps lo traiguèron. A fòrça de tracar vals meteisses endreches, se far totjorn una calada. Òm se mesfisa pas pron!

L'encadenèron e lo mandèron en preson. Urosament qu'alara, avián besonh d'òmes joves e plan portants per las luchas euròpencas e las conquistas africanas que s'anonciavan. N'èra pus lo temps de condemnar los fugidors, los proscrits e los refractàris a las galèras, o a la descapitacion, fòra los criminals. Lo jutgèron coma d'altres, de far un pauc de cabana, segur, mas d'acomplir sos sèt ans d'armada, qué que ne siaga!

Un còp embarrat, gràcia a de las bonas voluntats, li bailèron quelques libres, N'èra per pas tròp se languir.

Sabiá ni legir, ni mai escriure, mas çaquelai comptar (èra, a l'ocasion, traficaire, coma tanben gabarrièr de la Sant Martin a la Sant Jòrdi, tal oc faguèt son paire Guirald). Çaquelai, pron finòt, trapèt lo biais de descriptar çò que vesia. S'acapricèt solet de virar los fuèlhs dels libres francimands. I trimèt, i susèt d'en primièr, per devinar çò que i avia d'eschich. I finiguèt per capitar, ajudat d'un companh de galèra que sabia quelques bocins legir lo francimand.

Atal, autòdidacta dabans ora, lo demorèt tota sa vida...

A cap d'un moment l'enviatgèron per acabar son service, en Africa. N'èra l'epopèia de la conquista dels terradors maures. L'an 1830 venia de se passar.

Ne vegèt de totas amb los Arabís, amai amb los gradats. Siaguèt pas mainatjat per res. Mas pron fòrt d'èime e de corporança, se ne tirèt d'en tot Quitament, trapèt la fisança de son comandant que lo nommèt caporal...

Se ditz tanben — aquò's ma maire que l'acertava, estent que Tonissa èra tanben son oncle grand — qu'un jorn, abrigat dins un trauc sablenc, darrès un tròç de paredal desarocat, trobèt una caisseta de bronze ont èron retrassadas de pèças d'aur vièlh. Aquò's en volguent crusar un abric melhor, en esperant l'ataca eventuala dels Maures, que sas mans arpegèron aquela embaissa.

Siaguèt plan embestiat d'una tala escasença, subretot, alai luènh del país. Seria estat pels travèrses dal Fèl, la question se seria pas pausada: l'auria retrassada per ne tirar profich! Masque, aici, al ras d'un desèrt, prèp de quelques palmiers, que far d'aquò? N'èra plan embarrassat!

E ben! ne parlèt al comandant tant qué i èra! Mas son superior; massa coquin, li demandèt de li fisar la caisseta, en esperar dels jorns melhors. Li aprometèt que tornaria tot, quora devàs en França partiria. Benlèu una pichona comission li seria retenguda... coma de juste e de rason!

Lo temps virèt. Los ans s'estorrèron. Los jorns passèron... L'an 1837 arribèt. Masque a sa liberacion, arribèt en França sens la caisseta e sens pèça d'aur! A si-ben! n'avia una sola, de Cartage, que se disiá. L'avia conhada dins los plecs de sa talhòla, tot lo temps de la campanha africana.

S'èra fach possedir bèlament! Lo comandant èra partit, fasiá un briu, amb lo tresaur!

Ne demorèt tot marrit una passada. I avia lo dequé!

Tornèt, çaquelai, vas son endrech nadalenc, vas sas costalas solelhosas. N'èra alassat d'aquela armada de çaganhs! Sèt ans de fotuts per el, de mai d'un biais. Mas d'un altre latz, avia après de se malfisar del monde. S'èra tanben assabentat. Coneissia, adara, sos dreches. S'auria se desfendre dels felons del País ribeiròl!

Sul camin de retorn cromptèt, ambe sa pèça daurada, un present per sa promesa que l'esperava totjorn al País. N'èra l'Anneta de Blanadet, sa vesina da Bottoncles que tenia, coma el, sos 27 ans. Sa

maire, la paubra Catarina, veusa de Guirald Armand, aviá desfuntat dempuèi cinq ans (a la prima de 1832).

Mas tanben, abans de quitar l'armada se procurèt un Còde de l'An XIII. Lo còde Napoleon que regissiá lo monde novèl, en biais de dreches e de justícia. Çò que fasiá la Lèi francesa s'i trobava remosat N'èra un polidòt libràs religat de cuèr. Conteniá mai de 480 paginas.

Tornat a Bottoncles, se maridèt tant lèu que poguèt, ambe AnnaJoana Blanadet. Aquò se faguèt lo 14 de febrièr de 1838.

S'acranquèt a sos tèrmes, a sos paredals de vinha. Participèt quand ne virava a la navigacion de las gabarras d'Olt.

Aconselhèt, del bon biais, lo paubre monde per s'aparar. Los tirava d'embestiaments amb la justícia e dels plaijadisses nombroses que los secutavan. Cal se remembrar, qu'alara, se cercava brega per pas grand causa. Un còp una bol a despl açada, un altre còp per un aubre d'un broal, quitament per una paret de partajar, o las cabras que fasián damatge en saltant dins las vinhas.

Tot èra pretèxte de se carcanhar: lo guirguilhs de familha, las partisons las successions... Lo monde, dempuèi qu'es monde cambia pas, malgrat las bonas volontats, Aquò's totjorn los mai ficèlas que se ne tiran e los pus flacs, ambe los bònis, que se fan plumar!

S'èra fach un dever d'assostar la pietralha que sabiá pas se garar còtra los gròsses, los nantits e los maissants. Ambe son Còde, entressenhava lo paubre monde!

Aquò's atal que tot l'airal dal Fèl, tanplan del Roèrgue que d'Auvèrnha, venián lo veire per ne tirar conselhs. Los Espeiragòls tanben, n'aprofichavan.

Non se fasiá gaire pagar. Mas quora aviá pogut desfendre una causa senada, que lo bon drech èra reconegut, alara s'acontentava d'èstre urós e de se regaudir ambe totes. Èra lo sapient del Còde!

Al contre, los vesins embrenaires lo crenhavan. Subretot, los qu'altres còps l'avián fach sasir e partir sèt ans de reng. Se ne soveniá!

En retorn, los assostats, los aconselhats, li prestavan man dins son trabalh de vinhairon e de mairandièr. Calíá bèlcòp de braces per far de boadas: bastir una paret, desfonçar un tèrme, plantar dels malhòls de vinha, fumar los valats, fòser, vendemniar, carregar e davalat un viatge de mairams...

D'argent n'i aviá pas gaire!

Bottoncles prosperèt. Lo nom d'ostal cambièt. Aquò devenguèt lo Còde! Deguns disiá pus: Bottoncles, mas lo Còde e los Armands se sonèron los Còdes.

Antòni Armand vengut lo sapient del Còde moriguèt sublament lo 25/8/1894.

Un jorn sul camin d'Entraigas, al sanhàs de la Gordinariá, s'apatrassèt com'una fuèlha jol vent d'auton. Lo cur vièlh l'aviá dessostat. Lai anava, justament, sosténer un plaijadís per un vesin qu'avián assignat al tribunal del canton. S'escantiguèt victima de son dever d'ajudaire e, de son atge. Veniá d'aveire sos 84 ans.

La vida contunhèt al Còde ont s'èra vist cinq naissenças. Lo libre se conservèt fins qu'al jorn ont l'ostal vièlh brutlèt. Lo filh ainat, lo Casimir Armand del Còde, tornèt quilhar l'ostal nòu que se vèi encara.

Devenguèt lo primièr cantonièr del camin de la tira, que vivèron en rota dabans la guèrra de 1939.

Aduèi, i visquon los darrièrs davalants dels Armands da Bottoncles: la Maria e l'Elèna, las filhas del Còde. Atal son conegudos d'Entraigas dinquiá la Sala.

Aquò's totjorn l'ostal del Bon Dius. Lo vinòt dal Fèl, los cabecons de cabras que vos servisson, vertat! son los melhors de l'encontrada: "Lo Fèl a pas res de mièlhs!"

Mas brave monde mesfisatz-vos de lor ratafiá! Vos fariá tanplan virar lo cap. Mai benlèu repapiaretz! Vos creiretz encara vas antan, ont lo vinhal dal Fèl bronzissiá de vidas e de clams!

Mas l'aiga fug e lo temps passa!

Gentas cosinas, auretz aici, sens quitar lo país — que tant aimatz — ganhat lo Paradís. Vòstre aujòl, tanben, lo s'ameritèt en ajudant lo monde...

Simplas sètz demoradas, en trimant, en gratant los tèrmes, en sonhant las cabras, en palejant sus l'aiga d'Òlt, que tostemps s'es estorrada entre lo Dòm de Vilhiès e la Boca de Dazas.

Amont, sul vòstre cap, bruis encara la forèst qu'abriguèt l'Antòni refractàri. Aquò's totjorn nòstra forèst de faus e de garrics... N'es la grand sèlva del puèch de Jupitèr — qu'òm ditz, aduèi, de Jov —. Atal benlèu sonat, encausa que lo tròn s'i aclapa sovent.

(Raconte dedicat a mas cosinas da Bottoncles, la María e l'Elèna d'Armands).

(Mai de 1985)

IV - RACONTES TRUFARELS

L'EICIRADA O LO NADAL D'UN CURAT MONTANHÒL

Sul puèch de Bana lo vent negre bufava. Dempuèi Sant Andriu, sus l'adrech del Plomb, qualques posquilhs s'èron acomolats.

Aicí sus la planesa de Palheròls, malgrat lo freg que pialava, bocin per bocin, l'èrba dels codèrcs, l'ivèrn èra pas assetat sus la sòla.

a.

Un curat, jove e valent, desserviá la parròquia montanhòla. Dempuèi la darreià passada, èra estat installat en aquesta encontrada carlada del Barrés.

Arribava tot drech de las colonias — coma se disiá d'aquel temps —. Del "Dahomey" per mièlhs ajustar las causas. N'aviá dins lo calimàs de la brossa africana, trapada las fèbres. Aquò èra per aquò qu'aviá demandat, a son ancian avescat de Sant-Flor, son rapatriament. Lo bon avesque trobèt res de melhor, per lo garir, que de lo mandar dins las montanhas del Cantal.

- Per vòstra santat, veiretz, çò diguèt lo vicari general, i a res de mièlhs que lo grand aire de las alçadas, per vos purgar las lèussas e reviscolar lo cervèl.

Vertat que i a res de pus sanitós que l'ime montanhòl, per un còrs adolentit!

La darreià, subrebèla, l'aviá vertadièrament requincat. Abroava la sason ivernenca ambe l'anma fisanta. Sa maire, n'èra venguda per son primièr sojorn de curat, li topinejar la pitanca jornalenca.

Aviá représ gost a la vida del país qu'auriá deugut jamai quitar. Coneissiá pron aquel airal, estent qu'en sa joinessa, i aviá trevat coma pastre de montanha. Sos novèls parroquians l'avián aculhit a braces dubèrts. Parlava coma eles la lenga del país e coneissiá plan lors costumas.

Ribairòl de la bassa castanhal, aviá fach, coma sos ainats sa passada apr'aicí. I èra adejà vengut en son temps, per ganhar lo dur croston de manaire e de botelhièr. Apuèi, èra tardivament anat, rejónher lo semenàri da Sant-Flor...

Aduèi, èra la vèlha de Nadal de l'an cinquanta un. Dins la matinada aviá confessat la maja part de sos parroquians, en la glèisa de Palheròls. Sonca que, aprèssa lo repais de la mièja, caliá qu'anèsse a Barriac, en una altra capèla, vas la ribièira de Gol. Desserviá aquí un enclaus de masatges que fasián partida de la bassa comunetat de Palheròls.

D'a pèd s'acaminèt val vilatjòt de Barriac. N'èra distanciat que d'una lega de camin, del cap luòc comunat. Una bona escorreguda, amb l'aire viu, li podiá far que de ben.

Montèt una grepcha nadalenca, tota simplòta, al ras del altar, per rememorar la naissença del Enfanton. En meteis temps, esperava los abitants de las bòrias que venguèsson per confessar.

D'unes i venguèron de pèd, subretot los boièrs e los vaquièrs, que prenián aquel léser entre doas pasturas. En fin, arribèron los coarros en cavala, ambe lors damas. Per s'aparar del freg, las femnas èron enteladas d'un modòl de casabècs, de mocadors o de chales d'indiana. La gleisota n'èra tota mirgalhada!

La serada s'avançava. Lo jorn cortet de la sason lo preissava de pas se tardivar. Lo vent aviá virat. Venent d'Aurillac, amenaçava adara las montanhas. De nivolasses grises recaptavan, en efèch, las ponchas del Puèch Gròs.

Subtament, se botèt de nevar, a fais. En res de temps lo campèstre blanquegèt. Las combas se neguèron jols parpallhonasses estelencs...

La fleçada s'espessissiá. Siaguèt, lèu pel curaton, mai qué ora de s'entornar. S'endralhèt vas la planesa de Palheròls.

Plegat dins son saile negre, un passa-montanha al torn del cap e lo pal a la man, s'alancèt sul camin blanquinèl. L'estrada se devinava, encara, ambe los fraisses que l'orlavan.

Masque, quand arrapèt la calm, delai Sistrièira, lo vent de la cisampa l'assubèt Aquí, ges d'abric, pas d'aubres, pas de rancs per arrestar lo blanc posquilh. Los uèlhs emborlhats, i vesia pas a tres passes davant el.

Pus de traças, pus de piadas, tanplan darrièr coma tot drech. La trèva blanca del eicir sailava tot dins lo non-res...

Enrodat de blancor podia pas saupre ont se trobava. Pr'aquò li semblava qu'atraçava tot drech e s'esperava tombar, d'a pic, als primièrs ostals da Palheròls. Ne deuiá pas èstre lòn.

Mas, en mai cambava dins la nèu, en mai li semblava que lo vilatge s'aluenchava. Aquò èra aquela ressentida que lo prenguèt a la garganta. Aquò li sarrava lo cur. Las susors de las fèbres, lo prenián pauc a pauc. Sabia pas s'avia freg o cald. S'entrachèt, en fin, que virava en redond.

N'agèt la compreson, quora tombèt sus las siás piadas que l'eicir avia pas encara arrasadas. En aquel moment se rampelèt los vèrses terribles del poèta Vermenosa:

"A l'eicir! L'eicir es sans còrs:
Quò's un vent, un alen que bufa,
Quò's l'alen poderós e fòrt
De la montanha que s'enrufa:
L'eicir quò's lo vent de la mòrt.
Vesètz pas res, tèrra ni cèu,
Sètz dins un revolum de nèu
Lo vent que fa vos desaubira:
Vos variatz e la mòrt ven lèu!"

— Pauvre de ieu! marmotegèt lo capelan. Nòstra Dama da Palheròls agètz pietat! Venètz a mon ajuda! Ò! vos la maire del Enfant!

Sol lo vent respondèt a sa prèga. L'estiflament del poscum s'alandava que mai. Lo silenci planesòl, entrecopat de gemidas, èra lo monde clòt que l'enrodava...

Vegèt una pèira desacaptada de nèu. S'i assetèt, l'esquina virada al vent gingolaire. Esperèt. Esperava de qué? Òc sabia pas! Mas pregava.

Sentia ni lo freg que trespialava son mantèl, ni la nèu que fonia dins son copet. S'agrepesia suaudament, sens se n'atrar. Se sentia pus. Agremolit benurós, lo monde fugissia de son entorn.

Lo sòm l'agafava. Se seria alongat, aquí, subre la nèu...

Tot d'un còp se rasseguèt. Tot al ras venia d'ausir quicòm. Un tindament flac brusissia leugieirament. N'era pas tròp segur, endormit que se trobava encara. Apuèi l'eicir estofa tantas de causas. Cresia repapiar... Benlèu la campana de Raulhac que cloquejava... o la del Paradís! Deuiá somniar...

Dins un moment d'apausada del vent entendèt plan, vas sa drecha, un clocar de campana. Una campana de Palheròls, la dels perduts sonava la rampelada.

— Gràcias! siaga a Nòstre Sénher e a sa maire tant poderosa! Grand-mercés, Vierge da Palheròls!

Se levèt promptament, malgrat la macadura frejolenca. Se guidèt devàs la campanada...

Siaguèt susprés de se trobar tant prèp del vilatge. Alara que virava e revirava, s'estonèt de n'èstre qu'a vint portadas de pèrgas (dins los cent vint mèstres) del primièr ostal.

Benesiguèt, tornar-mai, lo Cèl amai lo campanhièr. Vertat que sa maire, en vegent tombat la nèu e l'eicir s'alevar ambe la nuèch, aviá sonar l'òme de las campanas. Lo brave campanièr, coneissent las tradicions, èra adejà de toquejar la campana dels esmarrats.

Car en montanha d'Auvèrnha, coma en aquela d'Aubrac, s'es totjorn brandit, als campanals, la clòca dels errants. Quò's lo rampèl dels enganats e dels perduts de la cisampa desvariada: "Errantes revocans".

Masque, desempuèi aquel jorn, nòstre joine curat se fisèt als passes d'un caval.

Per anar desservir Barriac, e quand la nèu estendiá son saile de blancor, lo curaton preniá una èga. La cavala, que sap tostemps trobar son camin, fuguèt prestada aisidament per son vesin de caminada!

(Raconte dedicat a mon fraire l'abat Pèire Bòsc, qu'estèt curat de Palheròls).

(Decembre de 1984)

LA CRÒTA DE GARGANTUA

Mantunes racontes, plan sovent parpants, nos relatan que lo gigant Gargantua trevèt en nòstre Roèrgue e sas abroas.

Aquelas aventuras, subretot fisadas per nos divertir, ne son pas çaquelai tròp pebradas. Ne son, mai que mai, fargadas d'esperit rabelesenc. D'aquel èime trufandièr que marca nòstra raça montanhòla, ont lo bon sens trespiala de contunh.

Atal, se ditz que Gargantua marquèt de sas piadas las Colonas de Tarn. Dins aquel airal tarnenc n'atariguèt, tanben, l'aiga de ribièira en la beuvent. Talament qu'en churlant, n'engolèt un carri de bròcas ambe los buòus (Pau Gayraud).

Devàs Viaur, li seriá arribat la meteissa istòria. Demai, auriá ajudat del monde per darcar lo riu prigond, ont aduèi s'alança lo viaducte de Tanús. Per lo mercejar, los Noùçelagueses, l'assadolèron de tripons! (Andriuna Labit).

Una altra legenda Roèrgata (d'Enric Mouly) nos aprend qu'un gente esplech, del gigant, se seriá passat vas Riupeirós. Mas aquí, los Riupeiroses, agèron pas bona consciénça. Ni mai, ni mens, bandèron Gargantua!

Alara, me directz, que s'es passat en la valada d'Òlt? De qu'a pogut faire, o daissar, lo legendàri omenàs?

Si ben si! lo gargamèl a plan marcat nòstra ribièira! N'es que de veire las rocalhadas per compréner, que, se aquò's pas lo diable, quò's qualqu'un mai de massa bèl, o poderós, qu'a calcigat nòstres renvèrses! La boca de Dazas n'es un testimòni.

Veici lo raconte que pron sovent, los parroquians de nòstra Dama d'Ainés, vos fisaràn, a tot venent. Masqu'a la sola condicion, que siaguèssetz del país e que parlèssetz lor lengatge. Si que non, comprendriatz gaire lo sens d'aquela istòria trufarèla!

N'èra lo temps ont le gigant de Gargamèl trepava lo país d'òc. N'anava deçai, delai las ribièiras, tot a son aise. A bèlas encambadas passava d'un puèch al autre, sens s'atrachar dels rius.

Non podriái vos dire son alçada! Mas per son entrecambas, n'avètz que de fintar lo puèch de Jov e lo puèch da Cresta. Aurretz aquí son pas normal. L'escartament n'èra plan doncas d'un mièg de lega.

Un jorn de calorassa, lo grand gigant n'anava de per Roèrgue. Montava vas l'Auvèrnha. Voliá aténher lo Cantal per prendre un pauc de fresc. Sabiá qu'en ribièira de Cèra, dins la verdor de sos revoïvres, podriá s'alongar per las pradas da Vic, fins qu'a Biòulet.

Aquí, lo cap jols faus del Pas de Cèra, lo cuol per sanhas, lo pèds a las abroas del puèch Cornil, auriá son léser per far prangièira.

Veniá de traversar lo Segalar. Darcava, adara, lo Valon e son rogièr. La tèrra seca cricava jos sos passes. Los garrigals bruncats petavan sec coma de bròcas. Caduna de sas piadas marcavan lo campèstre. Naissiá, jos sos talons, dels clòts que devendrián pesquièrs. Atal s'es fach l'estanh de Bornazèl!

Urosament forbingava los mases e los vilatges. Teniá pas de calcigar lo monde païsan. D'alhors, las gents, en entendent lo rambalh de sos pèds, se gandissián dins los ostals. Volián pas se faire espoltir, coma formigas sul camin!

Masque l'escaumaci veniá mai grand. Lo set li prusiá la gargamèla. Pas una nivòl deval cèl, ont auriá pogut i passar la cara per se molhar lo frònt L'asuèlh, fins qu'a Bordèus, èra clarent. En aquela fin de setembre la secada reinava de pertot.

La susor li regalava de sos tempes. Cada gotal tombat pel sòl fusava sus la gleba assecadissa en la traucant.

Plan lèu vegèt dos valats negres e verds, ont l'aiga serpentava. N'èron l'Òlt e lo riu de la Boca de Dazas. En fàcia, sul tràvers, vairavan los rasims dal Fèl. L'enveja, mai prenent, de se refrescar li cremèt la garganta.

S'escarlambèt per dessus la valada. Un pèd sul puèch del Mazet, l'autre sul puèch de La Garda, s'acocolèt per se metre a portada. Las costalas del vinhal a posita se botèt en vòia de grapinhar los rasims.

Soca après soca, desrabèt los vinhòts de Malriu, de la Vinha Bassa, de la Vinha Nalta, de Peirigand, de la Papariá, de Campdomèrgue e da Cresta. Ne demorèt pas una sul tràvers afrabat. Vits, correjas, fuèlhas, rasims e paissèls avián engulhat lo tragidor de Gargantua... Tot dins l'estomac gargolhava com'un vaissèl.

Masqu'après aquò, lo set èra pas escantit. La pepida lo reprenguèt que de pus bèla. Alara, s'abaissèt que mai per beure a la Boca de Dazas.

Sa man drecha lisèt l'òng de las bofias. Anèt s'apautar val ras de Mal Riu, ont aduèi, se tròba lo gorg tant plond d'aquel airal. E, se botèt de beure, tant que puguèt, l'aiga frescosa del riu de Daza, amai, del Òlt. Beuguèt que non sai, sens s'avisar qu'engolava barbèus e trochas de pels gorgs.

N'atariguèt lo daval de la ribièira. L'aiga s'estorèt pus bas que lo pòrt Sobeire, que n'es aduèi Sant Projèt. Calguèt mai de tres jorns per que lo rajòl tòrne colar!

Urosament, qu'encara n'èra l'estiu, si que non, auriá pogut s'empafar qualques gabarras subrecargadas!

Un còp plan confle sosquèt de se redreissar. Masqu'en aquel moment, lo mescladís de l'aiga amb los rasims que gargolhavan, dins lo ventre, forcèron lo passatge dels budèls. Còp sec la foira l'atrapèt. N'agèt juste lo temps d'abaissar lo pontanèl arrièr de las siás calças qu'una tronadissa d'infèrn reclantiguèt dins la valada.

Jol bufal, la torre de Montarnal ne perdèt la teulada!

Una petòla embosenaira s'acomolèt sus la planesa del cambon da Fròns. Tota una vacada i s'afonzèt, sens remission, dins lo fracatge empudesit!

Solatjat, Gargantua se relevèt. Mas abans de montar sas calças, se boissèt amb la garrosta d'Ambèc, que s'estendiá, alara, sul Truèlh Vièlh. En arrancant los garrigòls se formèt lo combal, ont pus tard, se plantèt lo vinhal d'Espeirac...

E... reprenguèt son aviament devàs l'Auvèrnha mai verdosa...

N'es coma aquò que nasquèt lo puèch da Fròns. N'es un suc que revèrta pas los altres del país ribieiròl. Sa forma, plan redonda, se destaca del traversièr de la Garriga da Vièlha-Viá.

Sa tèrra es franca, son ròc de sistre un pauc molenc. D'alhors, son vertadièr nom es, lo puèch Franc, o Cròta de Gargantua!

Atal es conegut dins l'encontrada.

(Raconte reculhit al prèp de Combetas da Montarnal e de "Delouvrier" da Recoulés.

(Mai de 1987)

LA PESCA DEL VICÀRI

Se sap que dabans guèrra — la de quatòrze — forças parròquias del Roèrgue avián, en mai del rector, un adjutori. Un vicairòt per plan tot dire.

Aquel joinòme frescament sortit del semenàri grand, èra aquí per assostar lo curat dins son servici parroquial. Lo ròmplaçava quand ne virava. Mas subretot l'ajudava, quora devengut vièlh, lo curat se fasiá patraca. A sa plaça anava avistar las bòrias un pauc aluenchadas del cap-luòc. D'aquel biaís portava la bona paraula als ostals, coma tanben lor confisava secors e conselhs salvatòris...

N'èra atal d'Espeirac, país travers ut que non sai . Semblariá qu'en aquel airal Dius i siaga passat a la lèsta! Coma nos assabenta una dicha ribieiròla, en parlant d'Alèt, un paubre mas enganat entre rocaldas, dins las gorguièiras d'Òlt:

"Devàs Alèt lo diable i caguèt!"

Vertat que los estreches d'Òlt e la gola de Dazas son malaisits e salvatges. Devàs aquí, se quilhan ròcs e rocalhadas, rancs e rancaredas, sens parlar de las bofias boscudas. Per tot dire, n'es un país de bofegasses!

Pr'aquò, n'es d'aquel airal que los ribairòls dal Fèl e d'Espeirac tiravan lors castanhas, lor lenha, lor bòsc de fustas, coma la brosta de fuèlhas pel bestial.

Mas Òlt e Dazas èron ribièiras peissonièiras. N'èron la sèrva pels jorns de magre, coma pels jorns de fèsta. Atal se saborava, en aquelas passas: trochas rostidas a la padena, pascadas de trogands, barbèus farcits al forn, enguilas aprestadas en salsa gabarrièira. N'èrem pas encara a l'estòfinada...

A la caminada d'Espeirac se ne podiá pas far que de mens. Mai que la taula siaguèsse pus pervesida que la, de la maja part dels Espeiragòls, lo curat vièlh aimava lo peisson. Dels parroquians, totjorn los meteisses, li fasián tot còp present del melhor pèis que se pòsca préner, en aiga de riu.

Lo vicàri d'alara, sortit de las abroas d'una boralda d'Aubrac, n'èra tanben un fin pescaire. Quand davalava deval Dòm de Vilhiès, la Valada bassa, l'Austriniá o las Dazas, s'i atardivava per anar prendre un banh dins l'aiga fresca de ribièira. Era bon nadaire e la prigondor dels gorgs li fasián pas pensament. S'amodava per atrapar qualques barbèus o qualquas trochas. Cossí se mainava? Deguns oc sabiá pas! Braconièr dins l'anma, a tasta-mans o als congrels, s'arregava per pas tornar la biaça voida vas Espeirac.

A çò que se disiá, es qu'atrapava quitament las trochas al liçon. Ajaçat sul bòrd del riu, teniá d'una man un lace-correjon en crin de cavala. De l'altra, fosigava doçamenton la cava amb una bròca. E rap! quand lo peisson ponchava lo nas, deval trauc, se trobava còp sec coletat. Oc caliá saupre far! Car en ribièira d'Òlt, aquel biais de pescar èra pas practicat pels Costovins.

Tant i a, que la governanta de la caminada èra mai d'un còp fornida en pèisses, los divendres e los jorns de sègon lo caramentrant.

Masque la pesca se tampava, coma al jorn duèi. Del mes d'octobre a la mièg feblièr, èra enebit d'atrapar de trochas. Cap de biais de pescar, en Daza, n'èra permetut deval temps ivernenc.

Rai d'aquò, lo vicairòt, totjorn impenitent, n'aprofichava per far — en aquel temps — sas melhoras partidas de pesca. Lo vèspre vengut, corsava lo camin de las Dazas. Breviàri en mans, biaça esconduda jol saile negre, seguissiá dapasset los broals del riu. Anava fins qu'a Camborcet, D'escondut pausava qualques congrels. Espincava, atanben, la cesta, que de longa, èra tenduda jols raïçals d'un vernhat. Puèi, la nuèch tombanta, tornava en caminada.

D'abara, aprèp la mèsca de l'albeta, se preissava d'anar levar las còrdas. Malgrat lo freg que pialava, o la nèu que cricava jols passes, fasiá sa sortida matinièira...

Aquò se sabiá. N'èra pas un secret de confessional! Talament que los pendòrlhas d'Entraigas se n'avisèron. Eron venguts, mantunes còps, a la poncha del jorn. Susvelhavan la Daza e las pradas de Camborcet Mas jamai avián pogut prendre, sul pic, lo vicairòt. Era pas question, per eles, de lo fosigar quora lo trobavan patèrnejant sul caminòl. Verponjoses s'entornavan, a cavallhons, devàs lor casèrna Entraigòla...

Fins qu'un jorn de genvièr ont agèron mai d'escasença.

Dempuèi Nadal lo freg s'èra expandit dins las ribièiras. Jalava a pèira fendre. La glaça fasiá presa suls gaulhasses dels camins, amai vas las abroas dels ri us. Las candèlas als teulats pindolavan. ..

Coma de costuma, nòstre vicàri aviá tendut sos apleches. Malgrat la jalada qu'agrepesiá los dets e sasissiá lo còrs, èra anat levar sos congrels.

N'èra de tirar una trocha del riu, quand entendèt lo patratac-patratac d'una cavala. A caval los gendarmas traversavan lo prat de la Molina, ont se trobava. N'èron qu'a quatre galaups del vicàri. Susprés lo curaton lachèt lo congrel e la trocha. Al quite de lisar sus las pèiras agasairas passèt lo riu en tres salts. Reversinèt la sotana. Se botèt en vèlha d'arrapar, lèstament, lo travèrs de la Gardeta.

Lo primièr gendarma arribava a bòrd de riu. Fissèt del talon son caval per li far darcar la Daza. Masque la bèstia se calèt. Repetenèt, en sentiguent sos fèrris rispar sus la glaça. Lo pendòrlha penchat sul copet del caval virèt las fondas. Lo cap primièr faguèt la cabussada dins la gorga del riu.

Lo vicàri contunhava son arrapadís. N'èra adejà luènh de l'aiga quora s'ausiguèt sonar:

— Al secors! Monsenh lo vicàri! Venètz! cridava lo segond gendarma. Venètz m'ajudar! Vos farem pas res!

Mas el mesfisant s'arrestava pas. Avia pas vist lo brigadièr cabussar. Caquelai se revirèt. Vegèt bracejar un òme dins l'aiga. Un altre que cridava e qu'assajava d'atrapar lo mièg-negat.

Alara compenguèt. Al quite d'èstre verbalisat d'una còntra-dança, benlèu plan meritada, se preissèt de venir prestar mans.

A totes dos sortiguèron lo brigadièr de l'aiga jalada. Sanglassat, lo paubre òme avia lo costume subrondat que, vistament, crespava. Sa cara virava al violet del aylan, tament que lo freg n'era viu.

Se despachèron de lo metre sul caval. S'acaminèron, de prèissa, val ostal de Camborcet. Sonèron los boriaires. Dintrèron lo brigadièr jalat. Lo sarrèron del canton. Empusèron lo fuòc. Despolhèron l'òme de sos vestits. Botèron l'unifòrme per secar davant la flambuscada. Del temps que lo paubre pendòrlha, assetat sus la banca, se fasiá boissar e fretar Vigorosament pel vicàri, la patrona li faguèt calfar una escudèla de vin cald, cremat al fèrri del empunja-fuòc.

— Desencusatz-me pel desrengament, s'oc faguèt lo brigadièr, quand agèt représ color naturala... Grand-mercés de m'aveire portat secors...

— Sens la vòstra ajuda auria perit negat, ajustèt lo segond gendarma. Farem res còntra vos, a condicion que tenguèssetz lenga. Ne serà tanben per vautres, los Lavèrnhas da Camborcet. Parlèssetz pas d'aquel auvèri!

Un còp plan sec e estorrat, lo gendarma carguèt sos vestits. Las bòtas un bocin imorencas, mas garnidas d'un parelh de debasses de lana prestats per la Vernhata, lo brigadièr se trobèt lèste per partir. Ambe son companh, reprenguèron la via d'Entraigas.

Amai, se gardèron ben de parlar, de lor subte, a qual que siaga!

Èra mai que mièja jornada quand atengeguèron lo camin de casèrna.

Desempuèi aquel jorn daissèron tranquile lo vicàri que contunhèt sas ocupacions pastorales e... pescadissas. S'asardèron jamai pus devàs Dazas los meses d'ivèrn.

Lo vicàri tenguèt sa lenga pron de temps. Devengut vièlh curat, del costat de Laissac, se carrava, çaquelai, de contar cossí avia pescat un gendarma en plaça de trocha!

(Novembre de 1984)

LO BOC DAL SALÉS

Sabètz qu'en ribièira d'Òlt, al país Costovin, s'i trabalha un pauc de vinha. I a pas gaire, n'era lo grand vinhal dal Fèl e d'Entraigas.

Aquel vinhal fornís, encara çaquelai, un vinòt claret, pron nolent e fruchós. Lo cal saupre beure e presar, estant qu'es subretot plan bon novèl. Mas son melhor produch n'era lo blanc, dich lo vin de gamet franc.

Ne fuguèt a quel vin tant vantat, aquel "qu'escarrabilha lo cervèl", coma aimava dire lo grand felibre Vermenosa, de l'Auvèrnha vesina. Èra quitament recomandat per sonhar lo fetge!

A la Sant Pèire, vòta da Rossí e dal Fèl, calia ne beure uèch taçadas — dins un taçon d'argent — per se garir de la jaunissa! N'era una costuma de reingatge e dels sègles passats...

Masque, adara, i a pas tantas de vinadas. La tarribla malautiá, dicha del filoxerà, afrabèt aquel tant gente vinharés. S'avaliguèt amb las jaladas del mes de febrièr de 1956. Setanta cinc ans sufiguèron, entre los dos malastres, per que se parle pus de vinhal, mas de vinhòt...

Aduèi doncas, fòra lo vin, de que demòra? De las cabras! N'es lo sol bestial que pòsca trevar dins aquel airal ranquerut e traversut. Tot altre cabal: vacas o cavals, se desarocariá cap al ribieiral! Encara que, plan lèu, se veirà que de cabròls salvatges, amb l'abandon dels darrièrs ostals de vinha...

Atal, dins totas las borietas, en mai d'una vinha, d'un òrt, d'un verdièr comol de frucha, se vesia qualques pradèls e qualques frachivas. Servián per far passar qualques cabrilhas. Cabrilhas que nos donavan, e que vos donan encara aduèi: lo bon cabecon dal Fèl! Urosament!

Masque aquel bestial es fach a la revèrs dels altres. Las vacas, las fedas e las saumas an lor sason d'amors al temps de prima. Non! las cabras, elas, venon amorosas quand los pelons del castanhièr se botan de badalhar. Es a dire quand ven l'auton!

Tanplan oc ditz lo vièlh provèrbi:

"Dabans que passe Sant Martin
mena tas cabras aboquir!"

Aquò's en aquel moment, pecaire! que l'idòla d'anar veire lo boc se met a las secutar. Pardí! quora aquò las prend, demòra qu'una solucion: las menar de tira aboquir!

Mas per anar quistar un bocalhàs per sègre, totes los ostals an pas de mascle borrut, banut e qu'enfachina bravamant.

Dins l'encontrada dal Fèl i aviá gaire, d'aquel temps, sonque tres boccs, l'un a Cresta, l'autre a Cassòls e lo darrièr a Salés d'Aigualés. Lo pus prèp per nosaltres n'èra doncas lo dal Salés.

Aquò's atal qu'al mes d'octobre, un cordel al còl de la cabra, lai anavem dapasset. La cabrilha bialava tant que se pòt. Estrementissiá de la coeta en cridant: "Lèu! Lèu!". En sa barba marmussejava: "Lèu! lai cal anar lèu!" Un drollet del ostal, o la mamà quand ne virava, condusián a través caminòls, aquel çaganh de bèstia. Calia l'estirossar devàs la bòria dal Salés.

Aduèi, se mena totjorn las cabras al boc del costat d'Espeirac, mai da Cassòls, masqu'en veitura! Pensatz! se la cabra n'es tota fièra de se far trigossar? Al luòc de se far peltirar per un liçon que l'estranglava de meitat, se far carrejar la finòta! Òm arrèsta pas lo progrès...

Mas las cabras son capriciosas. Vòlon pas s'afraïrar amb lo boc tant lèu lo primièr jorn. E pr'aquò, es aquí per aquel daquòs! Benlèu lo banut, dins son arremausadís es un pauc arrendut? Lo cal davegadas, lo confortar amb de golaridissas. Atal s'i baila de civada!

Baste qu'en fin siaga consent e que demande: "Siás d'a boc? Siás d'a boc?" Aquela cacibrilha respònd totjorn: "Lèu! Lèu!" Cal creire que sap pas de que vòl, l'aissosa cabrideta! E, lo boc finís per li respondre: "Deman? Deman?"

Alara, la cal daissar estar aquí una crana setmana. Lo cabratge dal Salés augmenta dinquiá, una trentena de cabrilhas.

La gent del ostal son obligats de mòlzer, matins e sers, tot aquel cabrum. Aquò te fa un rambalh del diable, entre las cabras capudas, los selhons de lach e las faissèlas. Aquò's tanben sens comptar las topinas per calhar. Las cal faire calfar, doçamenton, davant la brasa del canton. Mai plan velhar que la calhada còser pas.

Urosament qué i a los encalats e los cabecons per se pagar d'aquel demai de pena. I a tanben lo drech de cabrar qu'es pas de negligir. Encara, devàs antan, èra de dètz francs per cabra.

Tant i a qué, aquò èra un trabalh suplementari pel dròlle del ostal. Lo Rogièr èra obligat de far lo pastre, en esperant la dintrada de l'escòla. Dintrada que se passava a la Totsants, coma nos ditz aquel provèrbi:

"A la Totsants
la nèu pels camps
dintrà à l'escòla
lo temps s'envòla
fins lo cap d'an!"

En atendent, caliá que lo Rogièr gardèsse! Deslargar, susvelhar, passejar tot aquel cabal, sens lo quitar dels uèlhs, n'èra lo pretzfach de cada jorn de la setmana. Apuèi caliá aparar que las cabras se trucon pas, que salton pas dins l'òrt, que darcon pas la vinha e qu'anon pas dins la castanhal. E sustot, que s'estripon pas lo pièch dins los erams, quora n'i aviá!

Vos pòde afortir, qu'èra pas un trabalh de tot repaus. Téner aquel rabestial, n'èra un brave pensament!

Aquò podiá anar los jorns de trabalh, que de còps la maire o la mama grand, prestavan ajuda. Mas lo dimenge, aquò èra un altre sicut! Lo monde, d'alara, aurián pas mancat la mèsse per un còp de fusilh. Ni mai las vèspras quand lo curat las anonciava. Los parents, eles, anavan en parròquia. Lo drollet, solet, demorava per velhar lo tropèl e lo boc!

Quand lo garçon èra pas tròp bèl, coma n'èra lo Rogièr, lo cabrum chorrava dins l'estable. Esperava fin de prangièira per se gitar deval campèstre. N'èra l'ora, ont los parents tornavan. Entrestant, se metiá lo boc dins un triat. Las cabras se clausián dins l'autre recanton del estable.

L'enfant èra cargat de susvelhar lo boc que darquèsse pas las cledas. Que s'enganèsse pas lo cap a través las tavèlas, en assajant d'anar ambe las cabras... Amb un parelh de banas e la barba espessa podiá se desbanar. O pus lèu riscava de s'estranglar! E aquí, adius lo rapòrt del cabratge de darreiriá!

Doncas, per tornar vas mon raconte, aqueste dimenge se daissèt lo pichon Rogièr gardian del tropèl. Las cabras e lo boc s'embarrèron dins l'estable. Lo paire e la maire dal Salés, partiguèron de matin, per Ginolhac.

Mas en partent recomandèron al pichon:

— Fai atencion Rogeton! que lo boc faga pas de bestisas! Qu'ensage pas de saltar lo cledon! Qu'engulhe pas lo cap entre tavèlas! Oc te comandam plan! Si que non, auràs drech d'un estimossal dont te sovendràs!

Los parents s'enanèron, patringa-patringa, cap a la glèisa. S'encaminèron pel vialet qu'arrapava vas lor parròquia. N'èra aluenchada d'una bona lega...

Lo Rogièr tot tranquile s'afairèt per s'amusar. Anèt dins un caire del cortial. Aquí s'entrevèt de faire una cabana, ambe las bròcas del lenhièr. Soscava que las cabras butarián pas!

Mal li prenguèt! Una cabrilha amorosa fintava, d'aquel temps, lo banut dins son claus. Assajava de l'enfuocar tot en bialant. L'animal li tenguèt pas mai! Cessèt, e en dos còps prenguèt vam per darcar la cleda.

Mas èra tròp pesuc! Aquò voliá pas segre del darrièr! I aviá quicòm que li pesava devals turmèls! Alara, lo malurós boc engulhèt la nifla entre las barras del cledon. Lo nas passèt. La barba seguèt. Las banas, una per una s'enganèron. Sonca que, arribat lo copet aquò s'arrestèt. Res seguissiá pus!

Las tavèlas èron tròp estrechas! Aquò l'estofegava! Començava d'aufegar bravament...

Lo piètre, al cap d'un passat de minutas, se rapelèt de la recomandacion. Anèt drech al estable. Que vegèt? Las cabras plan tranquilas. Mas lo boc? Lo boc, la paubra gossa! Èra aquí que n'anava s'estofar!

Ne sortiá los uèlhs del cap. Tament, qu'òm auriá dich lo diable, vas la boca del infèrn! Estirava la lenga d'un bada-man. Rascalhava de la garganta:

— Bè-è-è! Bè-è-è! Bè-è-èf-f-f!

Rogièr se despachèt s'atrapar lo boc per las banas. De li tòrcer lo còl. D'assajar de passar la tèsta, al delai dels barrons. Mas pecaire! en mai forçava d'un costat, en mai lo boc butava del altre! Èra pas pron fòrt per se ne vengar! I prenguèt una susada per res!

Quora cromprenguèt que li arribariá pas, tornèt de tira vas l'ostal Calcèt sos esclopets totes nòus. Carguèt sa blòda tota propeta — aquela que li serviria per anar a l'escòla, aprèp Totsants. E rap! cap drech sus Ginolhac! S'atrachava de glopas sul caminòl rancut...

Al cap d'una mièja oreta arribèt sus la plaça de Ginolhac Bufèt un bocinon... Durbiguèt doçament lo portal de la glèisa, que se botèt de renar... S'avancèt al mièg del passatge que menava al altar... Fintava d'un costat... Espincava del altre... Cercava sos parents!

De las menetas, curiosas coma d'agaças, revirèron lor morre. Se regassavan coma de piòtas en vesent aquel trace d'atardivat! Mas Rogièr se ne trasiá pas mal! Agachava se vesia sos parents. Tot al mens cercava la sià mamà...

En aquel moment, lo curat presicava. Era montat al cadieiral:

— Mes bien chers frères!... Aduèi vint-e-unen dimenge d'après Pentacosta, nos cal... nos cal... nos cal nos aprestar de festejar dignament nòstres dabanciers... Totsants, vòta reservada a totes los sants... dont nòstres aujòls ne fan partida, es plan marcanta per eles... Òc-ben! Aquò's eles que nos velhan... en amont dins lo Cèl... o benlèu ai Purgatòri! Espèran sonque nòstras pregàrias fervorosas... per nos parar... nos assostar ençaval...

S'entrachèt del drollet qu'èra sul pavat. Menava bruch ambe sos esclòps. S'arrestèt de presicar. Se virèt devàs el:

— Chut!... chut!... pas tant de bruch!... Vai t'assetar!

Lo Rogièr vergonjós ausava pas mai s'avançar. Se metèt, çaquelai, de sonar sa maire doçament:

— Mamà! mamà! mamà!...

Lo curat, tornar-mai, se revirèt. Faguèt encara mai:

— Chut! chut! e chut!

Alara lo paubre Rogeton, que la mostarda començava de li fissar lo nas, los uèlhs negats de gremas, se tenguèt pus. El que vesia totjorn lo boc que s'estranglava dins lo triat, se deslanguèt d'una voseta enchiprosa:

— I a pas de chut-chut que tenga! Vòle ma mamà que lo boc s'estrangla! N'es benlèu d'aquesta ora que s'escana?... Mai s'es estofat aquò's pas vos amont, que sèt plan pantit ... que davalaretz del cadieiral... per l'anar ròmplaçar!

— Vertat o pas, faguèt l'Urbanta — que nos contèt aquel demai — ne siaguèt un escandal! Tot ne retroniguèt d'un peta de reire que poguèron pas téner los òmes, del fons de la glèisa!

(Octobre de 1980)

LO PÀISSER DELS PEISSONS

Èra fin de vel hada. Io Justin de las Carrals anava tornar partir. Lo Fabre da Grand Ròca li diguèt:

— Tu que siás d'amont, del planòl de Ginolhac e qu'aimas plan lo pèis, t'agradariá benlèu de ne préner un platàs en partent?

— Si-ben-si! Mai te lo pagarai lo prèt看 que cal. Coma benlèu te l'escambiarai amb un mièg carton de blat negre?

— Anem! vai pel blat negre, mas una carta m'anariá mièlhs!

— Fotre! siás ben golard! Òc-ben! se creses... e se n'i a pron! Mas... ont los as per poire los préner, aqueste ser?

— E ben... E ben... E ben... faguèt lo Fabre en se gratant lo cap, son dins la ribièira!

— Te trufas de ieu? Cossí los vas atrapar, atal còp sec? al esparvièr? al singlon ? amb los congreles? Segur que ne soi pas preste de ne veire la coeta d'un, anuèch!

— Òc que si! los auràs en t'enanant. Los vam anar trapar pel prat del ribeiral.

— De qué, pel prat?

— Òc! oc as plan entendut! Los a nam amassar sus l'èrba del fons del prat!... Serà lèu mai qué ora de lai anar! La luna va se levar!

— Cossí? Masque cossí? badava lo Justin.

— Aquò's simple, respondèt lo Fabre. Veses, anuèch fa clar de luna e quand fa plena luna, coma aqueste ser, los pèisses sòrtan de l'aiga per anar... par anar pàisser l'èrba dels prats! Dins los prats que se tenon al ras de la ribièira. Mas subretot, dins los airals imorencs!

— A bon! comprene un pauc mièlhs, aqueste còp! Mas diga! te trufas pas de ieu, un còp de mai?

Èra vertat que lo Fabre aimava far, tot còp, qualques farsas a sos vesins. Istòria, per el, de passar un momenton de reire.

— Que non, te dise! afortiguèt lo Fabre. Aquò's plan vertat! Sabes ben, benlèu, qué al temps de prima las enguilas tòrnan montar las aigas?

— Benlèu, e alara?

— E ben, quora mòntan e que tanponch tròban un paredal de paissièira, sòrtan de l'aiga. Passan per ribas. Apuèi un còp darcats los tèrmes se botan, tornai-mai, dins la ribièira. Mai que, davegadas, se veson pels passes una pesonièira, te n'afraban la meitat, en chucant los peses que bròlhan!

— Tè! oc sabiá pas aquò d'aquí! Cossí sèt看 sabentass es, vautres los ribairòls!

— Aquò d'aquí n'es facile d'oc provar. Per tal, que dins lo matin, quand vas al òrt del ribeiral, veses de traças de lipidas. Pegadís que las enguilas an daissat, en serpatejant sus tèrra. Los peses, eles, son arrasats, oc podes creire!

— Bolgre! tant me ne dises!

D'una asulhada, lo Fabre faguèt signe al Rogièr que se teniá al cap de taula.

Lo joinòme compenguèt. Se levèt. Carguèt son capèl e sortiguèt.

Prenguèt lo caminòl del prat bas. Davalèt lo travèrs que condusiá a la sèrva dels peissons. Arrapèt una pèrga esconduda dins la levada. D'un revèrs de man, destapèt la bonda del pesquièr, ont èron en resèrva, las flandrinas e los barbèus pescats los jorns passats.

D'un pic, l'aiga desbondèt del trauc de la sèrva. S'estorrèt dins la levada del pradal. Un per un, los pèisses sortián en coetejant. Apuèi s'escampilhavan per las còpas, sus l'èrba fresca de las rasas...

En aquel moment, Justin e lo Fabre davalavan val ribieiral. L'un tenià la lanterna, l'autre un boirel penjat a la quèrba del braç.

Lo Rogièr anèt s'escondre darrièr la paret del camin de la tira. Esperèt.

— Prend-te-garda Justin! Aquò's trempe aici! faguèt la Fabre en arnbant al fons del prat...

Te caldriá pas asagar los esclòps! D'espachèm- nos, tanben, qué quo s lo moment que los pèisses son de pàisser. Tornaràn lèu partir!

En ajustant l'anar a la paraula, lo Fabre s'abaissèt per amassar los pèisses que remenavan entre los pials d'èrba. Amai que ne badavan per rasclar lo pelenc... coma benlèu del manca d'aiga?!

— Es pas possible de creire! fasiá lo Justin. S'alancèt, el tanben, per culhir a la lèsta, los peissons coetejaires.

Tota l'aigada de la sèrva èra negra de pèis. Lo Fabre e lo Justin ne ròmpliguèron lo boirel. Pas un n'escapèt!

Lo Justin tot content, lo Fabre josrisent, arrapèron lo vialet de Grand-Ròca. D'aquel temps, lo Rogièr èra tornat val ostal. Ne risiá tot solet, en caminant...

Lo boriaire de las Carrals dintrèt en son airal del plan de Ginolhac. N'èra tot urós. N'i aviá lo dequé, pensatz!: dètz liuras de barbèus e de flandres, dms la biaça...

Aquò's èra per el e sa mainada, un crane afar! Caquelai, una carta de blat negre en deute, li fasiá escursir la cilha. Se pensava qu'auriá pogut estalviar una tala despesa. S'aviá sachut que los pèisses sortián la nuèch, auriá pogut se passar del servici del Fabre!

Mas quora volguèt contar, lo dimenge seguent, son istòria als companhs de la tavèrna de Beulac, da Ginolhac, tot lo monde se trufèt d'el e de son nescium!

Un còp de mai, lo Fabre da Grand-Ròca s'èra plan mocat del Justin de las Carrals. Pr'aquò, èra pas aquel jorn, un primièr d'abrial!

(Decembre de 1983)

LOS CINQ PALMS DEL CURAT

— Es pas de dire que se faga tantas de mocariás al encontre dels capelans! Subretot d'aquel da Rossí, que pecaire! n'èra un sentòme! Fasiá pas de tòrt a deguns! Non sabe per de qué lo monde son tant trufandièrs?

Atal disiá l'Urbanta, un ser val canton de nòstre ostal...

Çaquelai, a quel brave curat èra plan considerat. N'èra ta nben l'un dels mai paubres de l'encontrada.

Sa parroquieta — d'aquel temps de dabans 1788 — s'estendiá gaire luènh de las costalas dal Fèl. Lo curat da Ginolhac l'enrodava de sos dreches. Atal, las capelaniás de Malriu e da Cresta, despendián de la parròquia brossieirenca de delai lo riu d'Aigualés. Alara qu'el, despassava pas lo riu d'en Cabrièiras, lo Fons de la Còsta, la Campestriniá e lo riu da Portés. Encara que Portés, èra partajat entre los dos airals. De mai, lo coarro da Portés, representant lo senhor vièlh da Rossí, possedissiá mai de dèimes qu'aquel paubre rector, sus quelques mases del vinhal. Coma n'èra, atanben, suls ostals del renvèrs de delai Ôlt que se trapan sus Espeirac.

Son casual èra pas doncas dels pus espesses. S'acontentava de çò que li daissava lo presbost da Mont-Salvi. N'estava a la porcion congruda!

Pr'aquò, lo vin l'aviá en abonde. Quò se comprend! Masque las annadas de nèblas, de jaladas o d'auratges, beuviá mai d'aiga que de vin. Los vinhairons dal Fèl èron alara arroïnats. Podián pas pagar lo quite denièr de Sant Pèire!

Brave coma n'èra, lo curaton ambe lo pauc qu'aviá, ne veniá a lor ajuda. Lo bailava siaga un cassèl de pan, siaga una lesca de bacon per far bolhir lor ola!

N'èra sovent lo temps de la misèra! Totes aici se sovenián d'aquelas tarriblas pèstas que faguèron morir presque tot lo monde de las costalas ribieiròlas. Aquò èra, d'aprèp la tradicion, dins la segonda partida del sègle dètz-e-sètèn (1653/1693). Aquò tornava un còp cada trenta sièis ans!

Los que se ne tirèron, s'avodèron a Sant Ròch o a Sant Lop. Desempuèi, s'anava en pelegrinatge al Dòm de Vilhiès o a Ginolhac per Sant Lop lo primièr de setembre; a Montarnal, a Espeirac o a Mont-Salvi, per Sant Ròch lo sètze d'agost. N'èra atal de la fe, del salvament, de las cresenças salutàrias...

— Mas per deman, veiretz! ajustava l'Urbanta. La grand pèsta de nòstre sègle serà l'abandon complèt de las costalas e dels tràverses del país. Lo ribieiral tornarà salvatge, coma benlèu serà negat! Vendra tal que lo trobèt lo primièr ermita del Dòm. Sé aquò's pas mai! Ambe totes los avets que d'unes vòlon plantar per tot: aquò serà pus fotut! Benlèu que lo monde vendrà mai rasonables e salvaràn çò qu'encara podrà se conservar. Lo progrès, plan bon en se, pòrta tanplan sa pèsta ambe son fèl!...

Amb tot aquò, ne sèm plan luènh de la pietat e del patiràs del curat da Rossí!

Paubre coma Jòb, s'acontentava d'un simple vestit. Plan vertat, sa sotana de cada jorn, traucada e repetaçada, escondiá las misèras del dejotz. Òc- ben! una camisa de cambi, li sufisiá sovent!

Quand lo freg cachava un pauc tròp, un parelh de debasses, un tricòt de lana, s'ajustavan, en mai, per conservar la calor de son còrs. S'aviá una sotana neta, un parelh de sabatons, los gardava pel dimenge, o per las sortidas, vas Entraigas o vas Mont-Salvi. Los altres jorns, cargava los esclòps.

Se sabiá que portava pas de calças. Ne sentiá pas d'alhors, la necessitat. Apuèi, per sos besonhs, n'èra que mai al aise... Pensatz! n'aviá qu'a reversinar la sotana per se solatjar...

— Tant d'estalviat! çò disiá lo curat a sa governanta, que li fasiá repròchi d'aquela pigresa.

Pigresa, pr'aquò minima, que se justificava. N'èra per esparnhar en sa caminada, ont la paubretat los costejava sens sostar...

Masqu'un jorn siaguèt convidat al cap-luòc d'Entraigas. Vestiguèt sa crana sotana. Calcèt sos sabatons vernits. Carguèt son capèl a large bòrd. Partiguèt en pregant vas Entraigas. Se passava alara, per la Viala...

N'èra, en aquel jorn, la confirmacion. L'avesque da Rodés s'èra desplaçat en grand aparat, per la ceremònia.

Aprèp l'ofici, tot un cadun dels curats del district, contèron lors malurs, lors desavèniments e las migras. A part lo da Rossí, qu'èra content de son sòrt, totes los autres se plangeguèron al Monsenhor.

Çaquelai, lo prior del canton, aviá adejà entresenhar l'avesque, de la situacion precària del rector da Rossí. Amai, li aviá fisat que lo bon curat, de tant paubre que n'èra, aviá pas lo dequé per se vestir corèctament.

— A ça mai! çò faguèt l'avesque, me disètz que sètz content de vòstre sòrt? Pr'aquò, m'es etat dich qu'aviatz pas çò que cal per vòstres besonhs! Non urós d'aquo, avidatz totes los paubres de vòstres travèrses! De mai, vos privatz de vos vestir ambe decència. Ane! me faretz plaser d'anar veire lo sastre. Que vos talhe de las bragas sus mesura. Avètz aquí un escut de sièis liuras per aquò far! E... me mercegèssetz pas! Que diantre! un pauc de tenguda, per un curat onèste, aquò pòt pas faire de mal!

Tot moquet, de reçaupre una tala leiçon davant sos confraires, se seriá botat dins un trauc de mirga! Aquel paubre curat ne partiguèt, còp sec, chas lo sastre de la vila.

Lo talhandièr li prenguèt mesura, sus la sotana. Carculèt que li caldriá cinq palms de tèla o de drap fin.

Lo rector causiguèt de la tèla de burat, per se far las calças. Pensèt qué aquò fariá tanplan que lo drap de rasa. Etalvièt, atal, una liura argent e dos sòus.

— Tè! n'aurai per crompar un pauc mai de pan, o de farina, per ieu e per mas oelhas, faguèt lo prèire sens soscar mai...

Lo talhaire de drap diguèt al curat qué aquò seriá prèste dins tres oras, se voliá esperar. Si que non, que tornèsse passar dins un parelh de jorns.

Mas coma aquò preissava, lo prèire preferèt atendre. Las cordurièiras del sastre se botèron, de tira, al pretzfach.

Quand lo curat tornèt passar, vas fin de prangièira, las bragas èron prèstas. Tot urós se las calcèt. Paguèt ambe l'escut d'argent. Se'n tornèt, fièr coma Artaban, sul camin de Rossí...

Coma passava la planca del riu de Grand Ròca, un besonh preissat li cachèt los budèls. S'escondèt darrièr una boissièira. Tombèt las calças.

Faguèt mai que de las tombar, las quitèt! Las pausèt sus un bois. Reversinèt sa sotana e... faguèt çò que deuviá faire. Apuèi solatjat, baissèt lo pan de la sotana. Reprenguèt son camin, coma se res non èra. Pensèt ges a sas bragas de burat, demorada sul bois.

Quora arribèt a sa caminada, volguèt far veire son acontentament, à sa fidèla governanta, la Maríia.

— Sabètz Maríia, nostre senhor l'avesque es un brave òme. M'a fach un present que n'ai lo cur tot escaufat... amai lo rèsta. Tenètz! Fintatz! Aquí n'i avètz cinq palms!

Coma disiá aquestes mots, se revira. Lèva la sotana e... paubre monde! mostrèt son cuol a la serventa estomacada!

— Aquò seriá pas estat grèu, acabèt l'Urbanta, se tota l'encontrada dal Fèl oc aviá pas sachut! Quò's per aquo, qu'aduèi, òm se trufa totjorn d'aquel sentòme de curat, un pauc distrach!

(Genvièr de 1984)

L'OLADA DE NÒÇA

Lo Fabre, totjorn trufaire, amai dels còps pissa-vinagre, s'èra fach mal veire ambe sas mocariás.

Lo Justin da Grand Ròca, altre còp son amic, podiá, adara, gaire mai lo sentir.

Atanben quand la filha del Justin, la Julina, se mainèt de se marida nòstre trufandièr passèt per doblidar. Dins la tièira dels convits de faguèt escaifar...

Ne romnièt sa rancor qualche briu. Trobava aquel afront un pauc rufe. Ne sosquèt de se venjar. Mas voliá pas, çaquelai, que sa venjança fuguèsse pas pebrada, ni plan marcanta. Desirava sonca que s'òsque lo còp.

La vèlha d'aquel bolegadís, que s'aprestava en acò del Justin, trobèt lo biaís d'i pervenir.

— Del temps que la nòça partirà, vas la mèssa noviala, m'aplecharai ben per anar vistar. Aquí, chas lo vesin, veirai cossí far mon esplech!

Lo lendeman quora lo cortègi (l'Artemís dal Fèl, cabreta en mans, al endavant) s'alancèt sul ranquet arrapaire de Ginolhac, lo Fabre s'assarèt del ostal.

En passant davant lo portal, la foganhièira — la Melina del Solièr — lo sonèt per la fenèstra.

— Paubre Fabron! vos an doncas desoblidat! Mas aquò sens soscar mal, cresètz-me! Lor cal pas ne voler! Que volètz, sètz totjorn a vos trufar del Justin, qu'en fin, vos tòrna los rèbles que li avètz gitats!... Anem, dintratz! Tastaretz la fogassa e beurètz un taçonat de vin blanc!

Lo Fabre dintrèt, pietadós. Se desencusèt del desrengament que bailava. Se fasiá pichon que non sai! Mai aimava pas se far pregar...

Se sarrèt del canton. Prenguèt un talhon daurat de fogassa. Se faguèt méisser un mièg taçon de vin. D'aquel vin de gamet blanc, dal Fèl, tant presat dins l'encontrada. Puèi, s'assetèt sus la banca per savorar lo regausiu.

Fintèt, espedidèt de nonent, tot lo rebaladís que se fasiá. Niflèt las nolors de la vianda aplechada sus la taula de cosina. Espinquèt las servicialas que passavan, d'un caire al altre del ostal:

Trotinejavan de contunh. Caminavan de la foganha vas la granja, per garnir la taula granda. Aquí, tot una vaissèla fina s'apausava, floricada ambe gost. Dels giroflards culhits del matin, blancs o rauses, apimpavan de conquetas coiradas e los lencòls tenduts, dinquiá fin de travada.

Tot aquò bailava un aire gaujós, amb los rais del solelh primairec que reganhavan los cantons...

Lo Fabre, afonsat dins la banca, bruncava pas mai qu'un papet aconsomit. Fasiá semblant de se calfar! Son picalh de fogassa d'una man, lo taçon pausat d'a quintèl sus l'acoidador de la banca, òm auriá dich un pecador plan repentit!

Masque, dempuèi un momenton, velhava un trace de cat agremolit, ras dels landièrs.

La Melina, presa per son pretzfach de cosinièira, lo preguèt d'apunjar fuòc. Calíá que la grand ola, que bronzissiá, penjada al carmalh de la chaminèia, bolhiguèsse al pus lèu.

Una bona audor, de polas farcidas e de faudas de vedèl, sortiá en fumairòlas de dejotz l'acaptador... Aquel bolhon nolent lo fasiá viscar! Aquò li graumissava la nifla coma una presa de tabat!

Mai que risquèsse res, assetat aqui, li tardava, çaquelai, de far sa farcejada e de fugir plan lèu. Lo trabalh, tanben, l'esperava al òrt del bauc!

En vesent aquel cat arrecebit, tot acotolat al pèd del fuòc, acendrolit que n'èra una pietat... Ias mostachas rabastinadas pel flambuscal, una idèia farlusca li trotèt a la suca.

Al moment ont la Melina aviá l'esquina virada, per amodar un plat de gatas pesonencas, pallevèt amb un pica-fuòc, lo coberton de l'olassa. Faguèt semblant de niflar. Atrapèt, d'escondons, lo catet per la pèl del copet. Plof! de vam, traseguèt la paubra bestiona dins los gorgolhs del bolhon, tot saurèl d'uèlhs de grais. Plaf! l'acaptador tornèt tombar promptament!

Pas un miaunadís, pas una gemida sortiguèt de las maissas del cat! Susprés, pecaire! pel rebolhadís escaudufet, n'agèt pas léser, de segur!

Lo Fabre, que lo desfèci ganhava, entusèt, tornar- mai, las lenhas. Estunhèt son taçon de vin e se levèt per partir...

La Melina volguèt li vojar un altre mièg cròc de vin. Refusèt còp sec. Aviá sas rasons. Lo soslèu, tanben, lo preniá, ren que de s'afigurar qu'aviá gastat una tant bona sopa!

Imaginatx la suspresa, lo desgost, lo desesper de la Melina quora volguèt escalcir las polas farcidas e las faudas de vedèl?

De peur de se faire acivadar, amb las servicialas, passèron al colador tota l'olada. Tirèron çò que poguèron de las borras perdudas. La bestiòla èra cuècha e recuècha! Siaguèt enterrada al femorièr...

La maja part dels convidats s'atrachèron de res. La sopa siaguèt plan savorosa, mai las faudas e los capons!

Deguns sachèt la farsa crudèla del Fabron. A part, un o dos espifidaires que trobèron quelques pials sul bolhit. Creseguèron qué, aquò èra la Melina qu'aviá tombat dels sieus...

Cap de persona s'aperçaupèt de la dispareguda del cat abastardit. Siaguèt pas reclamat...

Masque lo Fabre se ne tirèt pas atal. Se faguèt mal vèsèr de la Melina. N'agèt, amb ela, una enemiga de mai. Li gardèt quelques meses un canhon de sa canha!

Pr'aquò ne risiá, davegadas, soleta. Sonque de soscar a la pièja mina qu'auriá ben facha lo Justin — s'oc aviá sachut — aquò la consolava!

Mas pus tard, quora la patz se tornèt far, entre vesins, se privèt pas d'escampilhar aquel raconte.

(Decembre de 1983)

LO DOSILH

Desempuèi quelques tempses tot anava pas del melhor, entre lo curat-degan d'Entraigas e lo curat da Ginolhac. Una deganèsta èra venguda treblar las bonas relacions d'antan.

Arribèt qu'un jorn, un òme de bona familha, demorant devàs Saura, vol guèt testar per la fa brica d'Entraigas. Masque lo brave òm e èra, a çò que se disiá, separat de sa femna. Visquiá amb una governanta. Aduèi aquò semblariá normal! Mas alara n'èra pas lo meteís sicut...

Era vistable — disián las marridas lengas — qué aquò èra sa mestressa!

L'òme, en question, èra grand negociant e fabricant dins l'encontrada del Nòrd de la França. Possediá d'usinas ont se fasiá de tèlas, de draps e tantas d'altras causas que servián pels ostals. Sos afars èron mai qu'importants. Masque n'èra sens eiritièr.

Tant i a que, lo mossenh, voliá far don de sa fortuna, a la parròquia d'Entraigas.

En son testament, auriá desirat que se bastiguèsse un espital pels mal uroses. Que se bail èsse, a gratís, l'ensenhament als enfants paubres. Que se faguèsse, doncas, doas escòlas, una per las filhas, una per garçons. Los mèstres serián pagats ambe des rendas. De mai, voliá que, cada an, se donèsse dels secors a las familhas, las pus meritantas de la parròquia. Aquestes dons serián despartits segon la necessitat del monde, los pus de plànger de l'annada...

Masque la condicion essenciala, del testament, n'èra que voliá estre enterrat religiosament. Reclamava los darrièrs sagraments. D'un altre latz, una partida de sos bens demorariá, la vida durant, a sa governanta. Apuèi, tot tornariá a la parròquia, un còp sa despartida...

Lo rector del district rebufèt una tala proposicion. Lo curat d'Entraigas cresiá plan, que l'òme èra divorçat. Èra donc dins son drech d'oc refusar! Cal dire que d'aquel temps, qu'es pas tant luènh qu'aquò tot mainatge separat per la lèi civila, èra escumenjat.

Coma lo testator aviá d'estacas devàs la parròquia de Ginolhac, pensèt alara, al curat d'aquel airal. Aiceste prèire acceptèt las condicions del donator.

Per contre, el sabiá, que lo Sénher n'èra separat de sa femna que per de bonas rasons. Rasons umanas que son pas de dire aici...

Malaute tanben, aviá besonh d'una preséncia contunhala a son costat. N'èra per li portar costosiments! Aquò's per aquò qu'aviá una governanta-secretairitz.

Entrestant, son ancia na fem na moriguèt. Es çò que se diguèt dins son entorn...

A cavallons de son èga blanca, lo curat da Ginolhac davalèt de son planòl brossieirenc. venguèt a Saura maridar secrètament l'òme d'afars, amb sa governanta. Aquò se faguèt en preséncia de dos temonhs. Grèvement malaute, l'estremoncièt tanben...

Aquò's coma aquò que, desempuèi, se quilha l'espital-escòla de Ginolhac, gràcia a la generositat del Sénher Gineston. Aquel òme èra nadiu de Crosafont-lo-Nalt. Son tombèl se drèissa, en bona plaça, al cementèri de Ginolhac. Mas qual aduèi se soven d'el e qual floris sa tomba?

"Mors ultima ratio".

— Amb aquò soi anat luènh de mon raconte, alara que voliá vos parlar d'un dosilh!

Atal disiá l'Urbanta, quora s'entremesclava en sos racontes risolièrs...

De tot biaís, aquò's atal que venguèt lo desacòrdi grèu dels dos curats.

Çaquelai, lo rector da Ginolhac demorava debitor, per sos comptes, al degan d'Entraigas. Segur, se diguèron pas fòrças paraulas per pas embrenar lo diferent. Entre bons crestians, aquò se far pas! Mas quora lo degan convidava los autres prèires del district, lo da Ginolhac èra daissat de caire. Amb l'entremesa del factor se fasiá la correspondéncia epistolària!

Arribèt que per l'adoracion perpetuala, de la parròquia d'Entraigas non se faguèt tanponch de convit pel curat da Ginolhac. Totes los autres èron venguts: lo da Rossí caminant de pèd, lo da Banhars, amb

aquel da Camporiès, arribant ambe lor ase, los de la Capèla e da Florentin amb un caval atelat a la jardinièira, lo da Golinhas e lo d'Espeirac venguts cadun de lor costat, a través còstas e castanhals...

Lo prior da Ginolhas puguèt pas s'empachar de lai anar veire. Bridèt sa cavala blanca. Cap lo trauc de Ruscon e lo riu de la Còsta, davalèt fins qu'Entraigas.

Quand arribèt dins la vila, èra l'ora ont se cantava la mèssa granda. Non! pas gaire de monde treavan per carrairas. N'aprofichèt per prendre la del Collègi. Aquí se trobava la caminada del canton.

De las bonas nolors venián. Li venián graumissejar sa nifla. Vertat que lo curat aviá una crana nàrria espifidaira. Se sarèt del portal d'intrada. Estaquèt sa cavala al ras d'aquela del confraire da Florentin Dintrèt dins la cort. Montèt las grasas del escalier. Tirèt l'esquila de la pòrta.

Èra lo moment ont la Maria, la governanta del curat-degan, s'afairava pel dinnar. Pensatz! nòu rector, sens comptar los vicairòts que sabon s'ataular. Tot aquò fasiá de monde! Subretot que los cal aculhir e, avidar dignament.

La sirventa, las mans presas per tot aquel aprestadís, cridèt:

— Dintratz que soi ocupada!

Soscava pas ges, al curat de la parròquia vesina. Fuguèt mai qu'estonada de lo veire dintrar.

— Tè! Monsenh l'abat, quana suspresa! Quane vent vos amena?

— E ben... E ben... çò faguèt lo curat en bretonejant, coma... passave per Entraigas... soi vengut vos portar l'òlva dels comptes parroquials... d'augan. Coma sabe que... Io degan es ocupat per l'adoracion... vos la fise... La li bailaretz ambe ma... desencusa... e... mon mercé! Tenètz! E... adeussiatz!

— È! Esperatz! Ane! Monsenh lo curat, anatz pas partir coma aquò, tant subte? Prendretz ben quicòm? Tenètz! benlèu un veire de vin blanc da Boissí?

— Si ben!... Vòle ben!... Aquò's pas de refús!

— Va plan! Bon! coma soi tròp presa, per mon trabalh, avètz aquí un veire sus la taula. Mas n'ai pas de tirat! Vos caldrà prèner aquela botelha e davalas vas la cava... Aquò's la segonda barrica, devàs l'esquerra... aquela qu'a un dosilh! Prendretz l'embut. Lo trobaretz sul tonèl. Me ròmpliretz atal la botelha. N'aurai coma aquò de montat!... Se aquò's pas tròp vos embestiar?

— Ambe plaser Maria! Ai ton mon léser!

E lo curat prenguèt la botelha. Davalèt l'arraput escalier de la cava. Apuèi, embut en man, desdosilhèt la barrica.

Coma lo vin pissolejava dins l'enfonilh, una idèia farlusca grelhèt al sieu sicap. Conhèt lo dosilh a la pòcha. Sonèt la sirventa:

— Maria! ai tombat lo dosilh!... Podriatz pas venir,

— Qué i a? faguèt la madona. Avètz besonh de ieu?

— Òc-ben! Ai tombat lo dosilh. Lo vese pas! Vos caldriá venir per me portar ajuda!

— Anèm! A bon! Aquò tòmba mal ambe mos rostits al forn! Tenètz vos suaude, arribe!

— La Maria davalèt. Lo prèire li diguèt de tampar amb lo det, lo trauc desdosilhat.

— Juntatz lo trauc Maria. D'aquel temps vau cercar... Mas... Io tròbe pas... aquel fotut tap!... Tè! ne vau faire un altre... Mònte a la cosina... Daissètz pas tombar lo vin!... Serai pas longanha!

Lo prior arrapèt lo subte escalier. Passèt a la cosina, mas i s'arrestèt pas! Sortiguèt... Destaquèt sa cavala. Tornèt préner lo caminòl que lo montava al luòc de Ginolhac...

La sirventa esperèt de temps. Sonèt. Cridèt. Gingolèt. Gislèt. Masque deguns respondèt pas!

Coma ausava pas daissar tombar lo vin, de lassièira esperèt...

En esperant, los rostits de vedèl, la piòta farcida, s'assequèron al fornèt. Mai pareisseriá que se rabastinèron...

Quand la mèssa fuguèt finida, los curats venguèron en caminada. Èron totes uroses d'anar savorar lo repais gostós de la Maríá. Sonca que, trobèron lo salon non encara servit. Una tarribla audor de cremat flaiejava dins totas las pèças del presbitèri.

De luènh ausiguèron un renegadís mesclat de plors. Lo rector vièlh s'alancèt devàs la cosina plena de fums. Pas deguns, la pòrta de la cava èra entredubèrta. Se dobtèt qu'un malur n'èra estat arribat. Que benlèu la Maríá s'èra descaborlada en davalant las grasas?

Tant i a, que passèt en quatre salts, l'escalier arraput de la cava. Quora vegèt sa paubra madona afalhocada, lo det al trauc de la barrica compreguèt plan. Devinèt, subretot, que qualqu'un li aviá jogat un torn pendable!

Fuguèt pas long de veire que son confraire, i èra pas estat estrangier!

La Maríá, ela, ne siaguèt per far, a la lèsta, una padenada de trufas. Enlevèt çò que poguèt del rabinat, a sos rostits...

Aquò siaguèt qu'un mièg malur! Los vicairòts se faguèron pas pregar. Aurián tanplan tot manjat, mai sens cap de benedicite! Mas, pr'aquò, èron pas de goapos!

Un temps d'aprèp, malgrat lo revòuge qué aquò faguèt, la patz tornèt entre Ginolhac e Entraigas...

Siaguèt plan compresa la lei, con, pel curat-degan. L'an d'aprèssa, convidèt lo prior da Ginolhac, mas sens remenar mai sa rancor!

(Febrièr de 1984)

LO FOGAL SENS ENFANT

— Òc-ben? s'oc faguèt l'Urbanta, cal ben plan creire que, dels còps, las idèias dels òmes son mal plaçadas. Non contents de se trufar dels curats, coma de las femnas — aquelai sens rason — cal que se ne prengan, encara, a l'innocéncia dels vesins!

Aquò's atal, çò que faguèt aquel colhaud de Tonissa. Volguèt, en son biais, portar ajuda al Batista d'Armandon...

Sabètz, que la Joaneta amb lo Batista, son maridats desempuèi, al mens, dètz ans. Son encara sens enfant! Cal creire qu'a la bòria del Mandon, l'aiga de la fònt es pas sanitosa. I auriá aquí dedins qualques verenadas que, aquò m'estonariá pas!

Quasiment, totes los ostals, dels travèrs es ribieiròls, son pl en d'enfants. Aquò's coma las clocadas de polzins. Se ne tròba dempuèi lo quart de la dotzena, dinquiá al delai de tretze. Raras son las mainadas d'un sol enfant. Aquò's bon pel cocut!

Cal dire que los curats nos recomandan plan: "Creissètz e multiplicatz-vos! Dius, de tot temps, baila lo pan per vos noirir!"

Tot aquò es plan ditz! Mas sonca qué, aquò sufís pas! Las bonas pauralas còstan pas res! Ni mai dònar pas la becada als aucelons!

Tant i a que Besson, çòpendent, lo grand poèta roèrgàs nos a totjorn vantat las familhas nombrosas. Era plan plaçat per ne parlar. N'èra sortit d'una mainada de nòu enfants. E... se privava pas d'oc faire assaber. Atal disiá:

"Viva los ostals plens de fraires e de sòrres Desgordits, estirats e verds coma dels pòrres
Que duèrmon sus la palha e crèisson dins los camps.
Viva lo ostals plens e viva los païsans!"

Sufís, que la Joana e lo Batista se desesperavan de pas aveire d'eiritièr. Alara que lo curat los sermonava, se demandavan eles, de qu'avián fach coma pèca al Bon Dius? Talament, que finiguèron de creire qué: aquò èra una punicion de Dius!

Çaquelai, avián fach lo dequé per n'aveire. Pensatz! s'èron avodats a totes los sants del Paradís! Eron partits en pelegrinatges, un pauc pertot dins l'encontrada. Èron anats en romavatge a Concas, lo primièr dimenge d'octobre.

Aquí avián, segur, pregat Santa Fe. Mas demai bailat de mèssas, tocat lo grand barrolh del portal, cargat la cench benesida de la Santa. Tot aquò n'èra estat un sant perfach!

Quitament, s'èron acaminats a Nòstra Dòna de Gironda, un quinze d'agost. Pus luènh, èron partits devàs Maurs, pregar nòstra Dama de Quezac, un uèch de setembre.

Que te sabe ieu, çò qu'avián pogut faire encara, coma vòt? Mas, ni Santa Fe, ni la Vierge da Gironda, ni la Dama de Nalta Auvèrnh, avián comblat lor desir!

N'èron totes maluroses. Soscavan, adara, d'anar a Lordas. Aquí pareisseriá que, s'i fasiá tant de miracles. Dempuèi que la Santa Vierge aviá aparegut a d'una paubra dròlla del país, aquò èra devengut un nalt luoc religiós. A çò que disiá lor curat, Nòstra Dama li aviá parlat en lenga bigordana. Li aviá afortit: "Que soy era Imaculada Concepcion"...

Doncas i serián ben anats, s'avián ajut léser e se l'argent lor defaltava pas...

Un jorn Tonissa, vesin de Batista, èra vengut li prestar mans per fòser la vinha. Tot en foseguent discutèron de causas e d'altras.

Lo Batista venguèt de se plànger de son tristum:

— Que n'es damatge qu'agèssem pas d'enfant! Un ostal sens eiritièr es un ostal sens anma!
Dempuèi mai de dètz ans que sèm maridats! Aquò's pas permetut! Saique aquò serà fotut per nautres dos? Nos caldrà ben nos faire una rason!

— Mas non! Mas non, res non es perdut! Tot pòt encara arribar, acertava Tonissa. Saique, avètz pas retrassat los otisses? Aquò's segurament ta femna que pòt pas retenir! Fai-li una brava paur, benlèu aquò capitarar! Si que non, assaja-li lo remèdi, que se far de costuma pel bestial, que prens pas!

— Tè! E... qu'es aquel remèdi? faguèt lo Batista.

— Saique vòls pas dire qu'oc sabes pas?

— Mas non te dise! Sabe pas de que vòls parlar!

- Ane! siás ben al corrent? çò diguèt lo Tonissa. Oc fas esprès?

— Al corrent de dequé?

— E ben... E ben..., ajustèt Tonissa soscaire, tot en se pensant qu'èra ben simplàs a quel Batista. E ben! amassas un plenponh d'ortigas... Tè! aquí, al cap de la vinha... Las pòrtas al ostal... Las escondes jol coissin del lièch... E... dins la nuèch, quora auràs fach ton dever d'òme — coma se deu — li fretaràs... Io... tafanàri!

— A bon! Cossí i aviái pas pensat pus lèu! Que soi bèstia! Vertat que aquò se far par las vacas manas. Tè! pas pus tard qu'aqueste sera... assajarai! Veirem ben! A perpaus, aquò's pas escalabrós per un èstre uman?

- I podes anar! Ta femna risca res!

Aquò's atal que faguèt l'Armandon a sa femna. Aquel ser, l'amor complit, la foitèt ambe d'ortigas... Mas! que se fariá pas, per satisfar una causa nobla e meritosà!...

Lo lendeman èra dimenge. La paubra Joaneta se decidèt, çaquelai, d'anar a la mèssa. Mai que siaguèsse luènh de la glèisa, aquò èra un dever per ela de lai anar.

La Joana, patringa-patranga, s'acaminèt pel vial de pèd que darcava lo puèch de Solinhac.

Passèt davant mon ostal. Aquí, lo da Baoròca, l'esperave, atal, cada jorn dimergal. Montavem, ensemble, a Ginolhac...

Masque, quora vegère la paubra Joana marchar tota esparrancada, me demandave de qué li èra arribat? Mai, de qué aviái fach?

— E ben! Joaneta, que vos arriba? Avètz l'aire plan malautosa! Òm diríá qu'avètz mal a las cambas... o tanplan endacòm mai! Òm creiriá que vos sètz acuolada sus un calcigàs!

— Òc-ben! Se sabiatz brava vesina! Se devinavetz de qué m'a fach mon tortoise d'òme, aqueste arser! Òc creiriatz pas! Me demande encara, qu'es aquel fotralàs que li aurà aconselhat aquel daquòs?

— Que volètz dire, çò faguère?

— E ben!... brava vesina, n'ai vergonja de vos oc dire... Sens rason convenabla, mon nesciàs d'òme m'a conhat un penplonh d'ortigas... endont vos pensatz! Dire que m'a trobat coma desencusa, qué aquò èra per nòstre ben! Que cal patir, çaquelai, per que Diu nos acontente! Li auriái pas jamai soscada!

Non poguère ne tirar mai, d'aquela convèrsa. Qualques jorns aprèssa, saupère lo fial del afar. Lo Tonissa aviái pas dequé se ne vantar!"

Mas ieu. Rogièr del Parroton, que vos tòrne bailar — aquela dicha de l'Urbanta — sachère desempuèi que, l'an seguent, nasquèt un drollet, a la bòria del Mandon...

(Julhi de 1984)

NÒSTRE PÒRC ES AL CÈLI

N'èra en aquesta annada, annada de mission. Lo curat da Rossi aviái fach venir un missionàri da Vabres.

Voliá ensajar de reconvertir sas oelhas que se daissavan anar...

Vertat que, desempuèi que los òmes fasián lor servici militàri, aquò començava de se gastar. Tant lèu tornats los joves fugissián la glèisa, amai la mèssa del dimenge. N'èra encara mens question, per eles, d'assistir a las vèspras!

Amb eles, de las idèias novèlas s'escampilhavan pel vinhal. N'arribavan de fugir lo país un còp revenguts de casèrna.

Lo miralh de Paris n'èra devengut grand, dempuèi 1880.

De mai, la traita malautiá de la vinha, lo filoxerà, aviá tot engarçat. Èra tombat aquí sens aplechar las causas. D'unes ostals èron a mand de se tampar... Ia clau jos la pòrta.

Caliá doncas faire quicòm. Caliá faire compréner als ribairòls las causas vertadièiras d'aquel malastre vengut dal cèl. Los caliá evitar la damnacion!

Lor voliá — lo curat — los preservar de la perdicion eternala. Perdicion que los assubtariá, encara mai, se contunhavan de se virar val temps novèl e sas idèias...

N'èra atal de la situacion qu'entrevesiá nòstre curat da Rossí. Aviá ajut bon s'espocar, brandir sas margas en cadieiral. Los amenaçar del fuòc infernenc. Los suplicar de tornar dins la bona rega, qu'atal se tirarián de la calamitat que lor tombava sus l'esquina. Res i fasiá, sos presics èron pas escotats!

Fòra los vièlhs e las femnas que venián l'ausir, de mai en mai, los joves e los òmes se tiravan de pels passes. Lo fugissián. Los banquilha nòus de la gleisota demoravan mai qu'a meitat voides!

Se veniá, tot juste, de se tornar bastir la glèisa nova, en 1880. Aquò's s'èra pas fach sens guirguilhs e sens entravas. Una partida del conselh de fabrica èra passada de caire. N'èra estada una vertadièira cabala que se montèt còtra lo paubre curat. Fuguèt fòrça entrepachat dins sa realisacion, mai que necessària! Mai en fin, aquò se faguèt. Masque desempuèi, la maja part dels parroquians lo potinavan...

N'èra doncas atanben, aquela ressentida d'un afar mal entemenat, qu'aviá fach deslabbra las practicas.

Lo brave rector n'èra tot desesperat! Aquò's per tot aquò, qu'aviá cridat ajuda a las missions de Vabres!

Tant i a, qu'un bèl jorn de prima un missionàri arribèt en la parròquia de Rossí. N'èra un mes dabans Pascas.

Atal se pensava, que ne seriá lo melhor moment per far soscar las oelhas del curat. Lo temps de carèma s'i prestariá que mièlhs. En aquela passa los amenariá, bocin per bocin, a se repentir e se tornar dins lo faudal de la Santa Glèisa.

Veiriá, amb lo jorn solennal de Pascas, se realisar lo fruch de sa mission...

Amb lo curat passèron, un per un, los ostals del vinharés. Fuguèron polidament aculhits. Los Costovins an totjorn sachut convidar, del bon biais, los òmes que picavan a la pòrta. Malgrat rancor, malgrat misèra l'aculhença, per eles, èra sagrada.

Davant un veirat de vin bon, quelques cabecons, quelques nogals, daissèron parlar los òmes de glèisa. L'ensemble dels vinhairons crenhavan tròp aquela gent, los escotavan solament. Badèron pas mot de çò qu'avián sul cur, ni de lor pena de veire lo fruch de lor trabalh s'avalir: la vinha morir.

Mas çaquelai, prometèron de venir cada ser, de velhada, escotar los presics del prèire da Vabres...

Lo primièr vèspre la glèisa fuguèt plena. Lo prèire s'enflambairèt en cadieiral. Son discors viu e plasant, coma tanben, plen d'images simbolicas, èra saborat per d'unas. Los autres, pecaire! ausissián d'una aurelha. De lor segond ausidor escotavan lo diable, o seguissián lo fial de lor soscada!

Masque lo prèire agèt lo malur de claufir sas dichas de francés. Totes lo comprenián pas. Subretot los ancians e las mametas qu'èron pas jamai sortits de parròquia.

Dins un moment d'alanç se metèt en dire:

— "Mariniers en voyage, vers le port eternal, sous le vent de l'aurage, pensez au doux rivage, où se trouve le Ciel. Marinièrs en voyage, votre port est au ciel! Votre port est au ciel!"

Darrès un pilièr, la Joana da Frèta-Burre, de delai Tras-lo-Puèch, que compreniá pas tròp aquel parlar plan saberut, levèt lo cap.

Se virèt devàs son òme e a la chut-chut, faguèt:

— Que ditz aquel brave curat? Me semblava que parla del pòrc. De nòstre pòrc?

— Sabe pas! çò diguèt Peiron. Pòt pas parlar de nòstre pòrc. Oc i avèm pas dich que l'aviam perdut!

— Mas si, te dise! Ai plan comprés aquò. Nos a dich que nòstre pòrc es al Cèli! Es pas doncas perdut! Lo tornarem trobar. Sabes ben que n'avèm plan besonh! Aquò's nòstre sol revengut, ara que la vinha es fotuda! Nos caldrà anar, de matin, veire deval Cèli da Mirabèl. Deu èstre aquí dins una castanhal!

Vertat o pas, la Joana e lo Peiron siaguèron plan convencits que lo prèire aviá devinat lor pensament. Avián dempuèi qualques jorns perdut lor pòrc. Lo tesson lor aviá escapat per las castanhals. Era pas encara tornar. S'èra anat afrairar amb un singlar... Amai, tanplan, tornariá pas!

Sus aquò, lo lendeman, partiguèron en cèrca, per la forèst de Mirabèl e lo bòsc dal Cèli. Masque, trobèron pas jamai lo pòrc!

Mai eles, atanben, tornèron pus jamai de vèspre, escotar lo missionàri. Ne siaguèron doas anmas plan perdudas!

Empacha pas que la mission fuguèt mai que fruchosa. Fòra qualques caparuts, qualques encanissats ribairòls, coma tanplan qualques maissantas comprenèlas que tenguèron pas dinquiá a la fin...

Nonanta e mai del cent, dels parroquians, ganhèron lor Pascas, aquesta annada. Aquò s'èra pas vist desempuèi l'abans Revolucion.

La vinha fuguèt salvada, fins qu'una altra tempora. Masque l'emigracion contunhèt, que de pus bèla, devàs París!

(Marc de 1983)

LAS PAPAS

Quora la Sant Joan s'anonciava, Pèire dal Solièr e Joan del Fabre, montavan en Carladés. Aquí anavan per se logar. Bons dalhaires, avián ges de pena de trobar un coarro, en aquel jorn de lòga de La Crotz.

Tant lèu arribats, tant lèu avián lor convenença per tota l'estivada. Un bon vinatge assegurava lor retenguda...

De prats, a totes dos, n'arrasavan de cranes tròces. Lo pretzfach d'una prada, lònga de mai de cent pergadas (prèp de 600 mèstres), lor fasiá pas paur. Quand d'altres dalhaires metián dos jorns e mièg per tombar la fenada, eles, en dos jorns l'estarrissavan.

Començavan d'abara. Sovent las estèlas lusissián encara quora lo Joan, primièr dalhaire, s'alançava de vam per atraçar lo talh. L'èrba trempa de rosada èra propícia per la còpa...

Çaquelai, per eles, la prangièira èra sagrada. Una ora de repaus, aprèp miègjorn, lor èra necessària. En seguida, n'aprofichavan per picar la dalha. N'èra a lor aise.

De tarda, dintravan vas la bòria per sopar. N'èra a clausa de nuèch.

Se al dinnar, lo companatge èra fornit, lo repais del ser, per eles, èra magre. A mièg jorn, la sirventona de la bòria, lor portava al prat, un crane despartin. Mas lo sera, n'èra la coarra que serviá.

Se lo vin se meissiá dins la jornada, lo ser, a taula, èra estalviat! Una taça per cadun dels vailets sufisiá. Pr'aquò lo lach l'avián a volontat. Eles, los Costovins, aquò los fasiá clocir!

Demai, lo fricòt èra tèune. Una bolhidura de papas, qualques borriòls del matin, una recuècha de calhada, clavavan lor talent. Aquò èra mai que l'aganiment!

Mas qual pòdia se plànger, d'aquel temps? Deguns! N'èra atal, de costuma, dins totas las bòrias del Barrés.

Una nuèch qu'èron jagut e que lor ventre rondinava, Joan s'acoidèt dessul jaç. Saquejèt Pèire a son costat, en li diguent:

— Diga Pèire! a pas sabor?

— Òc que si! faguèt Pèire aconsomit. Crusquejariá quicòm!

E ben! n'as que de davalat vas las cosinas. Ai vist que la sirventa aviá estrassat la bolhida. Ne demòra dins l'armarion. Vai la cercar que la torcerem totes dos. Sauprà pas sé aquò's lo cat, o la sirventa, qu'auràn leçadas las papas!

— Vòle ben! Mas cossí me guidarai dins l'escalièr? Es tròp sorna l'escurina! La nuèch es cuca!

— Riscaràs res! Te vau estacar aquel pelòt de ficèla, qu'ai a la pòcha. Te ne vau metre un cap al braç d'esquèrra. Del altre cap, te tornarai menar sus las bonas grasas. Te tirarai devàs aici!

Pèire davalèt, atal descalç, de la cambra de la torre ont jasiá la vailetalha. S'adventurèt de paupas, amb una man còtra la paret. Escabelèt las grasas, tanplan coma poguèt!

Arribèt a las cosinas. Anèt drech vas l'armarion; fasiá pas de bruch! Prenguèt lo topin de las papas e s'aprestèt de tornar. Masqu un pensament li fissèt lo cap:

— Se monte lo plat de papas, en amont, aquel coquin de Fabre risca de tot pifrar!

Doncas, ne lequèt un brave tròç. S'avisèt d'amenar lo rèsta al Joan.

Se botèt de tirar sus la ficèla per trobar lo camin del tornar. Masque l'escaut de fialarga sostèt. Òm auria dich que lo Fabre l'aviá daissat tombar.

— Benlèu que s'es endormit, aquela goapa! çò pensèt lo Pèire.

Prenent son coratge, se decidèt de montar val caire de la torre. Masque a la sortida de las cosinas se trompèt; Engulhèt una altra pòrta. S'enfilèt lo corredor qu'anava als membres dels patrons.

Te trapèt una obertura davant el. Creseguèt que n'èra la bona. Dintrèt de tasta-man. Cerquèt lo lièch.

Una lusor d'estèla li faguèt veire quicòm de redond e de blancós. Aquò n'èra estendut sus la costia. Creseguèt plan qué aquò èra la cara del Joan.

Doçamenton marmotegèt:

— Tè... Joan? L'as aquí lo topin... Manja!

Pas de responsa. Tornar-mai, oc repetèt dos, tres còps. Totjorn res! Pas de clocida! Pas de responsa!

Preissat e agaçat, mas coma voliá pas cridar çaquelai, te vogèt las papas sus aquò que revertava un morre...

— M'as fach esperar! M'as fach trucar per tot, per anar quèrre lo topin! E ben! l'as aquí! marmussèt, entre sas dents, lo paubre Pèire...

Alara que sa vista s'acostumava dins l'escurina, s'entrachèt que s'èra trompat de pèça. Se vegèt sul còp, dins la cambra dels mèstres. Çò qu'aviá pres per una figura umana, n'èra que las gautas del cuol de la patrona. N'èra plan lo tafanàri de la coarra...

Lo paubre vailèt auria ben sovetat de se trobar a cent legas d'aquí! Tot apaurugat sarrava sos correjons! S'apreissèt de quitar, a la lèsta e sus la poncha dels artelhs, lo membre dels patrons!

Benesiguèt lo cèl que la dama agèsse bon sòm!

Finiguèt per trobar sens d'altra escarlimpada la cambra de la torre...

Quora dintrèt al jaç, lo Fabre s'arrelhèt. En durbiguent sos uèlhs borruts, li demandèt:

— Alara... Ias papas? Las as trobadas? N'i a ben metut de temps!

— Ai pas trobat res, respondèt vergonjosament lo Pèire. Pr'aquò las ai cercadas... Ai trucat per tot... La sirventa las aurà finidas arser!

Lo Pèire ajustèt res de mai. Mas se gardèt ben de dire çò qu'aviá fach dins la nuèchada...

Lo lendeman matin, lo coarro e sa dama èron pas francs. S'arrelhèron empegats als lencòls. Se virèron cadun lo tòrt, del un al altre... de tot aquela... foira!

— Dins totes los cases, finiguèt per dire la femna, avèm rendudas las papas, talas que las avèm manjadas! Nos caldrà faire sonhar lo fetge!

De tota la jornada se faguèron la pòta. La vailetalha, coma lo Joan d lo Pèire, n'agèron de patir. Quora arribèt lo repais del ser, una gauda e lach, dos borriòls freges, un auret de pan e un morsèl de formatge, fugueron la pitança vesperala. La taulada dels vailèts agèt pas mai!

(Agost de 1984)

LA CAÇA DEL CORONÈL

Segur èra son nom. Plan segur qu'èra segur d'el, estent ancian oficièr d'armada!

Aprèp fòrças campanhas, passadas dins las colonias, aviá ganhat son grade de lòctanent- coronèl.

Quora venguèt l'ora de sa retirada, causiguèt lo vilatge de Corsafangàs. Aquí voliá aprofichar d'un repaus plan meritat.

De mai, s'èra vengut apr'ací, es que sos aujòls èron nadius d'aquel airal roèrgàs. I aviá, encara, d'estacas familhalas.

Malgrat sos seissanta ans passats, aviá totjorn las cambas francas. L'uèlh viu, drech coma un pal, lo pèd leugièr, s'avodèt a sos lésers preferits. Sas doas passions n'èron la caça e la pesca. Ioguèt, per aquò far, lo molin de Mafre, sonat aici la villà d'Arc. N'èra un castelet del sègle darrièr, ont tronava, al mitant del cortial, una escalpradura de la Joana de França.

Tot al ras, corsejava lo riu de Rasuèna. Riu qu'èra bravament peissonenc, malgrat sas fangas e sas rasas molencas.

Valent coma pas un, entrepenguèt la creacion de las doas societats de la comuna. Fondèt, doncas, la societat de caça e l'associacion dels pescafins. Ne fuguèt lo president fundador...

Per la pesca èra pas çaquelai lo melhor pescaire. D'autres lo despassava n. Viguièr lo garda, Rainald dich Fornalenc, èron pus finòts per escar e atrapar las trochas. Los vesiatz, subretot, vas fin de mai traquejar las rasas del riu. Cercavan aquí las moscas de mai: la granda parpalhòla. N'escavan lor crancon de linha per far montar las trochas e los cabots. N'èra totjorn las pus bravas pèças que sortián de l'aiga.

Masque lo coronèl èra mai modèrne. Aviá crompat una de las primièiras canas de lançar e de las culhièiras tresludentas. Tanben, al mes de març, fins qu'a Sant Joan, corsava ribas per pescar. Fasiá sonque los rajòls e los corrents que naissián darrièr las tampas e las estancas del riu. Aquò èra pus comòde! Daissava, als altres, las gorgas e remòls, coma tanben los gorgolins.

Ambe son aplech e sa quincalha que fasiá virar a còntre corrent, èra pas jamai bregós! Doas o quatre trochas li sufisián per pesca. Dintrava a la villà quora atengeguíá aqueste nombre. Cal dire que lo pèis sortit èra brave. N'èra totjorn de trochas, de mai de mièja liura!

Era un conservador afogat de la gent nadaira...

Mas per la caça èra pas lo sol d'aveire un crane fusilh. Per aquò los Corsafangueses, aimadors de caças, èron tant a la paja qu'el...

D'aquel temps se corsava fòrças lèbres per Prigonda, de conilhs a las Gresas. Dins l'ivèrn, quora lo riu s'abondava las pradas fangosas, s'i vesia de tot coma aucèls d'aiga. Dels rits de tota mena: còls verds, sarcèlas, folcas, polas d'aiga pescolhavan las Gasanas. De còps s'i trobava de voladas de vanèus, coma d'aucas salvatjas. Quitament, al temps d'aigats, quora la nèu fondiá, podia se veire dels flaments e de gavinas... Sufisia de faire una marcha d'apròchi, plan calçat, silenciosament e d'escondut, per afustar un d'aquestes aucèls d'aiga.

Masque las pradas, massa bèlas, avián pas gaire d'aubres, fòra las abroas del ribairés. Per arribar d'escondilhon, calia faire mai d'un destorn lo lòng del riu. Calia, tanben, s'estremar de còp en còp, darrès los pibols e los gamasses de bedissas. E plan segur! causir de chaupir: fangas e gaulhasses. Non comptar los perills de s'afonzar dins una rasa!

Non! aquò èra pas aisit, de caças atal!

Mas nòstre coronèl aimava aquò. D'après el, aquò li rapelava los marescatges de l'India-China, ont aviá trevat sas garramachas...

Tant i a, que lo vesiatz sovent, tracar en grandas encambadas: causse, bartàs e prada. Fasiá, tot aquel airal, dins una quita jornada. N'èra seguit, dins sas espacejadas, d'un canhòt espanhòl — coma se disiá aici tal —.

Dintrava de vèspre crotós e lo canh embaldrat que non sai! N'èra lo grand desesper de la coronèla. De veire, un tal esquipatge tornar, quò la fasiá viscar. Vertat qu'èra pas del país.

— Mon cher! çò fasiá sa dama, vous n'êtes pas raisonnable, ni sencé, de trainer ainsi, dans la fange d'un tel pays! Ce n'est pas de votre âge!

Mas quora lo vesia sortir de son carnièr un polit còl-verd, un vanèu capurlat, una sarcèla rossèla, la malicia li passava subtement. La brava femna aimava, amai que n'èra plan golarda, d'aquestes aucèls d'aiga...

Fins qu'al jorn ont faguèt una escarlimpada.

N'èra partit en caça, aquel dissabte de matin, per las galhostas e las devesas de la Bòria de Gaibe. Dempuèi, mièja oreta randolejava los bartasses. S'èra metut en vèlha d'assubtar una becassa. Lo vailet de la Bòria, li aviá acertat, que n'aviá vistas dins la comba de las Gresas.

Son canh, davant el, trotinejava la nifla en l'aire.

Quora passava al ras d'una paret qu'embarrava la comba, vegèt quicòm que lo susprenguèt. Vas son fonsal, un bèl gaulhàs se miralhava jol solelh.

Vertat que desempuèi quelques jorns, aviá bravament plogut. Los ressortents, los estorrums dels prats avián format una lavanha plan redonda. Aquò revertava, de luènh, una estancada. Mas en son mitan pescorlhejavan dos polits rits.

Jamai, en son trevadís, lo coronèl aviá vist d'aucelasses parius. N'èron entre ritas e aucas. Negres coma dels gòrps, avián un tufa roja com'un piòt. De mai, lor cap èra tesselat de blanc. Dins sa memòria, res de çò que coneissiá remembrava aquestes aucèls palmats...

Faguèt calar son canh que levava la pata. Se botèt per mòria de s'aprochar. S'abaissèt darrès la paret.

A flor e a mesura que s'avançava; s'aplatussèt que mai. Plan lèu se trobèt ventre còtra tèrra. Masque li semblava qu'èra encara tròp luènh. S'apautèt que mièlhs e rasclassèt lo lòng del sòl.

Quora ne siaguèt a bona portada, afustèt lo pus gròs aucelàs. Un sol pèt, val cap, estarrissèt lo rit negrós.

L'autre aviá pas bolegat. Prenguèt pas la volada. Se virèt sus l'aiga per s'assarrar del autre qu'èra tuat. Segur, n'aprofichèt per li ajustar lo segond còp de fusilh.

Lo rit niafrat cabussèt dins la gaulha. Virèt las patas en l'aire.

Alara lo coronèl sortiguèt de sa pausicion incomòda e fangosa Alancèt son canhòt per anar quèrre los rits.

Los li aportèt, un per un. N'èra dos cranes ritasses, d'una mena desconeguda del oficièr. Los engulhèt dins son carnièr de cuèr. Tornèt préner lo camin de Mafre...

Coma passava al ras de la Bòria, trobèt lo vailet qu'estelava dels socs. Li mostrèt los dos ritasses.

— Tenez, brave Emile, j'ai tué là deux oiseaux bizarres, du genre palmipèdes! Vous ne voyez pas ce que cela peut être?

Lo vaillet, tot estomacat de veire de tals rits, plan coneguts per el, faguèt:

— Fotre! Monsenh Segur! Mas aquò's los canards de la Bòria!

— Pardon, mon brave Emile! Vous dites?

— Òc-ben! Monsenh, son plan los rits de Gaibe! Amai que la patrona i teniá! Pensatz! los aviá crompats la fièira passada. Voliá se metre en raça, d'aquela mena de ritasses. Ne son dels canards de Barbariá!

Segur, aquí, èra pas tròp segur d'el! Ni mai cresiá pas tròp çò quafortissiá lo Milon.

Per mai d'assegurança anèt a la Bòria. Òc-ben! anèt trobar la patrona. Li faguèt véser los rits.

— Veuillez m'excuser, Madame! Je ne connais pas cette race d'oiseaux, des canards sans doute? Peut-être aije commis un impair, en voulant les abattre?

— Si-ben-si, Monsenh Segur! respondèt la patrona. Son dels rits! Mai son plan los mieus!...

Lo paubre coronèl se desencusèt que non se pòt descriure. Se seriá botat dins un trauc d'agulha. Pensatz! el que passava per lo pus saberut del vilatge!

Los volguèt daissar e pagar, en meteis temps, lo damatge. La dama volguèt pas. Amai li faguèt present de la rita en disent:

— Mon brave Monsenh, avètz ben pena d'aquò. Aquò's pas grèu! N'es subretot de nòstra falta. Los daissavem tròp rebalar fòra cortial. Nos d'escapavan luènh de la bòria! Anèm! consolatz- vos! Prenètz la rita! Veiretz! serà plan bona! Aquò's quicòm de fin, a çò que pareisseriá.. Nautres gardèm lo ritàs. Mas, subretot, vos mingrèssetz pas! Dirai pas res!

Moquet, lo coronèl prenguèt la rita. Bufèt pas mot a sa dama, per i dire, dont proveniá aquel aucèl d'aiga. Bailèt una estrena, al Milon, en creseguent que tendriá lenga.

Masque, pecaire! lèu-lèu, tot lo vilatge de Corsafangàs sachèt la desconvenguda del coronèl e de sa caça d'ocasion...

Aquò moblèt los racontes de velhadas e los dels cabarets, per qualques meses. Apuèi lo coronèl partiguèt per una vila del Miègjorn...

A Corsafangàs s'es pas doblidada son istòria de caça!

(Octobre de 1986)

© CIEL d'Oc – Desèmbre 2007